

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

EDEBÎ SANATLAR AÇISINDAN BAKARA
SÛRESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI

HAZIRLAYAN
Harun YILMAZ

ELAĞİĞ-2017

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR ANABİLİM DALI

EDEBÎ SANATLAR AÇISINDAN BAKARA SÛRESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI

HAZIRLAYAN

Harun YILMAZ

Jürimiz, 22/06/2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği /oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI
2. Prof. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU
3. Yrd. Doç. Dr. Nesrişah SAYLAN

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****EDEBÎ SANATLAR AÇISINDAN BAKARA SÛRESİ ÖRNEĞİ****Harun YILMAZ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı****Tefsir Bilim Dalı****ELAZIĞ – 2017, Sayfa: X + 96**

İnsanlar konuşarak anlaşılan canlılardır. İnsanlar sevinçlerini, acılarını, üzüntülerini ve diğer duygularını karşı tarafa aktarırken açık ve kolay bir şekilde aktarma yoluna giderler. Ancak bunun yanı sıra anlatımlarını güçlendirmesi ve karşı tarafı etkileyebilmesi için edebî sanatlar kullanırlar.

Müslümanlar, tarihsel süreçte ve İslâm tefsirinde Kur'an'ın ve dînî metinlerin daha iyi anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi konusunda önemli çalışmalar yapmışlardır. Metinlerin içeriği, zamansal süreçte eski anlamını kaybetmeden yeni anlamlar kazanabilir. Kur'an'ı tam, doğru ve daha iyi bir şekilde anlayabilmek, aktarmak istediğini anlamlandırmak ve analiz edebilmek için yeni yöntemlerden faydalanılması, içeriğin barındırdığı yeni anlamların açığa çıkarılmasına katkı sağlayacaktır. Kur'an'ı Kerim'e daha farklı bir açıdan bakarak, barındırdığı farklı anlamları açığa çıkarmaya çalışan yöntemlerden birisi de edebi tefsir ekolüdür. Tarih süreci içerisinde farklı tefsir ekolleri ve temsilcileri açığa çıkmıştır. Muhammed Abduh Ekolü, Taha Hüseyin Ekolü, Ahmet Han'ın Bilimsel Tefsir Ekolü, Seyyid Kutub Ekolü ve Tasavvufi/İş'ari Tefsir Ekolü gibi edebi tefsir türleri tarihsel süreçte görülen edebi tefsir türlerinden bazılarıdır.

III

Yeryüzünde bulunan en değerli ve en önemli edebi, aynı zamanda ilahî şaheser olan Kur'an-ı Kerim'deki âyetlerde ve Peygamber Efendimizin hadislerinde de söz sanatlarına oldukça fazla karşılaşılmaktadır. Bu nedenden dolayı Arap dili ve edebiyatındaki söz sanatlarını inceleyen ilim olan belâgat, Kur'an-ı Kerim'i anlamak açısından önem arz etmektedir.

Kur'an-ı Kerîm anlam-lafız dizimi, birimler arası sağlam doku, üst ve derin düzeyler itibarıyla diğer metinlerden kolayca ayırt edilen dilsel özelliklere sahiptir. Geleneğimizde meânî, beyân ve bedî' bilim-sanat kollarının oluşturduğu belâgat, özellikle Kur'an'ın doğru ve olabildiğince kapsamlı anlaşılmasını amaçlar.

Bu araştırma, ilâhî vahyi yanlışsız, daha yoğun ve etkin anlamak için Bakara Sûresi'nde kullanılan belâgat uygulamalarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim'in en uzun sûresi Bakara Sûresi'dir. Çalışmamızın temel amacı olan Kur'an-ı Kerim'de kullanılan belâgat sanatı örneklerinin arttırılabilmesi amacıyla toplam 286 âyetten oluşan Bakara Sûresi'nde kullanılan örnekler araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Belâgat, Meânî, Bedî', Beyân, Bakara

ABSTRACT

Master's Thesis

EXAMPLE OF SURAT AL-BAQARAH FOR LITERATURE ARTS

Harun YILMAZ

Firat University

Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Interpretation of Tafsir

Elazig – 2017, Page: X + 96

People are the creatures that communicate by talking. People go on an easy and clear way while conveying their joys, sorrows, sadnesses and other feelings to others. However, they use literary arts to strengthen their narration and be able to influence the other side.

Muslims have made important studies in the historical process and in the interpretation of Islam in order to understand and interpret the Qur'an and religious texts better. The content of texts can gain new meanings in the temporal process without losing the old meaning. Using the new methods to understand the Qur'an in a complete, correct and better way, to understand what it wants to convey and to analyze it will contribute to exposing the new meanings it contains. One of the methods which try to bring the Qur'an into a different perspective and to open the different meanings it holds is the literary tafsir school. In the course of history, different tafsir schools and their representatives came to light. Literary commentary types such as Muhammad Abduh School, Taha Hussein School, Ahmet Han's Scientific Tafsir School, Sayyid Qutub School and Sufism / Work Tafsir School are some of the types of literary interpretation seen in the historical process.

Literary arts are encountered quite often in the verses of Quran, the most precious and most important literary masterpiece in the world, and also in the hadiths of our Prophet. Due to this, eloquence, the science that studies the literary arts in Arabic language and literature, is very important in understanding Quran.

Quran has linguistic properties which are easily distinguishable from other texts in terms of syntax of words-meanings, strong texture between units, upper and lower levels. In our tradition, eloquence which is consisted of the science - art branches "meani, beyan and bedi" especially aims to get Qur'an understood accurately and as comprehensively as possible.

This research purposes to determine the practices of eloquence used in the Surah al-Baqarah to understand divine revelation accurately, more intensively and effectively. As it is known, the longest residence of the Qur'an is the Surah al-Baqarah. In order to increase the examples of the arts used in the Qur'an, which is the main aim of our work, the samples used in the Surah al-Baqarah, which consists of a total of 286 ayats, were researched.

Key Words: Belâğat (eloquence), Meânî, Bedi', Beyân, Bakara (Baqarah)

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
ÖNSÖZ	IX
KISALTMALAR	X
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
2. Araştırmanın Amacı.....	2
3. Araştırmanın Metodu.....	2
4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BEYAN VE MEANİ İLİMLERİ.....	4
1.1. Belâgat in Tanımı.....	4
1.1.1. Belâgatin Doğuşu ve Gelişimi	5
1.1.2. Belâgat İlminin Bölümleri	6
1.1.2.1. Beyân	6
1.1.2.2. Meâni	7
1.1.2.3. Bedî'	8
1.2. Arap Belâgatinde Edebî Sanatlar	9
1.2.1. Hakikat ve Mecâz	9
1.2.1.1. Mecâz-i-Mürsel.....	10
1.2.1.2. Mecâz-ı Akli	12

VII

1.2.2. Kinâye	12
1.2.3. Teşbih.....	14
1.2.3.1. Teşbihin Unsurları	14
1.2.3.2. Benzetme Yönü ve Benzetme Edatına Göre Teşbih Türleri.....	15
1.2.3.2.1. Mürsel Teşbih	16
1.2.3.2.2. Müekked Teşbîh	16
1.2.3.2.3. Mücmel Teşbih	17
1.2.3.2.4 Mufasssal Teşbih.....	17
1.2.3.2.5. Belîğ Teşbih	17
1.2.4. İsti'âre	18
1.2.4.1. İsti'ârenin Rükünleri (Öğeleri)	18
1.2.4.2. İstiârenin Kısımları	18
1.2.5. Teşhis	20
1.2.6. Tıbâk (Tezat).....	22
1.2.6.1. Tıbâkın (Tezat) Kısımları	22
1.3. Meâni	23
1.4. Üslûp.....	23
1.5. İ'caz, Îcâz, İtnâb.....	25
1.6. Fesâhat	27

İKİNCİ BÖLÜM

2. EDEBÎ SANATLARIN KUR'AN'I DOĞRU ANLAMADAKİ ÖNEMİ	30
2.1. Belâgat ve Arap Dili	30
2.2. Kelimelerin Belâgatteki Etkisi.....	32
2.2.1. Kelimelerin Fesâhati	33

VIII

2.2.2. Anlam Tesbitinde Kur'an Sözlüğü	35
2.2.3. İştikâk ve Anlam Derinliği	35
2.2.4. Karşıt Alan Kelimelerini Kullanım.....	36
2.2.5. Hakîkî Anlamın Kullanılmama Gerekçeleri	38
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	39
3. BAKARA SÛRESİNDE KULLANILAN EDEBİ SANATLAR.....	39
3.1. Hakikat ve Mecâz Sanatının Kullanıldığı Âyetler	39
3.2. Kinâye Sanatının Kullanıldığı Âyetler	46
3.3. Teşbih Sanatının Kullanıldığı Âyetler	56
3.4. İsti'âre Sanatının Kullanıldığı Âyetler.....	72
3.5. Teşhis Sanatının Kullanıldığı Âyetler.....	76
3.6. Tezat Sanatının Kullanıldığı Âyetler	82
SONUÇ	88
KAYNAKÇA.....	90
EKLER	95
Ek-1: Tez Orijinallik Raporu	95
ÖZGEÇMİŞ	96

ÖNSÖZ

Allah'ın kelâmı olan Kur'an-ı Kerim nâzil olduğu ilk andan itibaren, başta onun ilk muhatabı ve tebliğcisi olan Hz. Muhammed (S.A.V.) olmak üzere ashâb-ı kirâm, Tâbiîn, Tebe-i tâbiîn ve günümüze kadar gelen bütün âlimler, onu anlamak için büyük bir gayret sarf etmişlerdir. Bütün bu gayret ve çabalar sonucunda, birçok ilmî metot gelişmiş ve olgunlaşmıştır.

Kur'an'ı anlamak için var olan bütün deliller, ulaşılabilen bütün veriler kullanılmıştır. Kur'an'ı Kur'an, sünnet, Kur'an ilimleri, tarihi belgeler ve Kur'an dili olan Arapça ile öğrenmek gerekir. Arapçanın, bunda önemli bir yeri vardır. Çünkü dil, bir iletişim aracıdır. Hatib ve muhatab onunla duygu ve düşüncelerini birbirleri ile paylaşır ve birbirlerine aktarırlar.

Çalışmamızın konusu Bakara Sûresi'nde Beyân, Meânî ve Bedi' ilimlerinin incelenmesidir. Bundan da amacımız, Kur'an'ın edebî yönünü ortaya koymaktır.

Çalışmamız bir giriş, üç bölüm, sonuç ve bibliyografyadan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın konusu ve önemi, araştırmanın amacı ve araştırmanın metodu konuları işlenmiştir. Birinci bölümde Belâgat hakkında genel bilgiler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde Belâgat in kısımlarından olan Beyân, Meânî ve Bedi' ilimleri ve alt başlıkları açıklanarak surelerden örnekler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Bakara Sûresi'nde Beyân, Meânî ve Bedi'i ilimlerinin işleniş şekilleri örnek âyetlerle açıklanmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında benden yardım ve desteklerini esirgemeyen değerli hocam sayın Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI'ya teşekkür ederim.

Yine her zaman maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

Arş.	: Araştırma
As.	: Aleyhi selam
b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
b.y.	: Basımevi Yok
Der.	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Derg.	: Dergisi
Fak.	: Fakültesi
Hız.	: Hazreti
Haz.	: Hazırlayan
Krş.	: Karşılaştırm
m.	: Milâdi
md.	: Madde
M.Ö.	: Milattan Önce
M. S.	: Milattan Sonra
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik
Thrc.	: Tahric
Trc.	: Tercüme
Tsz.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kur'an-ı Kerim nâzil olmaya başladığı zaman, Arap yarımadasında edebiyat, şiir, hitabet altın çağını yaşıyordu. Araplar, bu özellikleriyle çok övünür, şiir ve hitabete büyük önem verirlerdi. Hatta şiir ve hitabet panayırıları düzenlenir, bu panayırılarda şiir, hitabet alanlarında yarışmalar yapılırdı. Yarışmada derece alan şair ve hatiplere büyük ödüller verilir, dereceye giren şiir ve hitabeler, yazıya dökülerek haftalarca hatta aylarca, en kalabalık yerlerde asılı dururdu. Ayrıca dereceye giren hatip ve şairler, herkes tarafından saygıyla karşılanır ve toplum tarafından büyük bir itibar görürlerdi.

İşte Kur'an-ı Kerim, böyle bir ortamda nâzil oldu. Daha önceki Peygamberler, Peygamberliklerinin ispatı için büyük mucizeler gösterirdi. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v)'in ise, en büyük mucizesi ise Kur'an idi. Bilindiği üzere mucizeler, hissî mucizeler ve aklî mucizeler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hissî mucizeler, sadece o anda hazır olanlar, o mucizeye şahit olanları çok etkilerdi. Ama bir sonraki nesli ya da ondan sonraki nesli, ilk muhataplarını etkilediği gibi etkilemezdi. Hz. Muhammed (s.a.v)'e verilen Kur'an mucizesi, akli bir mucize olup, kıyamete kadar etkisi devam edecek olan bir mucizedir. Dolayısıyla bu mucize ilk muhataplarını etkilediği gibi, kıyamete kadar gelecek olan tüm muhataplarını aynı derecede etkileme gücüne sahiptir. Nasıl ki, Kur'an-ı Kerim ilk nâzil olduğu anda Arap yarımadasındaki bütün hatip, şair ve belâgatçileri hayretler içerisinde bırakıp onları susturdu ise, aynı şekilde modern çağın edebiyatçılarını da hayretler içerisinde bırakıp etkilemeye devam etmektedir.

Dili kullanabilme, işleyebilme melekesi insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliktir. Bu kabiliyetin insana verilmesinin en büyük nedeni onun toplum içinde yaşayacak kabiliyette bulunması ve çevresiyle iletişim kurma ihtiyacıdır. Şüphesiz bu ihtiyaç dil ile karşılanır.

Müslümanlar için Arap Dili ve Belâgati ayrı bir ehemmiyet ve ihtiyaç arz etmektedir. Zira Kur'an-ı Kerim Arapça gönderilmiş bir kitaptır. Bizden istediği en önemli hususlardan biri de anlaşılıp anlatılmasıdır. Şüphesiz bunu yapabilmenin en önemli yolu Arap Dili ve Belâgâtine vakıf olmamızdır. Arapça gerek sözcük, gerek anlam zenginliği yönünden çok zengin bir dildir. Arap dilinin öne çıkan niteliği, edebî sanatları ve farklı üslupları içinde barındırmasıdır.

Kur'an-ı Kerim'in kendine özgü edebî üslubunu anlayabilmenin en önemli aracı, Arap Dili ve Belâgâtî alanına hâkim olmaktır. Kur'an'a inanan ve gönül veren insanlar onu en güzel şekilde ve doğru bir biçimde anlayabilmek için çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Biz de bu çalışmamızla Kur'an-ı Kerim'in en uzun sûresi olan, edebî sanat örneklerinin daha fazla olacağını düşündüğümüz Bakara Sûresi'nde kullanılan edebî sanatları inceledik.

2. Araştırmanın Amacı

Kur'an, Âlemlerin Rabbi itibariyle Allah'ın kelâmıdır. Kelâmullah olan Kur'an'a muhatap olan insanlar dünya ve âhiret işlerini, Kur'an'dan öğrenmek suretiyle tanzim ederler. İbadetleri, emir ve nehiyleri, imanın erkânını, hükümleri, muâmelâtı Kur'an vasıtasıyla bilirler. İnsanların anlaması için gönderilen Kur'an ise cevami'ul-kelim olan bir kitaptır. Yani az sözle çok maksatları ifade etmesi Kur'an'ın bir mu'cizesidir. Kur'an, belâgâtin zirvesinde bir kelâmıdır. Âyetlerde ifade edildiği gibi her bir âyeti kendisine nazire getirilemeyecek derecede mu'cizedir. Böyle bir kitabı doğru anlamak elbette dil ve belâgat yönünden ihtisas sahibi olmayı gerektirir. Bilhassa hiçbir harfi fazla olmayan, her bir kelime ve harfinin bir maksadı bulunan Kur'an'ı anlamakta edebî sanatlara aşina olmanın lüzumu olacaktır. Bu tezi hazırlamaktaki maksadımız; dil inceliklerine aşina olan ve bu konuda ihtisas sahibi olan müfessirlerin de eserlerinden istifade ile Bakara Sûresi örneğinde Kur'an'ın kullandığı edebî sanatları ve söz inceliklerini insanların istifadesine sunmaktır.

3. Araştırmanın Metodu

Bu tezi hazırlarken öncelikle edebî sanatlar, belâgat üslup, i'câz, îcâz hakkında bilgi verilecektir. Bu konuda edebiyat, beyan ve meâni kitaplarından istifade edilecektir. Daha sonra Kur'an'ın belâgat yönünden mu'cize olduğu, Kur'an'ın Fesâhati, cezaleti, selaseti, manasının câmiyeti, üslûbunun mükemmelliği âyetler ışığında izah edilecektir. Bu konuda dil konusunda uzman olan müfessirlerin eserleri incelenecektir. Daha sonra âyetlerden örneklerle isti'âre, kinâye, teşbih, teşhis, mecâz gibi söz sanatlarının tarifi yapılacaktır. Daha sonra Bakara Sûresinde kullanılan edebî sanatlar incelenecektir. Son olarak Kur'an'ı doğru anlamada edebî sanatların öneminden bahsedilecektir.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmada Kur'an-ı kerim'de belâgat sanatını göstermek amacıyla Bakara Sûresi incelenmiştir. Bu nedenle çalışmamız Bakâra Sûresi ile sınırlıdır. Belâgat ilminde birçok edebi sanat bulunmaktadır. Çalışmamızda incelediğimize edebî sanatlar hakikat ve mecâz, kinâye, teşbih, isti'âre, teşhis ve tezat sanatlarıyla sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BEYAN VE MEANİ İLİMLERİ

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliği nâlık olması, yâni anlamlı söz üretebilmesidir. Zîrâ Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de;

“الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ”

“Rahman, Kur'anı öğretti, insanı yarattı ve ona beyânı öğretti”¹ buyurmuştur ki burada söylenilen “beyân”², insanın fitratına dercedilen “düşündüğünü ifade etme” melekesidir.³ İnsan var oldukça, bu özellik onun için aynı zamanda bir ihtiyaçtır.

Duygu ve düşüncelerin dil ile ifadesinin tarihi, insanlık tarihi ile eşzamanlıdır. Bir düşünce ve duygunun ifadesine gerek oldukça, yani söz var oldukça, bu sözün kendi mahiyetindeki bir başka benzer sözle mukayesesinin yapıldığı, iki sözün birbirine nazaran hangi edebî özellikler taşıdığı ve etkili söz söyleme adına hangisinin daha üstün olduğunun ölçüldüğü bir takım kuralların da olması gerekir.⁴ Bu sebepten ötürü edebiyat ilmi çerçevesi dâhilinde belâgat ilmi de şekillenmiştir.

1.1. Belâgat in Tanımı

Belâgat sözlükte “sözün fasih ve açık seçik olması” anlamında mastardır.⁵ “بَلَّغَ” köküne bağlı olarak türetilen kelimelerin konuyla ilgili olanları bulug, iblağ, tebliğ, beliğ ve belâgat kelimeleridir. Bu kelimelerin birleştikleri anlama bakacak olursak erişmek, sonuna gelmek, nihâyetlendirmek, akılda oluşan bilgileri düzenli bir şekilde karşıya iletebilmek demektir.⁶

Terim olarak ise belâgat kelimesi “meleke” ve “ilim” anlamlarında kullanılır. İnsani bir terim olarak belâgat ; sözün açık olmasının yanı sıra güncel olmasıdır. Bu manada sözün karşıdaki kişiye uygun şartlarda ve amacına uygun bir şekilde hizmet vermesidir. Bu sözün yazılı ya da sözlü olması fark etmez. Belâgat , insana yaratılıştan verilen yeteneklerden biridir. Allah-u Teâlâ: “O insanı yarattı ve ona beyânı öğretti.”⁷

¹ Rahmân, 55/1-4.

² Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991, IX, 184.

³ Altuntaş, Halil; Şahin, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerîm Meâlî*, 18. Baskı, Ankara, Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

⁴ Yektâ Saraç, Mehmet Ali, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, Belâgat, Risâle Yayınları, İstanbul, 2000, s. 19.

⁵ Balaban, Mustafa Rahmi; Morali, Beşir Ağa, “*Belâgat*”, DİA, II, TDV Yay., İstanbul, 1992, s. 380.

⁶ Hacımüftüoğlu, Nasrullah, *İ'caz ve Belâgat Deyimleri*, Ekev Yay., Erzurum, 2001, s. 10.

⁷ Rahmân, 55/3-4.

Buyurmaktadır. Dolayısıyla belâgat, meleke olarak insanların düşüncesinde yazar, şair ve hatiplerin dilinde vardır. Bir meleke olarak düşündüğümüzde Belâgat cahiliye devri Araplarının uzmanlaştıkları bir alandır. Kur'an'da ve hadîs-i şeriflerde bunun çokça örneği görülmektedir.⁸

İlim olarak belâgat ise; zorlama ve yapmacılıktan uzak olup, yorumlanmaya ihtiyaç duyulmadan açık ve anlaşılır bir tarzda karşıdaki kişide etki bırakacak şekilde hâlin muktezasına, durumun manasına uygun söz söyleme sanatıdır.⁹ Yani yerinde ve zamanında en uygun ve doğru ifadeyle konuşma sanatıdır. Konuşan kişinin maksadını durumun gerektirdiği şekilde kolay ve anlaşılır bir tarzda söz söylemesidir.

1.1.1. Belâgatin Doğuşu ve Gelişimi

Belâgat ilmi mevcut tüm ilimlerin olduğu gibi birkaç merhaleden geçtikten sonra sistematik bir hale gelmiştir. Müstakil bir ilim olması bir anda olamadığı gibi bu ilim tek bir âlim veya müellifin çalışmalarıyla da oluşmamıştır. Belâgat ilmi birçok âlimin asırlar boyu süren çalışmalarının bir sonucu ve meyvesidir.

Geniş anlamıyla belâgat ilminin insanlık tarihiyle başladığı söylenebilir. İnsan düşündüğünü ifade etme özelliğine sahiptir. Allah bu özelliği ilk insan Hz. Âdem'e isimleri öğretmek ilk temel dil bilgisini öğretmiştir. Hz. Âdem'in Allah'a sunduğu af ve yakarış Rabbinden öğrendikleri sayesinde.¹⁰

Araplarda Belâgat deyince İslam öncesi cahiliye ve İslami olarak ikiye ayrılır. İslami dönem de kendi arasında dönemlere ayrılır. Birinci dönem, cahiliye dönemdir. Bu dönemde belâgat cahiliye devri Arapları tarafından sık sık kullanılır. Çeşitli panayırlar düzenlenir, bu panayırlarda şiirler ve nesirler söylenir, en güzelleri seçilir ve Kâbe'nin duvarına asılırdı. Şiir ve hitabetle ilgilenen insanlar toplumda önem verilen insanlardı. Araplar karşılaştıkları olayları, güçlükleri şiirlerle ifade ediyorlardı. Arap kabileleri arasındaki savaşlar belâgat in gelişmesini sağlamıştır. İkinci dönem, İslami dönemdir. Bu dönemde yüksek belâgat sahipleri Kur'an'ın anlaşılması için çaba sarf ediyorlardı. Bu çaba belâgat in gelişmesini sağlayıcı etkide bulunmuştur. Edebi gayretler ve Arapçaya geçen bazı kelimeler belâgat in gelişmesine ortam sağlamıştır.

İslami dönemdeki belâgat ise dört kısma ayrılır.

⁸ Morali ve Balaban, *a.g.e.*, s. 380.

⁹ Eren, Cüneyt; Uzunoğlu, Vecih, *Hulâsatu'l-Belâğa*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.9.

¹⁰ Karuko, Semira, *el-Câhız ve Belâgat*, Eskileşim Yay., İstanbul 2014, s.27.

1. Dönem Hazırlık dönemidir: Bu dönem Kur'an'ın nüzulünden hicri 4. asrın sonlarına kadar devam eder. Belâgat alanında hemen hemen hiç eser yazılmamıştır. Bu devirde daha çok belâgat le ilgili bazı çalışmalar yapılmış, dilbilimine dair ve edebî eserler verilmiş, kelâmî konular işlenmiş, tefsirler yazılmış, edebî tenkid çalışmaları yapılmıştır. Yazılan eserler de tam olarak tertipli ve tam kapsamlı değildir.

2. Dönem Gelişme Dönemi: Bu dönem hicri 4. asırla başlar, hicri 8. asrın sonuna kadar devam eder. Bu dönemde belâgat müstakil bir ilim haline gelmeye başlar ve belâgat ilmiyle alakalı eserler verilmeye başlanır

3. Olgunluk dönemi: Bu dönem hicri 8. asırla başlamıştır. Hicri 13. asrın sonlarına kadar devam etmiştir. Bu dönemde belâgat alanında yazılan eserler çoktur. Şerh ve haşiyeler yazılmış, sorulara cevaplar verilmiştir. Belâgat ilminin bütün konuları incelenmiş, felsefe, mantık, fıkıh usulü gibi ilimlerden faydalanılmıştır.

4. Modernleşme dönemi: Bu dönem hicri 13. asrın sonlarından günümüze kadar olan dönemdir. Müslümanların Avrupa ile etkileşim haline geçmesiyle modernleşme hareketleri başlamış. Bu dönemde belâgat âlimleri ikiye ayrılır. Biri klasik belâgat tarzını devam ettirmek isteyenler, ikincisi ise modern belâgat i geliştirmek isteyenler¹¹.

1.1.2. Belâgat İlminin Bölümleri

Belâgat ilmi, beyân, meânî ve bedî' olmak üzere üç bölüme ayrılır.

1.1.2.1. Beyân

Sözlükte, ortaya çıkmak, açık seçik olmak, açıklamak, anlaşılır hale getirmek gibi manalara gelir.¹²

Edebî bir terim yönünden tarifi ise, manayı anlatmada ifadeye açıklık getirmek üzere gerekli olan kabiliyete ulaştıran, duygu ve düşünceleri farklı metotlarla karşıya aktarma kural ve kaidelerini araştıran ilimdir. Beyân kısaca mânânın farklı üsluplarla, çeşitli yollarla ifade edilmesidir. Mesela: “Numan konuşmuyor” ifadesi, “Numan dut yemiş bülbüle dönmüş” şeklinde bir mecâzla veya “Numan'ın muhabbetine de doyum

¹¹ Çağmar, Edip, *Alıştırma ve Belâgat*, Ravza Yay., İstanbul 2013, s.17.

¹² Firûzâbâdî, Meccüddin Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsü'l-Muhit* (nşr.: Mektebetü Tahkikü't-Türâs fi Müesseseti er-Risâle), Beyrut, 1987, s. 1526; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut, 13/67, Dönmez, İbrahim Kâfi, “*Beyân*” T.D.V., İslam Ansiklopedisi., İst., 1988-2007, 6/22-25

olmuyor” şeklinde bir kinâye ile anlatılabilir. Hepsi de Numan’ın konuşmadığını gösterir.¹³

Beyân sanatı kişiye farklı cümle ve usullerle derdini karşıya aktarabilme yeteneğini kazandırır. Cümlelerin anlaşılmasındaki güçlük veya açıkça anlaşılabilirlik derecesi, o cümlede kullanılan teşbihe, mecâza, isti’âreye veya kinâyeye göre farklılık gösterir Söz sanatlarından hangisinin daha sanatlı olduğu beyân ilminin üzerinde durduğu konular arasında yer alır. Genel bir kanı olarak söylenebilir ki; mecâz hakîkate göre, isti’âre teşbihe göre, kinâye ise açık ifadeye göre daha sanatlıdır.

Beyân sanatında temel maksat, karşıdakine söylenecek sözün onun tabiatını etkileyecek tarzda olmasıdır. O halde bu ilmin disiplinleri, sözün insan tabiatını etkileyebilmesini sağlayan disiplinlerdir. Bunların başında sözün insan tabiatına en müessir bir formda irâdî mübalağaya geçişin ilk basamağı olan teşbih üslûbuyla başlar, mecâz ve kinâye ile zirveye ulaşır.¹⁴

Beyânda amaç, aktarılacak istenen duygu ve düşünceyi yerinde, zamanında, en muvafık bir tarzda aktarabilmek, aynı zamanda söz sanatlarını çokça kullanan kaynakları en doğru şekilde anlamaktır.¹⁵

1.1.2.2. Meâni

Meâni kelimesi mânânın çoğuludur. Belâğatin sözün yerinde olma şartlarını, sözü duruma ve yere göre ayarlama ilkelerini inceleyen dalıdır.¹⁶

Meâni ilmi, belâgat in temeli sayılan en önemli kısımdır. Bu ilim, henüz belâgat dediğimiz, dilin edebiyatına girmeden önce, muhatabın durumunu dikkate alarak her makâma ait bir makâlin olduğu gerçeğinden hareketle, tümce şekilleri ve bunların kullanışları ve nasıl konuşulması gerektiği ile ilgili kuralları öğretir.

Meâni ilminin konusu ve mâhiyetini daha iyi anlayabilme açısından Muallim Nâci’in şu sözleri çok güzel bir örnek teşkil etmektedir: “*Bir ordu komutanı askere hitaben i’rat edeceği nutku cezâletli lafızlardan oluşturmaya çalışır. Çünkü kışla*

¹³ Eren, Şâdi, *Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller*, Nil Yayınları, İstanbul, 2002, s. 15.

¹⁴ Kaçar, Halil İbrahim, *Edebî Yönden Hazif Üslûbu*, Ocak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 15.

¹⁵ Firûzâbâdî, s.226; Dönmez, “*Beyân*” T.D.V., İslam Ansiklopedisi., 6/22-23; el-Hâşimî, s.244-246; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1/16, 190-214; *Esrârü’l-Belâğa*, 1965, s.7-8.

¹⁶ Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1989, s.44; Tahirü’l-Mevlevî, s.49; Abdülaziz Atik, *İlmü’l-Meâni*, (nşr., Dârü’n-nehdâti’l-’arabiyye) Beyrut, 1985, s.47-68; İsmail Durmuş, “*Meâni*” T.DV., İslam Ansiklopedisi., İst., 1988-2007, 28/204-205.

nazikçe söz söylenecek bir yer değildir. Bunun tam aksine bir âşık gönlünü cezbetmeye çalıştığı mâ'sûkuna ince, nazik lafızlarla söz söylemek ister. Zira sevgilinin kulağı şiddetli kelimenin hücumuna dayanamaz"¹⁷.

Meâni ilminin konuları arasında; haber ve inşâ cümleleri, inşâ cümlesinin bölümlerinden emir, nehy (yasaklama), istifham (soru), temenni (arzu etmek), nida, kasr (tahsis etmek), vasıl (bağama), fasıl (ayırma), îcâz (sözü kısaltmak), itnâb (sözü uzatmak), musâvât (eşitlik), zikr, hazf, takdim ve te'hir, yer alır.

1.1.2.3. Bedî'

Sözlük anlamı olarak eşsiz ve benzersiz olan bir şeyi keşfeden, yaratılıştaki eşi ve benzeri olmayan manasını taşır.

Bir belâgat terimi olarak bedî', vaziyete uygun açık ve anlaşılır söylenen kelimenin söyleniş ve anlam açısından güzelleştirilmesi ile ilgili bilgileri ve kuralları inceleyen ilim demektir.¹⁸ Söz sanatlarıyla oluşturulmuş bir ifadenin söyleniş yönünden kusurunun olmaması, anlam yönünden uygun olması ve bununla beraber bir bütünlük taşımasının kural ve kaidelerini araştıran ilimdir.¹⁹

Bedî' ilminin temelini ilk defa el-Câhız (öl. 255/869) atmıştır. Bedî'yi söz sanatı olarak ilk inceleyen Abbasi halifesi Abdullah b. El-Mûtez (öl. 296/908-909) bu konuda "Kitabü'l-Bedî" adında bir kitap hazırlayarak bu ilmin kurallarını açıklamış ve ana konularını tespit etmiştir²⁰.

Bedî' söyleyiş ve anlamın süslenmesidir. Ustanın odanın şekline göre dizdiği seramiklerle güzel şekiller oluşturması gibidir. Mesela: "Ak akçe kara gün içindir", sözü "Beyaz akçe siyah gün içindir" tarzında ifade edilse aynı anlamı karşılamakla birlikte, akıcılığından birçok şeyi kaybeder²¹.

Bedî' ilminin konuları arasında; cinas, iktibas, 'akd, tazmin, seci', reddül'acüz 'ala's-sadr gibi lafızla ilgili süsleme sanatları (mühassinât-ı lafziyye) ve tevriye, tıbâk,

¹⁷ Muallim Nâci, *Islahât-ı Edebiyye*, (Haz. Alemdar Yalçın, M. Ali Hayber), Akabe Yay., Ankara, s. 18.

¹⁸ Hatib el-Kazvinî, *Telhis ve Tercümesi*, (Haz. Nevzat H. Yanık, Mustafa Kılıçlı, Sadi Çögenli), s. 212.

¹⁹ Abdülaziz Atik, *İlmü'l-Bedî*, (nşr. Dârü'n-nehdâti'l-'arabiyye) Beyrut, 1985, s. 7, 11-12; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Bedî", T.D.V., İslam Ansiklopedisi, İst., 1992, 5/320-321.

²⁰ Şadî Eren, *a.g.e.*, s. 15.

²¹ Bolelli, Nusreddin, *Belâgat Kur'ân Edebiyatı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1993, s. 294; Hacımüftüoğlu, "Bedî", T.D.V., İslam Ansiklopedisi, İst., 1992, 5/320-321.

mukabele, mürâ'âtür-nazır, istihdam, cem', tefrik, taksim, te'kidü'l-medh bi mâ yüşbihü'z zemm, te'kidü'z-zemm bi mâ yüşbihü'l medh, hüsnü't-ta'lîl, i'tilâf, üslûbü'l-hakîm, hüsnü'l-ibtidâ, hüsnü'l-intihâ gibi mânâ ile ilgili süsleme sanatları (mühassinât-ı ma'neviyye) yer alır.

1.2. Arap Belâgatinde Edebî Sanatlar

1.2.1. Hakikat ve Mecâz

Mecâz da, beyan ilminin konularından biridir. “Mecâz”, hakikatle beraber anlatılır. Hakikat, herhangi bir kelimenin konulduğu manada kullanılması demektir. Mesela, “aslan” dediğimizde, yırtıcı olan hayvanı kastetmemiz gibi. Hakikat kelimesinin anlamı, edebî yönü ve incelikleri hakkında belâgat kitaplarında çeşitli açıklamalar vardır²².

“Mecâz”, “câze-yecûzu” fiilinden türemiş olan bir isimdir. Arapçada olduğu gibi Türkçede de aynı şekilde “mecâz” olarak kullanılmaktadır. “Mecâz” ve kendisinden türemiş olduğu “câze” fiili, kelime olarak seyahat etmek, geçmek, izinli olmak, mümkün olmak vb. manalar ifade etmektedir²³.

Kur'an'ın çeşitli âyetlerinde, edebî açıdan “mecâz” sanatı bulunmaktadır. Bu âyetlerden bazı örnekler şöyledir:

“İçinde dinlenmeniz için geceyi, görmeniz için de gündüzü yaratan, Allah'tır”²⁴.

Bu âyette geçen “mubsir”, yani gören, aydınlatan kelimesi, gündüze isnat edilmekte, onun için kullanılmaktadır. Aslında aydınlık yapan gündüzün kendisi değil, güneştir. Dolayısıyla burada, gündüz için mübalağa ifade eden bir “mecâz” vardır²⁵.

“Zulüm ile yetimlerin mallarını yiyenler, karnına sadece ateş koyup .. yemektedirler ve onlar, çılgın bir ateşe gireceklerdir!”²⁶

Bu âyette, yenilen yetim malı, ateşe benzetilmektedir ve burada edebî sanat olarak “mecâz” vardır. Bu kötülüğün âhiretteki cezası ise, cehennem ateşidir. Dolayısıyla bu âyetteki “mecâz”da, edebî bir incelik vardır²⁷.

²² Rabia Çelebi ve Nasrullah Hacı Müftüoğlu, *Teshilü 'l-Belâğa*, İzmir, 1996, s. 75 vd.

²³ Rabia Çelebi ve Nasrullah, *a.g.e.* s. 75.

²⁴ Mü'min 40/61.

²⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 113.

²⁶ Nisa, 4/10.

“Allah şöyle bir kenti misal olarak anlattı: Güven, huzur içinde idi. Her yerden rızık bol bol kendisine geliyordu. Fakat Allah’ın nimetlerine nankörlük etti. Bunun üzerine, (halkının) yaptıklarından ötürü, Allah ona açlık ve korku elbisesini tattırdı”²⁸.

Bu âyette de edebî sanat açısından “mecâz” vardır. Allah’ın nimetlerine nankörlük edenlere Allah tarafından fakirlik ve açlık verilince, yoksulluk içinde kalmışlardır. Ondan sonra kendilerinde görülen açlık, yoksulluk ve perişanlığın iz ve görüntüleri, elbiseye benzetilmekte, mecâzi yönden onun anlamında kullanılmaktadır²⁹.

“O’dur ki size âyetlerini gösteriyor ve sizin için gökten rızık indiriyor. Ancak (O’na) yönelen, öğüt alır”³⁰.

Bu âyette ifade edilen, “sizin için gökten rızık indiriyor” ifadesinde “mecâz” vardır. Burada geçen rızık kelimesinden neyin kastedildiği hususunda ihtilaf vardır. Âlimlerin ekseriyeti, rızık kelimesinden gayenin yağmur olduğunu söylemişlerdir.

Ancak çağdaş tefsircilerden Seyyid Kutup ve benzeri diğer bazı âlimler, bu âyetteki rızık kelimesinden sadece yağmur değil, başka birçok şeyin kastedildiğini savunmuşlardır. Gün geçtikçe bilim ilerlemekte, insanlar yeni yeni şeyler öğrenmektedir³¹.

Mecâz üç kısma ayrılmaktadır:

- a) el-Mecâzü’l-Mürsel
- b) el-Mecâzü’l-Luğavi
- c) el-Mecâzü’l-Akli.

1.2.1.1. Mecâz-i-Mürsel

Bir kelimenin arada geçtiğinde anlamını düşünmeye engel olan bir durumun bulunması şartıyla, yazılışı aynı ancak anlamı kendi anlamı dışında kullanılmasına mecâz-i mürsel denir³².

Yani bir sözün mecâz-i mürsel olabilmesi için şu iki özelliği taşıması gerekir:

²⁷ Sâbûnî, *a.g.e.*, I, 261.

²⁸ Nahl, 16/112.

²⁹ Sâbûnî, *a.g.e.*, II, 149..

³⁰ Mü’min, 40/113.

³¹ Sâbûnî, *a.g.e.*, III, 113.

³² Bilgegil, *a.g.e.*, s. 160.

1. Söz hakiki anlamı dışında kullanılmalıdır.
2. Sözün hakiki anlamını düşünmemize engel bir şey bulunmalıdır³³.

Mecâz-i Mürsel'i Meydana Getiren Alâkalar

1. Sebebiyet: Sebebi söyleyip neticeyi kastetmek.
2. Müsebbebiyet: Bir şeyin sonucunu söyleyip, sebebini kastetmek.
3. Cüz'iyet: Bir bütünün bir parçasını zikredip tümünü kastetmek.
4. Külliyyet: Bir şeyin bütünü zikredip bir parçasını kastetmektir.
5. Kevniyyet: Bir şeyi önceki ve geçmişteki haliyle anmaktır.
6. Evveliyyet: Bir nesneyi veya durumu halefinin adıyla anmak.
7. Mahalliyyet: Mekân olarak bir nesneyi çepeçevre saran yeri söyleyip içindeki nesneyi söylemektir.
8. Halliyyet: Bir mekân içinde bulunan şeyi zikredip mekânını kastetmektir
9. Masdariyyet: Gerçek mânânın mecâzi mânâya "südûr" yeri
10. Mazhariyet: Gerçek mânâsının mecâzi mânâya "zühûr" yeri olmasıdır.
11. Âliyyet: Hakiki mânânın mecâzi mânâya âlet olmasıdır.
12. Hazfiyyat: Cümlede asıl kastedilen kelimenin söylenmemesi, sözden çıkarılmasıdır³⁴.

Misal: "وَمَا مِنْ يَدٍ إِلَّا يَدُ اللَّهِ فَوْقَهَا"

"Hiçbir el (kuvvet) yoktur ki, Allah'ın eli (kuvveti) onun üstünde olmasın. Bu cümlede el, kuvvet ve kudret için kullanılmıştır³⁵."

Misal: "وَجُوءٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرٌ"

"Yüzler vardır ki o gün ıslıl ıslıl parıldayacaktır.³⁶"

Misal: "إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفَجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ"

³³ Numan Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar*, (Dördüncü baskı, Akçağ yayınları) Ankara, 2005, s. 23.

³⁴ Bolelli, *a.g.e.*, s. 120-125; Külekçi, *a.g.e.*, s. 23-29.

³⁵ Ali el-Cârim, Mustafa Emin, *Delîlü'l-belâğati'l-vâzıha*, Mısır, 1959, s. 66.

³⁶ Kıyâme, 75/22.

“İyiler mutlaka nimet içinde olurlar ve kötülerde mutlaka cehennem de olacaktır³⁷.”

1.2.1.2. Mecâz-ı Akli

Müsned ve müsnedün ileyh arasında bir ilişkiden dolayı fiilin, failin gayrisine isnad edildiği ve bu isnadın hakiki olmasına engel bir alametin olduğu bir mecâz türüdür. Bu mecâz türüne hükmî mecâz da denir.

Misal: “نَهَارُ الزَّاهِدِ صَائِمٌ وَلَيْلُهُ قَائِمٌ”

“Zâhid’in gündüzü sâim (oruçludur), gecesi kâim (gece namazını kılıyor)³⁸.”

Bu örnekte, oruç gündüzle ilgili zamire; geceleyin namaz için kalkmak da gece ile ilgili zamire bağlanmıştır. Çünkü gündüzün oruç tutması mümkün değildir. Aksine gündüzün içinde hayat süren insanların oruç tutması söz konusudur. Yine gecenin namaz kılması da mümkün değildir. Burada kasıt insanın gece vakti namaz kılmak için kalkmasıdır.

1.2.2. Kinâye

Kinâye, mutlak bir lafzın gerçek anlamının kastedilmesinin mümkünlüğüyle beraber anlamın gereğinin amaçlanmasıdır³⁹. Zemahşerî’nin ifadesiyle bir şeyin mevdû’ leh lafzının kullanılmadan (dolaylı) ifade edilmesidir⁴⁰. Örneğin, misafirperver için “أَثِيرُ الرَّمَادِ (Külü çok)” kullanımı bir kinâyedir.

Açıkça söylenilmesi saygınlığa uygun olmayan hususları anlatmak, zor anlamların ifadesini kolaylaştırmak, kapsamlı bir anlamı kısaca ifade etmek kinâyenin başlıca varlık sebepleridir⁴¹.

Diğer sanatlarla karıştırılma ihtimali olan kinâye, Zemahşerî’nin deyimiyle bir yönden mecâzın kız kardeşidir⁴². Mecâzla kinâyeyi birbirinden ayırt eden şey, kinâyede hakîkî anlamın kastedilme imkânının doğruluğudur⁴³. Ta’rîz ise, bir sözün ifade

³⁷ İnfitar, 82/13-14.

³⁸ Zemahşerî, *Esrârü’l-Belâğa*, s. 294; Abdulaziz Atik, *İlmü’l-Beyân*, s. 149; Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Ulûmü’l-Belâğa*, Beyrut, 1984, s. 271.

³⁹ Atik, s.405.

⁴⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 278 (Bakara, 2/235).

⁴¹ İbn-i Ebi’l-İsba’, *Bedîu’l-Kur’ân*, s. 53.

⁴² Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 637 (Mâide, 5/60).

⁴³ Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 368 (Âl-i İmrân, 3/78).

edilmeyen şeye duygular ve uzak göndermeler yoluyla delâlet etmesidir. Bu yönüyle de kinâye ta'rîzden ayrılır.

Kinâyede ilgili bağlantıların ve âidiyetlerin kullanılması nisbet, nitelenenler veya niteliklerin esas alınması ise mevsûf ve sıfat kinâyeleri olarak isimlendirilir. Müfessir, bu taksîmata bazen işaret ettiği gibi bazen de açıkça belirtir.⁴⁴

Kinâyelerde sıfat ve mevsûfun beraber kullanılmasının anlamsızlığına değinen müfessir⁴⁵, dikkatleri bu sanatın uygulama gerekçeleri ve oluşan anlam zenginliği üzerinde yoğunlaştırır.

Zemahşerî; Kur'an i'câzında etken ana belâgat kollarından biri⁴⁶ olan kinâyenin, anlatıma mübâlağa kattığını⁴⁷, yüksek ve belîğ ifade gücünü⁴⁸, kullanım yerine bağlı olarak sarîh ifadeden üstünlüğünü belirtir.⁴⁹

Açıkça söylenilmesi uygun olmayan hususları anlatmak için de kullanılan kinâye, bu sebeple Kur'an-ı Kerîm'in cinsel birleşme için seçtiği üslûpta mülâmese (karşılıklı dokunuş), mumâsse (karşılıklı dokundurma), kurbân (iyice yaklaşıma), teğâşşî (kaplama), ityân (gelmek) gibi kinâî ifadeler kullanılmıştır.⁵⁰ İbn-i Ebi'l-İsba' kinâyenin en öncelikli varlık sebebinin, açıkça söylendiğinde saygınlığı ve nezâheti zedeleyecek bir anlamın güzel bir şekilde ifadesi olarak belirlerken⁵¹ bu gerçeğe gönderme yapıyor gibidir.

Aynı üslûp, Peygamber aleyhisselamın mümin kadınlardan alacağı biat maddelerinden biri olarak, zina haricinde yasal olmayan evlat edinimleri, daha açık ifadeyle buluntu, satın alma veya hırsızlık gibi yollarla başka bir annenin çocuğu hakkında kendi çocuğuymuş gibi iddiada bulunmak hususunda da uygulanmıştır. وَلَا يَأْتِينَ بُهْتَانٍ يَفْتَرِيَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلِهِمْ ve elleriyle ayakları arasında bir bühthan uydurup getirmeyecekler...⁵² âyetindeki yapı "edinilen çocuk" (mekniyyun anı) anlamına

⁴⁴ Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 421 (Kamer, 54/13).

⁴⁵ Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 421 (Kamer, 54/13).

⁴⁶ Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 106 (Bakara, 2/24).

⁴⁷ Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 637 (Mâide, 5/60).

⁴⁸ Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 125 (Bakara, 2/28).

⁴⁹ Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 278 (Bakara, 2/235).

⁵⁰ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 531 (Ahzab, 33/49).

⁵¹ İbn-i Ebi'l-İsba', *a.g.e.*, s. 53.

⁵² Mümtehine, 60/12.

kinâye olarak (mekniyyun bih) kullanılmıştır.⁵³ Aslında bir deyim olan “el ve ayakların arası” tabiriyle hamileliğin gerçekleştiği mekân işâret edilerek konuya ikili vurgu yapılmıştır. Bir taraftan tüm iftirâlar yasaklanırken diğer taraftan özellikle başkalarının çocuğunu sahiplenme gibi çok önemli konularda yalan ve iftiradan kaçınılması emredilmiştir. Âyetin öncelikli tercihle mutlak manada nemîme yasağını içerdiğini belirten Fahreddin er-Râzî’nin ikinci görüş olarak naklettiği “el ve ayakların arası” tabirinin emzirme halindeki kadını tasviri daha güzel bir bakış açısını yansıtır.⁵⁴

Zemahşerî, aynı siyâkta farklı bakış açılarıyla farklı sanatların görülebileceğine işaret eder. “إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ”⁵⁵ Müfessir bu âyetin tefsirinde, “Allâh’ın bakmaması” ifadesinin, mecâzen ve öncelikle O’nun gazabını ve muhatapların düştüğü alçaltıcı durumu anlattığını belirtmektedir. Zemahşerî detay bir açılımla düşüncesini açarak şunları kaydeder: İnsanlar arasında kendisine bakılmayı hak eden ve etmeyenler vardır. İyilik yapan kişi, ihsanda bulunduğu ve ihsan etmeye layık kişinin gözlerine bakar, bu bakış daha sonra kinâye yoluyla ortada hiç bakış olmasa bile ihsân (iyilik) ifadesinin yerini almıştır. Fakat kendisine ihsan edilmeyi hak etmeyenler hakkında cereyan eden mecâz, kinâyenin mecâzıdır.⁵⁶ Müfessirin konuyu böylesine irdelemesinin sebebi, tabii olarak Allah ile ilgili sıfatlar hususunda akıllara soru takılmasının önüne geçmektir.

1.2.3. Teşbih

Sözlükte, bir şeyi başka bir şeye benzetmek anlamındadır.⁵⁷

Bir beyan terimi olarak teşbih, telâffuz edilsin veya edilmesin “kaf (ك) veya benzeri bir edat vasıtasıyla bir veya birkaç şeyi başkası ile aynı sıfat veya sıfatlarla müşterek olduğunu beyan etmektir.⁵⁸

1.2.3.1. Teşbihin Unsurları

Teşbih’in dört unsuru vardır.

⁵³ Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 507 (Mümtebine, 60/12).

⁵⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXIX, 309.

⁵⁵ Al-i İmrân, 3/77.

⁵⁶ Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 368.

⁵⁷ Firûzâbâdî s. 1610; İbn Manzûr, 13/503; Abdülaziz Atik, *İlmü’l’- Beyân*, (nsr.,Dârü’n-nehdati’l-’arabiyye). Beyrut, 1985. s. 61.

⁵⁸ Ali el-Cârim, Mustafa Emin, *a.g.e.*, s. 30.

- a) Müşebbeh (benzetilen)
- b) Müşebbeh Bih (kendisine benzetilen)
- c) Vech-i Şebah (benzetme yönü)
- d) Teşbih edatı

Misal: النَّاسُ كَأَسْنَانِ الْمُشْطِ فِي الْإِسْتِوَاءِ

“İnsanlar, eşitlik açısından tarak dişleri gibidir.”⁵⁹

Bu misalde “النَّاسُ” müşebbeh, “أَسْنَانِ الْمُشْطِ” müşebbeh bih, “فِي الْإِسْتِوَاءِ” vech-i şebah, “ك” teşbih edatı

1.2.3.2. Benzetme Yönü ve Benzetme Edatına Göre Teşbih Türleri

Teşbih sanatının bulunduğu bir cümlede, daha önce belirtilmiş olan unsurlar içerisinde benzetme yönü ve teşbih edatı, her ikisi ya da ikisinden biri, o cümlede bulunmayabilir. Eğer o cümle içerisinde her ikisi de bulunmasa, bu teşbih “beliğ”, vech-i şebah bulunmasa, bu teşbih “mücmel”, cümlede bulunursa “mufassal”, teşbih edatının bulunduğu teşbih “mürsel”, bulunmadığı teşbih ise “müekked” teşbih olarak tanımlanır.⁶⁰ Bir cümleden benzetme yönü veya benzetme edatı kaldırılması o anlatımdaki bir noksanlık değildir. Bilakis anlatıma ve teşbih sanatına bir zenginlik katar. Bu konuyla ilgili, belâgat te uzman olan âlimler, benzetme yönü ile teşbih edatının beraber kaldırıldığı teşbihin (beliğ teşbih) teşbih türleri içerisinde en kıymetlisi o olduğunu, vech-i şebah veya teşbih edatının kaldırıldığı teşbih ise (müekked-mufassal veya mürsel-mücmel) değer olarak belîğ teşbihten daha düşük olduğunu, bütün unsurlarının bulunduğu teşbih ise (mürsel-mufassal) en zayıf teşbih olduğunu söylemişlerdir.⁶¹ Beyzâvî, tefsîrinde teşbihin bölümlerini şu şekilde işlemiştir.

⁵⁹ Ali el-Cârim, *a.g.e.*, s. 31.

⁶⁰ Teftazânî, *Muhtasaru'l-Meânî*, s. 151-154; Hâsimî, *a.g.e.*, s. 242.

⁶¹ Sekkâkî, Ebû Ya'kûb b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-'Ulûm*, Matbaatu Dâri'r-Risale, Bağdad, 1982, s. 583; Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, Şarih, Abdurrahman el-Berkuki, *Dâru'l-Fikri'l-'Arabi*, 1932, s. 290-291; Teftazânî, *Muhtasaru'l-Meânî*, s. 155; Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, II, 173-174.

1.2.3.2.1. Mürsel Teşbih

Teşbih edatının zikredildiği teşbihlere “teşbih-i mürsel” denir.⁶² Örneğin; **كَأَنَّهُمْ خُشْبٌ مُسْنَدَةٌ** Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Onlar sanki dayanmış odunlar gibidirler.”⁶³ Kâfîlerin duvara dayanmış odunlara benzetildiği bu teşbih cümlesinde (هُمْ) benzeyen, (خُشْبٌ مُسْنَدَةٌ), kendisine benzetilen, (كَأَنَّ) ise teşbih edatıdır. Benzetme yönü ise kaldırılmıştır. Dolayısıyla bu teşbih, edat zikredildiği için mürsel, benzetme yönü kaldırıldığı için mücmel olarak isimlendirilir. Tarafeyni teşbih, beş duyu organımızla algılayabildiğimiz somut varlıklar olduğundan her ikisi de somuttur. Bununla beraber benzeyen ile kendisine benzetilen, birbirinden ayrılamaz bir bütün olmadığı ve aynı maksada mebni olmadığı için teşbihteki iki taraf da müfreddir.

1.2.3.2.2. Müekked Teşbîh

Teşbih edatının kaldırıldığı teşbih türüne “teşbih-i müekked” denmiştir.⁶⁴ Örneğin; **وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسِبُهَا جَمَادَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ** “Dağları yerinde donmuş gibi hareketsiz görürsün, hâlbuki onlar, bulutların geçip gitmesi gibi geçip giderler.”⁶⁵ Kıyamet sahnelerinin anlatıldığı bu âyette dağlar, rüzgâr ile sürüklenen bulutlara benzetilmiştir. Fakat burada benzetme edatı yoktur. Dolayısıyla buradaki teşbih türü "müekked" dir. Bu âyette kullanılan teşbih hakkında Beyzâvî şunları söylemiştir: “Sura ilk üfürüldüğünde uzaktan bakan bir insan, dağları yerinde sabit bir halde görür. Oysa dağlar rüzgârın hızlı bir şekilde sürükleyip götürdüğü bulutlar gibi hareket ederler. Ancak göz bunların hareketini fark edemez. Çünkü dağlar gibi büyük cisimler aynı yörüngede hızlı bir şekilde hareket ettiklerinde, onlara bakan, seri bir şekilde gitmelerine rağmen, onların durduğunu zanneder.”⁶⁶

⁶² Kazvînî, Telhîs, s. 288; el-İzâh, s. 201; Teftazânî, Muhtasarü'l-Meânî, s. 154; Meydânî, el-Belâğatü'l-'Arabiyye, II, 173.

⁶³ Münafikun, 63/4.

⁶⁴ Kazvînî, el-İzâh, s. 200; Teftazânî, a.g.e., s. 154.

⁶⁵ Neml, 27/88.

⁶⁶ Beyzâvî, Envâru't-Tenzîl, IV, 280; Şeyhzâde, Muhammed b. Muslihiddin Mustafa el-Kücevî (Kocaeli), Hâşiyetü Muhyiddin Şeyhzade 'alâ Tefsiri'l-Kâzî'l-Beyzâvî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, VI, 412.

1.2.3.2.3. Mücmel Teşbih

Benzetme yönü kaldırılan teşbihlere “teşbih-i mücmel” adı verilir.⁶⁷ Benzetme yönü saklı olduğu için az sözle çok anlamlara işaret etmek anlamına gelen “îcaz” yapılmış olur. Bu sebeple mücmel teşbihten ziyade mufasssal teşbih daha çok tercih edilmiştir. Örneğin; *وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عَيْنٌ*, *كَأَنَّهِنَّ بَيْضٌ مَّخْنُونٌ*, “Yanlarında bakışlarını yalnızca kendilerine çevirmiş iri gözlü eşler vardır. Sanki onlar (beyazlıklarıyla), saklanmış (gün yüzü görmemiş) yumurtalardır.”⁶⁸ Âyette teşbih edatı (كَ) zikredildiği için bu teşbih mürsel, vech-i şebeh hazfedildiği için mücmeldir. Hurilerin, hangi yönden saklı yumurtaya benzedikleri belirtilmediği için ifade kapalıdır.

1.2.3.2.4 Mufasssal Teşbih

Benzetme yönü söylenilen teşbihler “teşbih-i mufasssal” diye isimlendirilir.⁶⁹ Teşbihin bu türünde dört önemli ifadede yer aldığı için diğer teşbihlere göre daha açık ve anlaşılır olmakla birlikte, edebî yönden hepsinin en zayıfı kabul edilir. Örneğin; *كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ*, *فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ*, “Onlar sanki aslandan ürküp kaçan yaban eşekleridirler.”⁷⁰ Bu benzetmede “كَأَنَّ” teşbih edatı, “هُمْ” (müşrikler) müşebbeh, “فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ” (yaban eşekleri) kendisine benzetilen “مُسْتَنْفِرَةٌ” ve “فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ” (ürkmek, kaçmak) benzeme yönüdür. Bir teşbihte bulunabilecek dört rükünde bu benzetmede söylenmiştir. Bu nedenle bu teşbih mufasssal ve mürsel bir teşbihtir.

1.2.3.2.5. Belîğ Teşbih

Benzetme edatı ve benzetme yönünün ikisinin de kaldırıldığı teşbihtir.⁷¹ Diğer bir ifadeyle sadece benzeyen ve kendisine benzetilenin zikredildiği teşbih türüdür. Bu çeşit teşbih, mürsel, mufasssal ve mücmel teşbihlere göre daha kapalıdır ve anlaşılması zor olmasına rağmen, belâgat yönünden diğer teşbih türlerinden daha üstündür. Zira teşbih unsurları ne kadar az kullanılırsa cümlelerin anlamı ve kıymeti o kadar kuvvet kazanır. Örneğin; *صُمُّ بَكْمٍ عُمِيٍّ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ*, “Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, ködürler. Artık

⁶⁷ Kazvînî, *el-İzâh*, s. 191; Meydânî, *a.g.e.*, II, 173.

⁶⁸ Saffat, 37/48-49.

⁶⁹ Kazvînî, *Telhîs*, s. 277; Teftazânî, *a.g.e.*, s. 151; Hâşimî, *a.g.e.*, s. 235.

⁷⁰ Müddessir, 74/50-51.

⁷¹ Meydânî, *a.g.e.*, II, 173; Hâşimî, *a.g.e.*, s. 237

(hakka) dönmezler.”⁷² Âyette yer alan “عُمِّي” ve “صُمُّ بُكْمٌ” kelimelerinin üçü de teşbih edatı ve benzeme yönleri söylenmediği için belîğ teşbihtirler.

1.2.4. İsti’âre

Sözlükte, bir şeyi kaldırmak veya bir şeyin yerini değiştirmek veya bir şeyi kullanmak üzere birinden ödünç almak üzere istemek anlamlarına gelir.

Beyân ilminde isti’âre; arada bir mani bulunmak koşuluyla, bir sözü benzerlik yönüyle kendi anlamı dışında kullanmaktır.⁷³

1.2.4.1. İsti’ârenin Rükünleri (Öğeleri)

- a) Müste’âr: Müşebbehün bih’ten nakledilerek benzetilene kullanılan söz.
- b) Müste’ârün minh: Müşebbehün bih’in manası
- c) Müste’ârün leh: Müşebbeh’in manası
- d) El-Câmi : Vech-i şebeh⁷⁴

1.2.4.2. İstiârenin Kısımları

a) **İstiâre-i Tasrîhiyye:** Cümle içerisinde kendisine benzetilenin açıkça söylendiği ancak benzeyenin kaldırıldığı isti’âre çeşididir.⁷⁵

Misal: *وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا*

“Hep birlikte Allah’ın ipine sarılınız.”⁷⁶ Bu âyette isti’âre-i tasrihiyye sanatıyla Kur’an-ı Kerim ipe benzetilmiştir.

b) **İstiâre-i Mekniyye:** Bir nesneyi zihinde başka bir nesneye benzetip, bu benzetmeden yalnız benzeyen ile kendisine benzetilene bağlı bir durumu anlatmak amacıyla yapılan isti’âre sanatıdır.⁷⁷

Misal: *وَزَاكَ عَنْكَ إِلَىٰ أَعْدَانِكَ الْأَلَمُ الْمَجْدُ عَوْفِي إِذْ عَوْفِيَّتْ وَ الْكَرَمُ*

“Sen afiyette olduğunda, cömertlik ve şeref afiyette olur. Ve elem seni bırakarak düşmanına geçer.”⁷⁸

⁷² Bakara, 2/18.

⁷³ Bilgegil, *a.g.e.*, s. 154.

⁷⁴ Bilgegil, *a.g.e.*, s. 158; Bolelli, *a.g.e.*, s. 79.

⁷⁵ Bilgegil, s.160; Hâşimî, s. 75-77.

⁷⁶ Âl-i İmran, 3/103.

⁷⁷ Bilgegil, s.160; Tâhirü’l Mevlevî, s. 73.

c) **İstiâre-i Asliye:** Kendisinden isti'âre yapılan kelime değiştirilemeyen isti'âredir.

Misal: **وَأَدْهَمَ يَسْتَمِشِدُ اللَّيْلَ مِنْهُ وَ تَطْلُعُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ الثُّرَيَّا**

“O öyle yağız bir attır ki gece ondan medet umar. Ve gözlerinin arasında da (alnında) Ülker yıldızı doğar.”⁷⁹

İstiâre câmid (türetilmeyen) bir kelime de yapıldığı için isti'âre-i asliyedir.

d) **İstiare-i Tebe'iyye:** Kendisinden isti'âre yapılmış olan kelime türemiş, zaman ve mekân isimleri, âlet isimleri, fiil veya edatlardan biri olan isti'âredir.⁸⁰

Misal: **فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا**

“Biz ölü beldeyi onunla dirilttik.”⁸¹

Bu âyetteki isti'âre türü Tebe'iyye'dir. Çünkü isti'âre müştak (türetilen) bir kelime de yapılmıştır.

e) **İsti'âre-i Müreşşaha (Terşih):** Bu isti'âre, içinde müşebbehün bih (müstearü'n minh) ihle ilgili unsurlardan biri zikredilen isti'âredir.⁸²

Misal: **وَقَدْ كَتَبْتُ أَيَّدِي الرَّبِّيعِ صَحَائِفًا كَأَنَّ سَطُورَ السَّرْوِ حُسْنًا سَطُورُهَا**

“İlkbaharın elleri gerçekten (öyle) sayfalar yazmıştır ki, sanki selvinin satırları, güzellik bakımından onun satırlarıdır.”⁸³

Bu beyitteki “السُّطُورُ الصَّحَائِفُ كَتَبْتُ” kelimelerinde “teşrih” vardır.

f) **İsti'âre-i Mücerrede (Tecrid):** İçinde müşbeh'in mülâimi (münasip unsuru) zikredilen isti'ârelere mücerred isti'âre adı verilir.

Misal: **وَلَيْلَةٍ مَرِيضَتْ مِنْ كُلِّ نَاحِيَةٍ فَمَا يُضِيءُ لَهَا نَجْمٌ وَلَا قَمَرٌ**

“Her yönüyle hastalanan nice geceler vardır kine bir yıldız ne de ay onu aydınlatabilir.”⁸⁴

⁷⁸ Ali el-Cârim, Mustafa Emin, a.g.e., s. 77.

⁷⁹ Ali el-Cârim, a.g.e., s. 86.

⁸⁰ Ahmed el-Hâşimi, *Cevâhirü'l - Belâğa fi'l Meânî ve'l Beyân ve'l Bedi'*, İstanbul, 1984, s. 310.

⁸¹ Zuhurf, 43/11.

⁸² Bolelli, s.103; Abdurrahman Hasan el-Meydânî Habenneke, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, Beyrut, 1996, 2/252-253.

⁸³ Ali el-Cârim, Mustafa Emin, a.g.e., s. 92.

Bu misalde “فَمَا يُضِيءُ لَهَا” ibaresi “tecrid” dir.⁸⁵

g) İsti’âre-i Mutlaka: İçinde kendisine benzetilen ve benzeyen ile ilgili hiçbir ilgili durumu zikredilmeyen isti’âreye mutlak isti’âre denir. Ya da içinde “Terşih” ile “Tecrid” in birlikte bulunduğu isti’are çeşididir.⁸⁶

Misal: **فَإِنْ يَهْلِكُ فَكُلُّ عَمُودٍ قَوْمٍ مِنْ الدُّنْيَا إِلَى هَلِكٍ يَصِيرُ**

“Eğer helak olursa, her kavmin direği dünyadan yok olmaya doğru gidiyor.”⁸⁷

Bu beyitteki “tecrid” “إِلَى هَلِكٍ يَصِيرُ” ibaresidir.

h) İsti’âre-i Tamsiliyye: Zihinde tekbir tasavvur hasıl etmek üzere isti’ârelerin ardı ardına sıralanmasından meydana gelir. Söylenen bir müşebbehin mülâimleriyle, söylenmeyen bir müşebbehün bih’e ait mülâimleri düşündürmek yoludur.⁸⁸

Peygamber efendimiz (sav) insanın önce çalışması gerektiğini, kendi üzerine düşen görevleri yaptıktan sonra sonuç için de Allah’a güvenmesini şu sözleriyle ifade etmişlerdir:

Misal: **اعْقُلْهَا وَتَوَكَّلْ**

“Önce onu bağla ve sonra Allah’a tevekkül et.”⁸⁹

1.2.5. Teşhis

Teşhis sanatı cansız varlıklara insanî özelliklerin verilmesi sanatıdır. Bu sanat mecâzi sanatlar içerisinde çok kullanılır. Cansız varlıkların konuşturulması sanatına da intak sanatı adı verilir.⁹⁰

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

⁸⁴ Habenneke, 2/253.

⁸⁵ Ali el-Cârim, Mustafa Emin, a.g.e., s. 92.

⁸⁶ Ali el-Cârim, a.g.e. s. 92.

⁸⁷ Ali el-Cârim, a.g.e., s. 91.

⁸⁸ Bilgegil, a.g.e., s. 160.

⁸⁹ Tirmizi, Kıyâmet, 60.

⁹⁰ <http://www.diyantislamansiklopedisi.com/teşbih/>

“Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara sunduk da onlar bunu yüklenmekten kaçındılar ve ondan korkuya kapıldılar. Onu insan yükledi. Şüphesiz o çok zalimdir, çok cahildir.”⁹¹

Ahzab Sûresinin 72. âyetinde Yüce Allah göğe, yere ve dağlara insani özellikler yüklemiştir. Korkuya kapılmak ve bir teklifi gerçekleştirmekten kaçınmak gibi duygular insanlara ait bir özelliktir. Bu âyette korkuya kapılmak ve kaçınmak eylemleri cansız olan gök, yer ve dağa yüklendiği için teşhis sanatı bulunmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah yer, gök, dağlar, ateş... gibi cansız varlıklara insani özellikler tanımlamıştır. Bu da Kur'an-ı Kerim'de geçen âyetlerde çok fazla teşhis sanatı kullanıldığını göstermektedir.

“ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ”

“Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: İsteyerek veya istemeyerek, gelin! dedi. İkisi de ‘İsteyerek geldik’ dediler.”⁹²

Fussilet Sûresi'nin 11. Âyetinde Yüce Allah göğe ve yere canlılık özelliği vererek seslenmiştir. Gök ve yer Allah'ın emrine konuşarak cevap vermiştir. Burada hem teşhis sanatı hem de intak sanatı bulunmaktadır. Çünkü Yüce Allah bu âyet-i kerimede gök ve yere insanî özellikler yüklediğinden teşhis sanatı bulunmaktadır. Gök ve yerin “isteyerek geldik” şeklinde konuşturulması ise intak sanatına örnektir.

“لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ”

“Şâyet Biz, bu Kur'an'ı bir dağa indirmiş olsaydık; sen, onun Allah'ın haşyetinden baş eğerek parça parça olduğunu görürdün. İşte Biz, bu misalleri insanlara anlatırız, belki düşünürler.”⁹³

Bu âyette de korkmak ve boyun eğmek gibi insanî özellikler dağlara verilmiştir. Cansız varlıklara canlılık özelliği tanımlandığı için bu âyette de teşhis sanatı bulunmaktadır.

⁹¹ Ahzab, 33/72.

⁹² Fussilet, 41/11.

⁹³ Haşr, 59/21.

Kelâmullah olan Kur'an-ı Kerim'de birçok âyette Yüce Allah yerlere, göklere, dağlara, suya, taşlara ve diğer canlılara insanî özellikler vermiştir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'deki âyetlerin birçoğunda karşımıza çıkmaktadır. Yüce Allah'ın bazı âyetlerde de cansız varlıkları konuşturduğu görülmektedir.

1.2.6. Tıbâk (Tezat)

Bu sanata tıbâk, tezâd, tatbik, mutabakat, tekâfü adları verilmiştir. Tıbâk, tatbik ve mutabakat uygunluğu, tezâd zıtlığı, tekâfü de küfüv (eşit) olmayı ifade eder.

Tıbâk kelimesi lügatte: Bir şeyin diğer bir şeye uygun hale getirilmesi, iki şeyin birbiriyle eşit bir duruma getirilmesi ya da ikisini hizalanarak yapıştırılması manalarına gelir.⁹⁴

İstilahta ise Tıbâk: Hakikat olsun, mecâz olsun iki zıt manayı bir arada zikretmeye denir.⁹⁵

1.2.6.1. Tıbâkın (Tezat) Kısımları

1. Her iki kelimenin de fiil olması:

Misal: **ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ**

“Sonra onda ne ölecek, ne de hayat bulacaktır.”⁹⁶

2. Her iki kelimenin de isim olması:

Misal: **وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُّسْتَطَرٌّ**

“Küçük, büyük (günahlar) hepsi satır satır yazılmıştır.”⁹⁷

3. Her iki kelimenin de harf (edat) olması:

Misal: **لَهَا مَا كَسَبَتْ وَ عَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ**

“Herkesin kazandığı (iyilik) kendine, yapacağı kötülük ise aleyhinedir.”⁹⁸

4. Kelimelerin birbirinden farklı olması:

⁹⁴ Firûzâbâdi, s. 1165-166; İbn Manzûr, 10/209.

⁹⁵ Bilgegil, s. 184; Abdulaziz Atik, *İlmü'l Bedî'*, s. 76-77.

⁹⁶ Â'la, 87/13.

⁹⁷ Kamer, 54/33.

⁹⁸ Bakara, 2/286.

Misal: **أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا**

“Ölü iken hidâyetle dirilttiğimiz, kendisine insanlar arasında yürüyecek bir nur verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp, ondan çıkamayan kimse gibi olur mu?”⁹⁹

1.3. Meâni

Meâni kelimesi mânânın çoğuludur. Belâğatin sözün yerinde olma şartlarını, sözü duruma ve yere göre ayarlama ilkelerini inceleyen dalıdır.¹⁰⁰

Meâni ilmi, belâgat in temeli sayılan en önemli kısımdır. Bu ilim, henüz belâgat dediğimiz, dilin edebiyatına girmeden önce, muhatabın durumunu dikkate alarak her makâma ait bir makâlin olduğu gerçeğinden hareketle, cümle şekilleriyle bunların kullanışları ve nasıl konuşulması gerektiği ile ilgili kaideleri öğretir.

Kelime-anlam uygunluğunun gerekliliği, anlamların değerinin vaziyet ve yere uygun olmasından kaynaklanması, anlamların dinleyicilerin kültür seviyesine göre ayarlanma zorunluluğu gibi düşünceler meâni ilminin özünü oluşturmuştur.

Meâni ilminin konuları arasında; haber ve inşâ cümleleri, inşâ cümlesinin bölümlerinden emir, nehy (yasaklama), istifham (soru), temenni (arzu etmek), nida, kasr (tahsis etmek), vasıl (bağama), fasıl (ayırma), îcâz (sözü kısaltmak), itnâb (sözü uzatmak), musâvât (eşitlik), zikr, hazf, takdim ve te’hir, yer alır.

1.4. Üslûp

Kur’an-ı Kerîm’in muhataplarını bazen dilsel, düşünsel ve duygusal yönden oldukça zorlayan, bazen oldukça yumuşak, bazen de bu ikisinin arasında bir üslûp tercih ettiği görülür. Aslında bu husus, Kur’an-ı Kerîm’in belirleyici üslûp özelliğini yansıtır. Durağan olmayan ve kelâmı etkileyen değişkenlere göre şekillenen belâğî üslûbuyla tüm edebî anlatımların ötesinde mucizeliğini ortaya koyar.

Kur’an-ı Kerîm’de tüm anlatım unsurları¹⁰¹ konumuna uygun, çarpıcı, somut, anlaşılır, hissedilir,¹⁰² eşsiz,¹⁰³ hareketli, değişimli,¹⁰⁴ yüzey ve derin yapılarla¹⁰⁵

⁹⁹ En’am, 6/122.

¹⁰⁰ Bilgegil, s.44; Tâhirü’l Mevlevî, s.49; Abdülaziz Atik, *İlmü’l’-Meâni*, (nşr., Dârü’n-nehdâti’l-’arabiyye) Beyrut, 1985, s.47-68; İsmail Durmuş, “Meâni” T.DV., İslam Ansiklopedisi., İst., 1988-2007,28/204-205.

¹⁰¹ Meydânî, a.g.e., I, 66-73.

belirginleşir. Bütün bu üslûpta dâima muhatabı saygı ve vicdan çerçevesinde tutma özelliği her kelimeye nüfûz etmiş, muhatap bilgi ve duygu üretimine ortaklık eden bir konuma getirilmiştir.

Zemahşerî Kur'an üslubunu bazen sahih ve muhkem (kusursuz, güçlü ve sağlam),¹⁰⁶ bazen çok sert ve keskin sınırlı,¹⁰⁷ bazen latîf ve reşîk (güzellikte letâfet)¹⁰⁸ olarak niteler. Ayrıca vecîzlik (yoğun anlamlı kısa ifade), doyuruculuk, geniş ve özet anlatım, anlam artırımıyla beraber pekiştirme ve tekrîr,¹⁰⁹ doğruya yönlendirmede tergîb ve terhîb öğelerini birlikte kullanışı,¹¹⁰ bu üslûbun özelliklerindendir.

Kur'an metinlerinin uzunluk ve kısalık ölçüleri, göreceli olarak üç kısım içinde değerlendirilir. Bunlar, anlam yüklü uzunluk (itnâb), anlam eksiltimi ve bozumu olmayan kısalık (îcâz) ve bu ikisi arasında orta boyut (müsâvât). Konunun izâfî uzunluk tartışmalarına girmeden belirtmek gerekir ki, tüm bu kelâmî yapıların aynı kitap içinde kullanımı Kur'an üslûbunun özelliklerindendir ve her bir yapının gerekleri ve gayeleri kendi siyâkları içinde değerlendirilmelidir.¹¹¹

Kur'an'ın en belirgin özelliklerinden birisi de tüm birimler arasında gerçekleşen uyumdur. Tenâsüp, 1. Kelimeler arasında, 2. Âyetler arasında, 3. Sûrenin baş kısmıyla maksadı ve son kısmı arasında, 4. Birbirini takip eden sûrelerin başlangıçları arasında, 5. Sûrelerin son kısımlarıyla takip eden sûrenin başlangıcı arasında, 6. Birbirini izleyen sûrelerin ana konuları arasında gerçekleşen çok boyutlu uyumdur.¹¹²

Metin nazmı açısından baktığımızda sûreler sadece bir konunun ele alındığı ve genellikle bilimsel kitaplarda uygulanan kompozisyon üslûbuna sahip değildir. Bir sûrede ana konunun derinlemesine nüfuz ettiği birden fazla konunun işlenmesi ve pek çok göndermeler yapılması, bölümde bütünün gösterilmesi gayesine matuftur. Bir

¹⁰² Habenneke, I, 98, 104.

¹⁰³ Habenneke, I, 57.

¹⁰⁴ Habenneke, I, 71-73.

¹⁰⁵ Habenneke, I, 79-80.

¹⁰⁶ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 491 (es-secde, 32/1).

¹⁰⁷ Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 689 (el-Abese, 80/17).

¹⁰⁸ Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 368 (el-Hucurat, 49/17).

¹⁰⁹ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 217 (en-Nur, 24/24).

¹¹⁰ Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 114 (Bakara, 2/25).

¹¹¹ Abdu'l-Muteâl es-Saîdî, *el-Belâgatü'l-Âliye İlmu'l-Meânî*, 2. Baskı, Mektebetü'l-Âdâb, Mısır 1991, s. 116, 117, 132, 133.

¹¹² Mahmûd Ahmed el-Kâsım, *el-Î'câzu'l-Beyânî fî Tertîbi Âyâtî'l- Kur'âni'l-Kerîm ve Suverihi*, 1. Basım, Dâru'l-Matbûât ed-Devliyye, Kahire 1399, s. 298; Yûsuf b. Zeydân, *el-Munâsebâtü ve Eseruhâ fî Tefsîri't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Mekke 2009, s.35.

yönüyle irşâd ve tebliğ amaçlı bu üslûp, muhataplarına kısa zaman içinde Kur'an ile tanışma imkânı sağlar. Aksi takdirde Kur'an hakkında hüküm verebilmek için tamamını okumak gerekir ki, bu da tebliğin pratikliği esasıyla çok fazla örtüşmez.¹¹³

Diğer taraftan farklı sûrelerde verilen bilgilerin bir araya getirilip toplu değerlendirilmesi böylece sonuca giderken farklı verilerin değerlendirilmeye alınmasının zorunluluğu ilkesi, aktif okuyucu kitlesi isteyen Kur'an'ın hedeflerini gerçekleştirmesi için daha uygun, el-Hattâbî'nin ifadesiyle imtihanın ruhuna daha elverişlidir.¹¹⁴

1.5. İ'caz, İcâz, İtnâb

İ'caz kelimesi, “a c z” kökünden meydana gelmektedir. Bu kök bir cismin arka tarafı ya da bir eylemin sonucu ve güçsüzlük, kudretsizlik ve kararsızlık mânâlarına gelmektedir.¹¹⁵ Kur'an-ı Kerim'de i'caz kelimesi zikredilmemektedir. Ancak “a c z” kökünden türeyen kelimeler geçmekte ve acizlik, güçsüzlük mânâlarında kullanılmaktadır.¹¹⁶ İ'caz kelimesinin yaşlı kadın, geride bırakmak, alıkoymak ve sökülmüş hurma kütüğü anlamlarında da kullanıldığı kelimeler Kur'an-ı Kerim'de bulunmaktadır. İstilah manasında i'caz kelimesi, insan gücüyle mucize yaratma konusundaki aciziyeti olarak bilinir.¹¹⁷ Bu güçsüzlük belli bir zaman dilimiyle sınırlı olmayıp, geçmişte ve gelecekte de devam eder. Kur'an'ın i'cazı, Kur'an'ın mucize olduğu anlamına gelmektedir. İ'caz'ul-Kur'an'ın temelini mucize kavramı oluşturmakta, Kur'an'ın i'cazı, mucize olarak değerlendirilmektedir.

“İcâz” kelimesi sözlükte, “kısa tutmak, özetlemek, ihtisâr etmek, kısaltmak, kısa ve özlü olmak” gibi anlamlara gelen sülâsî (وَجَزَّ) kökünün “if'âl” bâbına aktarılmış hâlidir. (أَوْجَزَ) kelimesi ise genel olarak “bir şeyi kısaltmak, özetlemek” anlamına geldiği gibi, (أَوْجَزَ الْكَلَامَ) ifadesi, “kelâmı muhtasar söylemek” anlamına gelmektedir.¹¹⁸

¹¹³ el-Hattâbî, s. 54.

¹¹⁴ el-Hattâbî, s. 54.

¹¹⁵ İbn Faris, Mu'cemu mekâyisi'l-luğa, “a c z” md.; İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, “a c z” md.

¹¹⁶ Maide, 5/31; Enfal, 8/59; Tevbe, 9/2,3; Yunus, 10/53; Hud, 11/20; Nahl, 16/46; Nûr, 24/57; Ankebût, 19/22; Fâtır, 35/44; Zümer, 39/51; Şûra, 42/31; Ahkâf 46/32; Cinn 72/12.

¹¹⁷ Salâh Abdülfettah Halidî, *el-Beyân fî İ'cazi'l-Kur'ân*, Amman: Dâru Ammar, 1992, s. 19; Abdür-rauf Mahluf, *el-Bakillânî ve kitâbuhu i'cazi'l-Kur'ân: dirase, tahliliyye, nakdiyye*, Beyrut: Dârü'l-Mektebeti'l-Hayat, 1973, s. 17.

¹¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “veceze” ve “vecûze” md.; İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihah*, “vcz” md.; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, “İcâz” md. (Eser; el-Okyanusu'l-basît f'ı tercümeti Kâmûsu'l-muhît olarak bilinir. Kitabın orijinal adı Kâmûsu'l-muhît'tir.); Tâlib

Bir belâgat terimi olarak îcâza dâir, klâsik edebiyat ve belâgat kitaplarında ve ulûmu'l-Kur'an eserlerinde yapılan bâzı tanımlamalar ve îcâzın terim mânâsı hakkında takdim edilen bâzı düşünceler şöyledir:

الجاحظ: جَمْعُ الْمَعْنَى الْكَثِيرَةِ بِالْأَلْفَاظِ الْقَلِيلَةِ.

Câhız (ö. 253/868): Îcâz, “Az lâfızla pek çok mânâyı bir araya getirmektir.”¹¹⁹

الرماني: الْعِبَارَةُ عَنِ الْغَرَضِ بِأَقَلِّ مَا يُمَكِّنُ مِنَ الْحُرُوفِ، أَوِ الْبَيَانِ عَنِ الْمَعْنَى بِأَقَلِّ مَا يُمَكِّنُ مِنَ الْأَلْفَاظِ.

Rummânî (ö. 384/994), îcâzı bir yerde “Maksadı, mümkün olan enaz harfle ifâde etmektedir.” şeklinde tarif etmekte, bir başka yerde ise îcâz için “Maksadı, mümkün olan en az lâfızla beyân etmektedir” demektedir.¹²⁰

Îcâzı, en genel ve en meşhur mânasıyla Türkçemizdeki “vecîze” kelimesinin karşılığı olarak “az ve özlü söz” ibâresiyle tanımlayan müelliflerin sayısı da az değildir.¹²¹

İtnâb, İbnu'l-Esîr ve diğer birçok alime göre belirli bir amaç doğrultusunda kelimenin anlamını aktarmak amacıyla fazla sözle aktarılması olarak tanımlanmıştır. Yani itnâb, bireylerin alışık olduğu sözlerden daha fazla sözler kullanılarak, gereksiz yere uzatılmadan ve cümleyi anlamı dışına çıkaracak sözcükler kullanmadan anlamı

Muhammed İsmail ez-Zevbeî, *el-Belâğatu'l-Arabiyye, İlmu'l-Meânî, Bingâzi*, Câmiatü Karyunus, 1997, s. 399; Abdurahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *a.g.e.*, II, 26; Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'lmustalâhâtî'l-belâğîyye ve tetavvurihâ*, Beyrut, Mektebetü Lübnan nâşirûn, 1986, s. 202.

¹¹⁹ Muhammed Abdülğani Mısri, *Nazariyyetü'l-Câhız fî'l-Belâğa*, Amman, Dâru'l-adevî, 1983, s. 110. el-Câhız'a âit ‘Îcâz; lâfzın, mânâyı tam olarak ifâde etmek şartıyla ondan az olması veya mânânın çokluğuna karşın, lâfzın sayısının azlığıdır.’ şeklindeki tanımlama için bkz: KARA, ‘*Belâğat İlminde İki İfâde Biçimi: İtnâb-Îcâz* (II)’, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy: 3 Yıl: 2002 s. 250.

¹²⁰ Ebû Ali Hasan b. Reşik el-Ezdî İbn Reşik el-Kayrevânî, *el-Umde fî mehâsini's-şî'r ve âdâbuh*, Tahkîk: Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Kâhire, Matbaatü'l-Hicâzî, 1934, s. 431.

¹²¹ Recâizâde, *Ta'lîm-i Edebiyyât*, s. 163; Muallim Nâci, *İstulâhât-ı Edebiyye*, s. 46; Tâhiru'l-Mevlevî, *Edebiyat Lûgati*, Hazırlayan: Kemal Edip Kürkçüoğlu, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1973, s. 58; Bolelli, *Belâğat, Arap Edebiyatı*, s. 279; Mehmet Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Belâğat, 2. Baskı, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1989, s. 112; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi*, s. 66; Hacımüftüoğlu, *Îcâz ve Belâğat Deyimleri*, s. 65; Akdemir, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, s.105; Tûran Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004, s. 214; İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları 1992, s. 48.

verecek şekilde aktarılması olarak tanımlanabilir¹²². İtnâb kavramını bugünkü anlamıyla kullanan ilk âlim Rummânî (ö. 384/994)'dir. En-Nüket fi İ'câzi'l-Kur'an isimli eserinde Rummânî, îcâz başlığı altında itnâb terimine de değinerek tatvîl ile farklarını belirtmiştir. Rummânî'ye göre îcâz ve itnâb belâğat terimleri iken, sözü eksik söyleme sanatı olan taksir ve tatvîl söz hatası ve aktarma acziyetidir. İtnâb, söz, cümlelerin anlamını yitirmeden, anlamındaki etkililiği arttırmak amacıyla gereksiz ve anlamı kaydırmadan fazla söz kullanma sanatı iken, tatvîl gereksiz yere sözü uzatma, kasıt olmadan, bilgisizlikten dolayı yapılan sözü uzatma olarak tanımlanabilir.¹²³

Kur'an-ı Kerim'de farklı itnâb usulleri kullanılmıştır. Bunlara kısaca değinecek olursak;

Kelimelerin anlamlarının farkı şekillerde aktarılabilmesi, alıcının daha iyi anlayabilmesi ve öğrenme zevkinin artması için kapalı bir şekilde kullanılan ifadenin açıklanmasıyla itnâb yapılması izâh olarak tanımlanır.¹²⁴

وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman onlara: “Selam sizlere!” de! Rabbiniz merhameti kendisine yazmıştır. Sizden kim bilmeyerek bir günah işler de sonra ardından tövbe eder ve halini düzeltirse O'nun da çok affedici ve çok merhametli olduğunu bilmelidir¹²⁵.”

Âyeti kerimede “yazılan rahmet” ifadesinin anlamının izahı “Sizden kim bilmeyerek bir günah işler de sonra ardından tövbe eder ve halini düzeltirse Onun da çok affedici ve çok merhametli olduğunu bilmelidir” şeklinde yapılmıştır.

1.6. Fesâhat

Arapça bir kelime olan Fesâhat, “fesuha-yefsuhu” fiilinden türemiş bir isimdir. Fesâhat, kelime olarak net, açık, duru ve karışık olmayan demektir. Edebi bir terim

¹²² Ebû'l-Feth Ziyâuddin Nasrullah b. Muhammed eş-Şeybânî İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir fi Edebi'l-Kâtib ve's-Sâir*, nşr. Ahmed el Hüfî-Bedevî Tabâne, Kahire, ts., II, 120.

¹²³ Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, nr. Fevzî Atavî, Dâru Sa'b, Beyrut, 1968, I, 67-68, 76, 96, 113-115, 221, 558.

¹²⁴ Kazvînî, *Îzâh*, I, 195-196; Sübkî, age., II, 121-122; Teftâzânî, age., s.264; Aydınî, age., s.152; Atiyye, age., s.135-184.

¹²⁵ Enâm, 6/54.

olarak Fesâhat, kelâmın kelime, anlam, uyum ve sıralanış yönleri bakımından kusurdan uzak olması; dilin doğru, düzgün, açık ve akıcı bir tarzda kullanılmasına denir.

Fesâhat, önceleri belâgat, beyan ve berâat kelimeleri ile eşanlamlı olarak “güzel ve etkili söz” anlamında kullanılıyordu. Fakat sonraları lafzın güzelliği Fesâhat, mananın güzelliği belâgat, berâat ve beyan olarak isimlendirilmiştir.¹²⁶

Fesâhati bozan bu kusurları şöyle sıralamamız mümkündür:

1. Kelime ve terkiplerde tenafürün bulunması. Tenafür, kelime veya cümlelerin zor telaffuz edilmesi demektir.
 2. Cümlede imla hatalarının bulunması. Bu da, kelime ve cümlede sarf ve nahiv kaidelerine riâyet etmemek demektir. Bazı durumlarda şiirde zaruretten dolayı imla kurallarının dışına çıkmak hoş görülmüşse de, bu tür davranışlar, Fesâhat kuralları açısından kusur sayılmaktadır.
 3. Mananın, kelime ve cümlede tam olarak anlaşılmaması.
 4. İsim, sıfat ve benzeri tamlamalarda, normalin dışında zincirleme tamlamaların bulunması.
 5. Kelime ve cümlelerin sık sık tekrar edilmesi.
 6. Kelimelerdeki telaffuzun, kulak tırmalayıcı bir yapıya sahip olması.
 7. Pek duyulmayan, ancak sözlüklerde bulunabilen, nadir kullanılan garip kelimelerin kullanılması ve kelimenin mana yönünden kapalı olması.¹²⁷
- Ziya Paşa (ö. 1298/1880)’nın dediği gibi kelime, cümle veya hitabe tabiatından çıkınca, Fesâhatini kaybetmektedir: Çıktıkça Lisan tabiatından, Elbette düşer Fesâhatinden.

Fesâhate aykırı olan hataları işlememek için sarf, nahiv, lügat, beyan, bedi’, meani ve benzeri Arapça dil ve edebiyat bilgilerini bilmek gerekir. Bununla beraber özel bir yeteneğe ve dil zevkine sahip olmak, büyük edip ve şairlerin eserlerini okumak ve iyi bir çevrede yetişmek de, Fesâhatin gelişmesinde olumlu yönden etkili rol oynamaktadır. Nitekim Cahilliye döneminde Araplar, çocuklarının iyi bir çevrede yetişip fasih bir dil ile konuşabilmeleri için, onları badiyede (çölde) yaşayan kabilelere

¹²⁶ Çuhadar, Mustafa, "Fesahat", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1995, XII, 423.

¹²⁷ el-Hâşimî, *Cevâhir*, s. 22.

sütanneye veriyorlardı. Badiyede yaşayanlar, o dönemde en fasih konuşan insanlardı. Onlar, şehir hayatından uzak bulundukları için, yabancılara karışmamış ve dolayısıyla dilleri bozulmamıştı. Hz. Muhammed (S.A.V.)'in süt annesi olan Halime, Beni Sa'd kabilesine mensuptu. Beni Sa'd kabilesi de o zaman en fasih konuşan kabilelerden biriydi.¹²⁸

¹²⁸ Nurettin, Turgay, *Arap Dili Belâgati ve Kur'ân*, Neşriyat Dağıtım, Ankara, 2009. s. 31 .

İKİNCİ BÖLÜM

2. EDEBÎ SANATLARIN KUR'AN'I DOĞRU ANLAMADAKİ ÖNEMİ

2.1. Belâgat ve Arap Dili

İslâm dünyasında Arapçanın diğer dillerden üstün olduğu ve belâgatın zirvesinin ancak Arapçayla olacağı genel kabuldür.¹²⁹ Nitekim hiçbir dilin Arapçanın yerini tutacak Fesâhat ve belâgatte olmadığını ifade eden Zemahşerî,¹³⁰ en üstün kitabın en üstün dille gönderilmesi gereğini belirtmiştir.¹³¹

Bu üstünlük genel çerçevede sağlam örgü, kullanışlılık, dönüşüm gücü gibi sebeplere dayandırılmıştır. Böylece Arapça, Kur'an belâgatının güzel elbisesi, i'câzın dayanağı ve nübüvvetin delâleti olarak nitelendirilmiştir.¹³²

Bir dile ait edebiyat, öncelikle o dilin kendi yapısı ve özellikleriyle ilgilidir. Üzerine belâgatın inşa edildiği Arapçanın öz bünyesine ve en belirgin özelliklerine bu bakımdan genel olarak değinmek istiyoruz.

1. Hafiflik: Harf dizgesi, kelimenin şekillenmesi, kalıplara uygulanması (tasrif, i'lâl, idgâm, kalb) ve en önemlisi kelimelerin ağırlıklı olarak üç harf kökünde olması Arapçadaki hafiflik ilkesinin çerçevesini belirler. Dilin hareket alanını sınırlamayacak düzeyde gerçekleşen bu özellik Arapçaya, esneklik, akıcılık ve rahatlık kazandırır.

2. Kelime hazinesinin genişliği: Onbinin üzerinde kök kelimesi³⁴⁵ ve türevleriyle Arapça, her bir anlamı ve pek çok nüansı karşılayacak özelliğe sahiptir. Kelimeler sistematik metotlarla türetiltikleri için az sayıdaki istisnalar hariç pek çok doğu ve batı dilinde görüldüğü gibi birden fazla kök kelimenin birleştirilmesine ihtiyaç duyulmaz.

3. İştikak: Arapça on binin üzerinde kök kelimenin belli esaslar çerçevesinde türetilme imkânına sahiptir. Anamlara, zaman ve şahıslara göre kalıplandırmayla her

¹²⁹ Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib el-Bakillânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr, Dâru'l-Meârif, Mısır, ts., s. 44, 179.

¹³⁰ Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 135; IV, 275 (ez-Zumer, 39/63; ed-Duhân, 43/5).

¹³¹ Zemahşerî, *İ'câzu Sûreti'l- Kevser*, s. 46.

¹³² el-Bakillânî, s. 180.

bir kök fiilden türev anlamları veren ortalama üç yüz kelimenin türetilmesini mümkün kılan¹³³ bu özellikle Arapça, her tür ihtiyaca ve gelişime cevap verecek niteliktedir.

4. Kelimeleri ve cümle içerisindeki konumlarını belirlemede temel olarak hareke ve bazen de harflerin kullanılması. Temelde harekesiz yazılan Arapça, anlamadan okunulamayacak bir dildir. Çünkü kelimelerin cümle içerisinde alacakları hareketler tamamen anlama bağlıdır ve anlam bilinmeden doğru okumanın imkânı yoktur. Arapçayı veya bu dilin gramerini bilmeyen toplumlar için Kur'an-ı Kerim'in tarih sürecinde hareketlenme gerekçesi de budur. Harekenin, bir diğer ifade ile i'râbın varlığı cümleyi sıkıca birbirine bağlayan diğer öğeler ile birlikte değerlendirilerek anlam kargaşasına yol açmadan cümlenin düzeni üzerinde oynama imkânı verir. Kelimelerin cümle içinde istenen vurgu ve ses yapısına paralel olarak dolaşımı belâgate da büyük imkânlar sağlar.

5. Fonetik özellikler: Kendine özgü harf, harf dizimi¹³⁴ ve uzatma öğelerinden ötürü müzikalitesine¹³⁵ ilaveten en dikkat çekici yönlerinden biri de ses ve mana ilişkisidir. Sert ifadelerin sert seslerle, yumuşaklık içeren anlamların yumuşak harflerle karşılanması gibi hususiyetler işin bir yönünü oluştururken, diğer taraftan belli harflerle belli anlamlar arasındaki münasebet disiplinli net sonuçlar doğurmasa bile fikir vermesi bakımından önemlidir. Örnek olarak “gayn, cîm ve ayn” harfi ile başlayan bir kısım kelimelerde sırasıyla gizlilik, toplanma ve göz ile ilgili anlamların varlığı dikkat çekmektedir. Tek harf benzeşmesinde gözlemlenen bu anlam benzeşimi, benzeşen harf sayısı arttıkça daha yoğunlaşmaktadır. “İştikâk-ı kebîr ve ekber”in konusu olan bu özellik, üzerinde çok yönlü düşünülmesi gereken noktalardandır.¹³⁶ Pratikte yabancı kelimeleri Arapça kelimelerden ayırmak için de bu özelliklerden istifade edilmektedir.¹³⁷

6. Kelime ve cümle türlerindeki detaylar: 1. İsim, fiil ve zamirlerde cinsiyet ve sayı itibarıyla tam uyum, 2. Kelime kalıplarında her tür anlama göre şekillenme

¹³³ Nebîl Alî, *el-Lugatu'l-Arabiyye ve'l-Hâsûb*, Ta'rib 1988.

¹³⁴ Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 40-42.

¹³⁵ Hüseyin Küçükkalay, *Kur'an Dili Arapça*, Manevi Değerleri Koruma ve İlim Yayma Cemiyeti, Konya 1969, s. 127-134.

¹³⁶ İbn-i Cinni, *Hasâis*, II, 133-139.

¹³⁷ Suyûtî, *el-İktirâh fî İlmi Usûli'n-Nahv*, thk. Ahmed Subhî Fırat, Matbaat-u Kulliyeti'l-Âdâb, İstanbul 1975, s. 17 vd.

yeteneği, 3. İsimlerde marife-nekire özellikleri, 4. Farklı cümle türleri. Bu özellikler Arapçanın “mubîn” vasfının en önemli göstergelerindendir.

Zemahşerî de Arapçanın nitelikleri ve meziyetleri üzerinde hassasiyetle durmaktadır. Arapçayı beyân ve fesâhet¹³⁸ sahibi, mustakîm¹³⁹ bir dil olarak niteleyen müellife göre, Arap harfleri, bu harflerden oluşan kelimeler ve kelimelerin oluşturduğu cümleler diğer dillerle kıyas edilemeyecek kadar üstün özelliklere sahiptir.¹⁴⁰

Müfessir, Kur'an'ın Arapça olmasını, öncelikle Hz. Peygamber'in ve birincil muhataplarının Arap olmasına bağlar. Ancak diğer eserlerinde Arapçanın mubînliğini (açık ve berrak oluşunu) anlamayanın akıldan nasibi olmadığını sert bir dille ifade eder.¹⁴¹ el-Bakillânî'nin ifadesiyle belâgatın hilyesi, îcâzın dayanağı, nübüvvetin delâleti olan Arapça; sağlam örgülü, mümtaz kullanım ve dönüşüme sahip en üstün dildir.¹⁴²

2.2. Kelimelerin Belâgatteki Etkisi

Edebî bir metnin seçtiği kelimeler, kelimelerin bağlamla ve birbirleriyle uyumu, üzerinde durulması gereken en önemli hususlardandır. Modern anlayışta, çağrışımsal, duygusal, anlatımsal, etkileyici, yansıtıcı, eş dizimsel, konusal ve kavramsal gibi anlam türleriyle değerlendirilen kelimeler,¹⁴³ İslâm kültüründe farklı delâlet katmanları ve dilbilgisi kuralları çerçevesinde sistemleştirilerek incelenmiştir.

Bu bakış açılarıyla belâgat mucizesi olan Kur'an-ı Kerim'in kelime seçimi, pek çok yönden dikkat çeker. Tabir yerinde ise Kur'an kelimelerinin öncelikle hedef anlama odaklandıklarını söyleyebiliriz. Kelimelerin kök, türev, zaman, şahıs, belirlilik, belirsizlik gibi yapıları bir bütün olarak belli bir anlam aralığını sınırlamaktadırlar.

Kur'an kelimelerinin âyet ve cümleler içinde pek çok anlam katmalarında belirleyiciliği olduğu ve her birinin farklı değerlendirme açılarıyla diğer kelimelerin

¹³⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 610 (Nahl, 16/103).

¹³⁹ Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 7.

¹⁴⁰ Zemahşerî, *İ'câzu Sûreti'l- Kevser*, s. 40-45.

¹⁴¹ Zemahşerî, *a.g.e.*, thk.: Hâmid el-Haffâf, 1. Baskı, Dâru'l-Belâga, Beyrut 1991, s. 46. Müfessir bu görüşünü eş-Şuarâ, 26/195 âyetine dayandırır.

¹⁴² el-Bakillânî, s. 180.

¹⁴³ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil* I-III, 2. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 1978, III, 176; Aksan, *Anlambilim*, Engin Yayınevi, Ankara 1998, s.47.

merkezinde olduğu hususu ise ilk dönemlerden itibaren ulemanın dikkatini çeken bir diğer husustur.¹⁴⁴

Ancak, vahyin ilk yıllarında Kur'an'ın yedi harf ile okunmasına izin verilmesi ve yedi harf uygulamasına dair örneklerde yalnızca aynı anlama gelen bazı kelime değişikliklerine tanık olmamız, kelimelerin Kur'an belâgat ve i'câzının en alt katmanında olduğunu, bir başka açıdan ise merkezde anlamın esas olduğunu ortaya koymaktadır. Kıraatlerdeki değişiklikler ise özellikle fiillerin şahıs ve bâblarında görüldüklerinden sabitlik alanı nispeten daralan kelimeler üzerinde dikkatle durmamızı gerektirmektedir.¹⁴⁵

Dil ve anlatım üstünlüğünü teker teker kelimelerde değil, kelimelerin cümle içindeki anlama ve bir başka açıdan birbirlerine anlam bağlamı uygunluğunda arayan Abdulkâhir el-Curcânî'de de buna yakın bir anlayışı görmekteyiz.¹⁴⁶

Kur'an-ı Kerîm'in, bazı müfessirler ve çoğu meâl yazarı tarafından çekirdek anlamda örtüşük, yan anlam ve vurguda ayrışık kelimelerin içeriklerine uygun kullanılmadığı kanaatindeyiz. Buradaki problem müteradif-mürâdif teriminin tamamen eş anlamlı gibi değerlendirilerek yan anlamın farklı boyutlarda törpülenmesi ve böylece okuyucuya tam olarak yansıtılmamasıdır.

Şu halde kelimelerin Kur'an belâgatindeki büyük katkısı, farklı boyutlarda ilâhî vahyin “mubîn”liğini isbât etmesinde tezahür eder. Zira her bir unsurun metindeki varlığı, şekli veya yokluğu belirli bir amaç ile cereyan eder.¹⁴⁷ Anlatılanı olabildiğince yoğun ve kapsamlı anlamının yolu, Kur'an'a tümel (küllî), genel (küll), tikel (cüz'î) ve tekil (cüz') belâgi bakış açıları ile mümkündür.

2.2.1. Kelimelerin Fesâhati

Edebî bir metin içinde gerçek kıymetlerini kazanan kelimelerin Fesâhati yüzyıllar boyunca belâgat kitaplarında araştırma konusu edilmiştir. Bir kelimenin metin dışında, bir diğer ifadeyle tek başına düşünüldüğünde güzelliği ve Fesâhati, harflerinin birbiriyle uyumu (telâum) ve dil kurallarına uygunluğu ile ölçülür. Tenâfur'un karşıtı

¹⁴⁴ el-Bakillânî, s. 64.

¹⁴⁵ Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, *Belâgatu'l-Kelime fî't-Ta'bîri'l-Kur'ânî*, Şeriketu'l-Âtik, Mektebetu'n-Nahda, Bağdad 2006, s. 3-8.

¹⁴⁶ el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 45-46.

¹⁴⁷ Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, *a.g.e.*, s. 4.

olan telâum, harflerin kelime ve cümle oluştururken düzenli ve uyumlu olmasıdır. Böylece kelimelerin kulağa hoş gelmesi, telaffuzun kolaylaşması ve en önemlisi mananın muhatap tarafından kabulünde rol oynaması sağlanır. Hatta bu hususun, Kur'an îcâzı tahaddisinde değerlendirilebileceği ifade edilmektedir.¹⁴⁸ İnsanın iç dünyasında gerçekleşen manevi zevk de îcâz yönlerinden biri olarak kabul edilir ki¹⁴⁹ kelimelerin kulağa güzel, dile kolay gelişi bu zevkin en küçük birimlerinden olması düşünülebilir.

Ancak kelimelerin bir edebî metin içinde bulunduklarında fasîh olabilmeleri için bu iki şarta ek olarak diğer kelimelerle ve anlamla uyumlu olmaları,¹⁵⁰ anlamlarının da garabetten uzak¹⁵¹ ve açık olması gerekir.

Genel olarak bir kelimenin telaffuz zorluğu (tenâfuru'l-hurûf) veya kulağa hoş gelmeyişi (kerahetu's-sem') Fesâhati ihlal eden bir durum olarak kabul edilse de bazen mana bu tarz kelimelerin kullanılmasını gerektirebilir. Örneğin çirkin bir olayı anlatırken çirkin bir kelimenin kullanılması, anlamı pekiştiren ve cümleye tat veren bir yapıya pekala dönüşebilir. Gök gürültüsünü anlatırken her tarafı titreşen "ra'd" kelimesinden güzeli bulunamaz.

Üzerinde durulması gereken en önemli konulardan biri de Kur'an'da garip kelimelerin mevcudiyeti ve bulunma gerekçeleridir. Bu tarz kullanımlara sırf âşinâlık veya kolaylık cihetinden bakmak kelimelerin gönderme yaptığı tarih, mekân, medeniyet ve uygarlık unsurlarını görmemek olur.

Şu halde kelimenin Fesâhati ile ilgili şartları her bir kelimeye her zaman uygulanacak şaşmaz şartlar olarak kabul etmek, belâgatın doğası gereği mutlaka yeri geldiğinde çiğneyeceği kuru kurallar olmaktan öteye geçemezler. Aslında cümlelerde olduğu gibi kelimelerde de genel esas "beyân" ilkesi etrafında toplanıyor gibidir.

¹⁴⁸ er-Rummânî, s. 95-96.

¹⁴⁹ el-Hattabî, s. 69-71

¹⁵⁰ el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâgâ*, s.14.

¹⁵¹ Celâleddin Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvînî, *et-Telhîs fî Ulûmi'l-Belâgâ*, Dâru'l-Fikri'l-Arâbî, (şrh. Abdurrahman el-Berkûkî), s. 24, 25; Mesûd b. Umar el-Taftazânî, *Muhtasaru'l-Maânî*, Abdullah Efendi Matbaası, İstanbul, 1304, s. 12-25.

2.2.2. Anlam Tesbitinde Kur'an Sözlüğü

Zemahşerî, kelimelerin anlamlarını araştırırken Kur'an'ın verdiği anlamlara belirleyici bir önem atfetmektedir. Bu husus Kur'an'ın doğru anlaşılması için kendine ait bir sözlüğü olduğu gerçeğini ifade eder.

الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرَكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى
”الْمُؤْمِنِينَ“

“Zina eden erkek, ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir...”¹⁵² Zemahşerî âyetteki “يَنْكِحُ” kelimesinin cinsel birleşme anlamında değil “evlenme anlaşması” anlamında olduğunu iki delil ile ortaya koymaktadır. Bunlardan biri “sağlama” metodu, yani iddia edilen tefsîrî-yorumsal anlamı orijinal metinde uygulayarak sağlıklı bir netice verip vermediğini kontrol, diğeri ise bu kelimenin Kur'an'da asla cinsel birleşme anlamında kullanılmamasıdır.¹⁵³

Şu halde Kur'an kelimelerinin anlamları araştırılırken bizatihi Kur'an kullanımlarının ihmal edilmemesi ve diğer ölçütlerle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

2.2.3. İştikâk ve Anlam Derinliği

Arapçanın belirleyici özelliklerinden olan kelime türetmedeki geniş imkânı aynı zamanda kelimelere anlam derinliği kazandırması bakımından önemlidir. Kelimelerin bir kök anlam etrafında farklı düzeylerde sessel benzeşimleri olan iştikak, tarih sürecinde dört başlık altında incelenmiştir. İştikâk-ı sağîr yahut asğâr, bir kelimenin ses ve harflerinin sırası korunarak ortak kök anlam kapsamında başka bir kalıba aktarılmasıdır. İştikâk-ı kebîr veya kalb-taklîb, bir kökün harflerinin yer değiştirilerek yeni bir kelime elde edilmesidir. İştikâk-ı ekber veya ibdâl, bir kelimenin harflerinden birinin değiştirilmesi veya harflerin mahreç ve sıfat ortaklığı olan harflere dönüşmesi suretiyle yeni bir kelimenin elde edilmesidir. İştikâk-ı kübbâr veya naht ise iki

¹⁵² Nûr, 24/3.

¹⁵³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 206 (en-Nûr, 24/3).

kelimenin harf eksiltilmesi ve eksiltilen bu kelimelerin birleştirilmesi sûretiyle bileşik anlamlı yeni bir kelime oluşturulmasıdır.¹⁵⁴

İştikâkî çekirdek anlamın iki veya daha fazla kelimeyi şekillendirmesi olarak değerlendiren Zemahşerî,¹⁵⁵ kök anlamın belirlenmesine önem vermiştir.¹⁵⁶ Hatta rüyalarına kadar giren bu hususu müfessir şöyle anlatır. Rüyamda “مَعَادَا” (karşılıklı düşmanlık)” kelimesinin iştikâkî hakkında sorulduğunda; “Çünkü düşman tarafların her biri karşılıklı iki dağın birbirine bakan iki yamacında bulunurlar” cevabını verdiğini, bunu da “عُدُوَّة” (yamaç)” kelimesine dayandırdığını anlatır.¹⁵⁷

Kur'an metninde mevcut derin anlamları anlamamanın yollarından biri olarak kabul edilen iştikak üzerinde dikkatle duran ez-Zemahşerî,¹⁵⁸ kelimelerin temel anlamı ile iştikak süreciyle kazandıkları yeni anlam arasında maddi veya manevi bağlantılar kurmayı ihmal etmez. Bu tür bağlantılar aslında anlamı somutlaştırma, hayatın gerçeklerine gönderme niteliği de taşırlar.

İştikâk düzleminde kelimelere bakış neticesinde, donmuş anlamlar olmaktan çıkıp canlılık kazanan kelimelerle kurulan cümleler, daha etkin ve çok boyutlu düzlemlere ulaşmış olmaktadır.

2.2.4. Karşıt Alan Kelimelerini Kullanım

Kur'an belâğâtının en önemli göstergelerinden biri de anlamın belirginleştirilmesi için kullandığı doğrudan veya dolaylı karşıt (karşıt alanın gerektirdiği kelimelerle gerçekleşen) yapılarıdır. Bu tür ileri boyuttaki mütetebâyin (kontrast) kullanımlar derin duygulanmalara da zemin hazırlar. Zemahşerî dolaylı karşıtlık unsuruna anlam açılımları ve muhatapta oluşturduğu etki düzleminde bakmaktadır.

Özellikle kelimelerin birbirleriyle olan ilişkisi üzerinde duran müfessir, “مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبَ” “...görmediği halde Rahman olan Allah'tan saygıyla korkan..”¹⁵⁹

¹⁵⁴ M. Mücahit Asutay, “el-Hasâis Ekseninde İbn Cinnî’de Ses-Anlam İlişkisine Bir Bakış”, Ekev Akademi Dergisi, sayı:16 (53), Erzurum 2012, s. 327,

¹⁵⁵ Zemahşerî, a.g.e., I, 16 (el-Fatiha, 1/1).

¹⁵⁶ Zemahşerî, a.g.e., II, 241; II, 423 (et-Tevbe, 9/8; Yûsuf, 12/3).

¹⁵⁷ Zemahşerî, a.g.e., II, 198 (el-Enfâl, 8/13).

¹⁵⁸ Alâ es-Subkî, *Mezâhiru'l-İştikâk fî Tefsîri'l-Keşşâf*, el-Câmiatu'l-Âlemiyyetu'l İslâmiyye, Malezyâ 2007.

¹⁵⁹ Kaf, 50/33.

âyetinde,“ haşyet (saygıya dayalı korku)” ve “bi'l-gayb (görmeden)” kelimelerinin “er-Rahmân” ismiyle birlikte kullanıldıklarında gerçekleştirdiği anlam incelikleri üzerinde durmaktadır. Korkunun karşıtı sevmektir, merhametli olmak sevgi alanına girer, görmeden haşyet duymak ve görmeden sevmek üçüncü bir boyutu anlatır. Buna göre merhametliler merhametlisi Allah Teâlâ’dan görmediği halde haşyet duymak iki yönlü bir övgüyü içerir.¹⁶⁰

Yukarıdaki örnekte anlamın çok net ve etkin bir şekilde vurgulanmasının yanında ikincil anlamların da muhataba aktarıldığı farklı üslûplardan biri olarak karşıt alan kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir.

Kur’an-ı Kerîm’in îcâzındaki yani manada bir eksiklik veya yanlış anlamaya mahal vermeden mümkün olan en kısa anlatım i’câzıyla beraber ele aldığı konuyu dolaylı olarak ve imkân dâhilinde gözüken kısalıktan daha uzun bir şekilde işlemesi dikkatleri çekmektedir. Zemahşerî olası ihtimalleri karşılaştırma ve çıkan sonuçları değerlendirme metotlarını kullanarak bu tür yapıların anlam genişliğine değinmektedir.

“وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَآسُوتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ” *...Bebeğin (velâyet hakkının) sahibi babaya, emzirenlerin yiyecekleri ve giyecekleri geleneklere uygun olarak bir borçtur...*¹⁶¹ âyetinde “والد” (baba) kelimesi yerine “مولود له” (çocuk/bebek kendisine ait olan baba)ifadesi tercih edilerek bir hukuki metinde dört harfli doğrudan anlatım yerine yedi harfli dolaylı anlatım tercih edilerek çocuğun velâyetinin ve bakım sorumluluğunun babaya ait olduğu gerçeği ek bir hüküm olarak vurgulanmış olmaktadır. Âyetin asıl odak noktası ise babaların çocuklarını emzirenlerin bakımını üstlenmek zorunda oldukları hükmüdür.¹⁶²

“ذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ النَّاسُ” *...O, bütün insanların kendisinde toplanacağı gündür ...*¹⁶³ âyetinde ise müfessir, ism-i mef’ûl yapısının tercih edilmesinin, toplanma eyleminin o güne ait kesin bir nitelik ve yargı olduğu gerçeğiyle gerekçelendirir. Çünkü isim yapıları subût ifade ettikleri gibi, ism-i mef’ûller de bağlamlarıyla uyumlu olarak kesinlik yargısının öne çıktığı yapılardır.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 380.

¹⁶¹ Bakara, 2/233.

¹⁶² Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 262.

¹⁶³ Hûd, 11/103.

¹⁶⁴ Zemahşerî, *a.g.e.*, II, 411.

2.2.5. Hakîkî Anlamın Kullanılmama Gerekçeleri

Dînî esaslar ve objektif akıl ile çelişme durumlarında kelimelerin birincil-hakîkî anlamları yerine uygun olan diğer anlamlar esas alınır. Bu genel çerçeveye âdetin delâleti (delâletü'l-isti'mâl –örfen-), lafzın delâleti (delâletü'l-lafz), sözdizimi bağlamı (siyâku'n-nazm), konuşanın niteliği (delâle min vasfî'l-mütekellim) ve sözün konusu (delâle min mahallî'l-kelâm) gibi unsurlar da eklenebilmektedir.¹⁶⁵ “أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ” “خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا” “O gün cennetliklerin kalacakları yer daha hayırlı, dinlenecekleri yer daha güzeldir.”¹⁶⁶ Zemahşerî cennette uyku olmadığı esasına dayanarak, âyetteki “مَقِيلًا” kelimesinin hûrilerle vakit geçirme yerinin teşbîhi anlatımı olabileceğini nakleder. “Daha güzel” ifadesi de buna göre hûrilerin güzelliğine ve hoşluğuna delâlet etmektedir.¹⁶⁷

Aklî ve naklî gerekçelerle birincil-hakîkî anlamdan vaz geçilmesi büyük ölçüde, müteşâbih veya beyân ilmi alanındaki âyetlerin yorumlanmasında etkin olarak kullanılmaktadır. Konunun ayrıntıları bu sebeple beyân bölümünde örnekler üzerinden işlenecektir.

¹⁶⁵ Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, (thk. Ebû'l-Vefâ el-Efğâni), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, s. I, 190.

¹⁶⁶ Furkân, 25/24.

¹⁶⁷ Zemahşerî, *a.g.e.*, III, 267.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BAKARA SÛRESİNDE KULLANILAN EDEBİ SANATLAR

Kelâmullah olan Kur'an-ı Kerim, peygamber efendimiz Hz. Muhammed (s.a.s)'e Arapça dilinde indirilmiş edebî şaheserdir. Yüce Allah belâgat ve Fesâhat alanında zirve olan Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın sözleri olduğuna inanmayan kişilere Kur'an'ın bir benzerini yapabilme konusunda meydan okumuş, müşrikler de bu olay üzerine aciz kalmışlardır. Günümüze kadar böyle bir teşebbüste bulunanların da başarısız oldukları görülmüştür. Kur'an-ı Kerim'de söz sanatlarının oldukça fazla kullanıldığı görülmektedir. Bakara Sûresi, Kur'an-ı Kerim'in en uzun sûresi olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim'de belâgat sanatını inceleme için oldukça ideal bir örneklem oluşturmaktadır. Ayrıca Belâğatin örneklerinin en fazla olduğu sûre olarak da Bakara Sûresi önemli bir eser olma özelliğine sahiptir. Bakara Sûresi'nde söz sanatlarının fazla olması çalışmamızın Bakara Sûresi örnekleminde yapılmasına neden olmuştur.

3.1. Hakikat ve Mecâz Sanatının Kullanıldığı Âyetler

Bakara Sûresinde birçok yerde Mecâz-ı Mürsel sanatının var olduğu bilinmektedir. Bunlardan bazı örnekler şöyledir:

أَوْ كَصَيْبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ
”الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ“

19. “Yahut (onların durumu), gökten sağanak halinde boşanan, içinde yoğun karanlık/ar, gürültü ve şimşekler bulunan yağmur (a tutulmuş kimselerin durumu) gibidir. O münafıklar yıldırımlardan gelecek ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Hâlbuki Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.”¹⁶⁸

“Parmaklarını kulaklarına tıkarlar” ibaresinde, Mecâz-ı Mürsel sanatı kullanılmıştır. Buradaki mecâz-ı mürselin çeşidi, bir nesnenin bütününden bahsedip o nesnenin bir bölümünü anlatmayı istemektir. Yani, “parmak uçlarını kulaklarına sokarlar” demektir. Çünkü parmak tamamıyla kulağa girmez.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Bakara, 2/19.

¹⁶⁹ Sâbûnî, *Safvetü 't-Tefâsîr*, I, 63.

”وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ“

43. “Namazı tam kılın, zekâtı hakkı ile verin, rükû edenlerle beraber rükû edin.”¹⁷⁰

“رُكُّوْا مَعَ الرَّاكِعِينَ” “Rükû edenlerle beraber rükû edin” cümlesinde, el-Mecâzü’l-Mürsel sanatı vardır. Bu mecâz-ı Mürsel çeşidi ise, bir bölüm zikredilerek, bütün kast edilmiştir. Bu âyette “rükû” kelimesi zikredilmiş ve bununla namaz kast edilmiştir. Buna göre bunun manası, “namaz kılanlarla beraber sizde namaz kılın” demektir.¹⁷¹

”فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ“

73. “Haydi, şimdi (öldürülen) adama, (kesilen ineğin) bir parçasıyla vurun” dedik. Böylece Allah ölüleri diriltir ve düşünesiniz diye size âyetlerini (Peygamberine verdiği mucize/erini) gösterir.”¹⁷²

Yukarıdaki âyette geçen sığır kesme hadîsesi, İsrailoğullarından iki genç insanın, amcalarının mirasına konmak için amcalarını öldürmesi olayına dayandırılır. Bu durum Hz. Mûsâ’ya anlatılır. Hz. Mûsâ da öldürenleri bulamaz ve bu durum karşısında Allah’tan yardım ister. Yüce Allah bir sığır kesmesini, kesilen sığırın etinin bir parçasını maktule vurmasını emreder, bu olaydan sonra ölünün dirileceğini ve kendini öldüreni söyleyeceğini bildirir. Söylenilenler yapıldığında ölü dirilerek kendini vuranları söyler. Âyetlerin içeriği de bu durumu anlatır. Eski Mısırlıların ineğe tapması, Yahudilerin ise buzağıya tapınmış olması, sığır kelimesi olayında başka anlamların olduğuna da işaret eder.

”فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا“ “Bir parçasıyla ona vurun” buyrulup akabinde de Allah’ın ölüyü diriltmesi ifade edilince, müfessirlerden ekser kısmı bu ifadeyi “kesilen ineğin bir parçası ile ölüye vurulmak suretiyle onun dirilmesi” olarak açıklamışlardır. Bu durumda bu hadîsenin mucize olduğu aşîkârdır; Allah emrederse ölmüş olan kişi herhangi bir

¹⁷⁰ Bakara, 2/43.

¹⁷¹ Sâbûnî, a.g.e., I, 92.

¹⁷² Bakara, 2/73.

sebebe ihtiyaç olmaksızın da dirilebilir. Yüce Allah insanların dikkatini çekmek için böyle bir olayın olmasını istemiş ve mucizeyi gerçekleştirmiştir.¹⁷³

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنْ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنْ مِنْهَا لَمَا يَشَقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنْ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

74. “(Ne var ki) bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı. Artık kalpleriniz taş gibi yahut daha da katıdır. Çünkü taşlardan öylesi var ki, içinden ırmaklar kaynar. Öylesi de var ki, çatlar da ondan su fışkırır. Taşlardan bir kısmı da Allah korkusuyla yukardan aşağı yuvarlanır. Allah yapmakta olduklarınızdan gafil değildir.”¹⁷⁴

فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ “Onlar taş gibidir” cümlesinde teşbih sanatı vardır. Bu sanata, teşbih-i mürsel veya mücmel denilir. Burada teşbih edatı söylenmiş, benzeme yönü ise kaldırılmıştır.

لَمَّا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ “Ondan ırmaklar fışkırır” cümlesinde mecâz-ı mürsel sanatı kullanılmıştır. Ancak “ondan nehirler fışkırır” demekle, “nehirde akan su fışkırır” demek istenmiştir. Araplar mekânı zikredip, o mekânda bulunan nesneyi kast ederler. Örnekte de nehir söylenip, içinde akan suyun kast edilmesi de bu duruma örnektir. Belirti açıktır ancak nehir değil, nehrin içindeki su fışkırır.¹⁷⁵

وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلْيُغْنِ أَجَلُهُنَّ فَامْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِيَتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَادْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلْيُغْنِ أَجَلُهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَمْ أَزْكَى لَكُمْ وَأَطْهَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

231. “Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Fakat haksızlık ederek ve zarar vermek için onları nikâh altında tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak kendine kötülük etmiş

¹⁷³ Sâbûnî, a.g.e., I, 121.

¹⁷⁴ Bakara, 2/74.

¹⁷⁵ Sâbûnî, a.g.e., I, 121.

olur. Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın. Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini, (size verdiği hidâyeti), size öğüt vermek üzere indirdiği kitabı ve hikmeti hatırlayın. Allah'tan korkun. Bilesiniz ki Allah, her şeyi bilir.”¹⁷⁶

232. “Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın. İşte bununla içinizden Allah'a ve âhiret gününe inanan kimselere öğüt verilmektedir. Bu öğüdü tutmanız kendiniz için en iyisi ve en temizidir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”¹⁷⁷

Bu âyetin inme sebebi anlatılanlara göre Makıl b. Yesar adındaki bir sahabedir. Makıl b. Yesar'ın kız kardeşinin boşandığı kocası, tekrar bir araya gelmek istemesi üzerine Makıl b. Yesar bu duruma karşı çıkmış ve engel olmak istemiştir. Bunun üzerine bu âyet nâzil olmuş, Resullullah (s.a), Makıl'ı çağırılmış ve bu âyeti okumuştur. Makıl, “Rabbimin emri benim arzuma uymadı. O'nun emrine rıza gösteriyorum” demiş ve kız kardeşinin eski kocasıyla evlenmesine izin vermiştir. Bu duruma benzer bir durum Cabir b. Abdullah hakkında da söylenmiştir. Âyetin inme sebebinin bu olay olduğu söylene de âyetin emri evrenseldir.

“فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ” “Yani iddetlerinin sona ermesine yaklaştıklarında”

Bu ibarede iddet müddetinin tamamı için kullanılan isim, o müddetin tamamına yakın kısmına verilmiştir. Burada, mecâz-ı mürsel sanatı kullanılmıştır. Oysa bekleme süresinin tamamı bitmiş olsa, kocası artık kadını tutamaz. Oysaki Allah-u Teâlâ onların iyilik ile tutulmasını emrediyor.¹⁷⁸

Allah'ın size lutfettiği bütün nimetleri ve sizin için gönderdiği kitabı ve sünneti hatırlayın. Bu cümlelerde özelle ilişkilendirilen şey genele bildirilmiştir. Burada önce geçen nimetten kasıt Allah'ın nimetleridir. Sonrasında söylenilen kitap ve sünnet bu nimetlerden biridir.

¹⁷⁶ Bakara 2/231.

¹⁷⁷ Bakara 2/232.

¹⁷⁸ Sâbûnî, a.g.e., I, 273.

“Kocalarıyla evlenmelerine...” Burada kocaları denilerek boşanmış oldukları kocaları kastedilmektedir. Bu ibare “itibari mekan” yani mazideki durumları nedeniyle mecâz-ı mürseldir.¹⁷⁹

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أَحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

258. “Allah kendisine mülk (hükümdarlık ve zenginlik) verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrahim ile tartışmaya gireni (Nemrut’u) görmedin mi! İşte o zaman İbrahim: Rabbim hayat veren ve öldüren, demişti. O da: Hayat veren ve öldüren benim, demişti. İbrahim: Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidâyete erdirmez.”¹⁸⁰

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتُ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

259. “Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş (alt üst olmuş) bir kasabaya uğradı; “Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba!” dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti. Ne kadar kaldın? dedi. “Bir gün yahut daha az” dedi. Allah ona: Hayır, yüz sene kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Eşeğine de bak. Seni insanlara bir ibret kılalım diye (yüz sene ölü tuttuk, sonra tekrar dirilttik). Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz, dedi. Durum kendisince anlaşılınca: Şimdi iyice biliyorum ki, Allah her şeye kadirdir, dedi.”¹⁸¹

Yukarıdaki âyetlerde Hz. İbrahim ile münakaşa eden kişinin 259. âyette bahsi geçen harab olan kasabaya uğrayan kişilerin kâfir olduklarını söyleyen müfessirler

¹⁷⁹ Sâbûnî, a.g.e., I, 273.

¹⁸⁰ Bakara, 2/258.

¹⁸¹ Bakara, 2/259.

vardır. Bu tefsirlerden daha çok kabul görmüş rivâyetlerden anlaşılıyor ki; harab olan kasabaya uğrayan Uzeyr (a.s)’dır. Uzeyr yolunu alıp, merkebine binip yol alırken, harabe, viran olmuş bir köy kalıntısına gelir ve burada konaklar. Etrafı izleyen Uzeyr, burada geçmişte yaşayan kişilerin nasıl dirileceğini düşünürken uykusu gelir ve uyur. Allah Uzeyr’i öldürür, yüz yıl sonra tekrar diriltir. Uzeyr dirildiğinde yiyecek malzemeleri hiç bozulmamıştır; fakat eşeğinin yalnız kemikleri kalmıştır, harabe köy tekrar inşa edilmiştir. Uzeyr uyandığında bir günden daha az bir süre uyuduğunu sanır. Yiyeceklere bakan Uzeyr kendisinin kısa bir süre uyuduğuna inanır ancak eşeğine bakınca durumun böyle olmadığını anlar. Sonra Yüce Allah, eşeği diriltir. Böylece Allah’ın kudretini ve büyüklüğünü görmeyi Uzeyr’e nasip eder.¹⁸²

Hiz. İbrahim ile kavga eden kişinin Nemrut olduğu rivâyetleri vardır. Bazı müfessirler bu olayın Hiz. İbrahim’in Mısır’a gittiğinde gerçekleştiğini, “hayat veren ve öldüren benim” diyen kişinin Firavun olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bunda önemli olan Hiz. İbrahim’in mucizesidir. Kur’an-ı Kerim bu mucizeyi düşmanlarını söz ile alt etmek anlamına gelen “hüccet” olarak tanımlamıştır. Hiz. İbrahim bu hüccet mucizesi ile düşmanlarını alt etmeyi başarmıştır.

“أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي” Bu cümlede geçen görme olayı, insan kalbini görmektir. Soru şeklinde sorulması da karşıdaki kişilerde şaşkınlık oluşturmak amacıyla.

“يُحْيِي وَيُمِيتُ” Burada muzâri fiilin kullanılması, cümleye tecdid ve süreklilik anlamı katmıştır. Cümlede, öldüren ve hayat verenin, yalnız Allah olabileceği vurgusu yapılmıştır. Anlamı şu şekildedir: “Öldüren ve diriltten, sadece bir olan Yüce Allah’tır.” Bu cümlede “öldüren” ve “diriltten” kelimeleri arasında, söz sanatlarından olan tıbak sanatı vardır.¹⁸³

“قَالَ أَنِّي يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا” “Ölümünden sonra Allah bu kasabayı nasıl diriltecek? “Burada kasabayı diriltmek ifadesiyle kasabada oturan kişilerin diriltilmesidir. Bu mekânı söyleyip içinde bulunanları kast eden mecâz-ı mürsel söz sanatı kullanılmıştır.

“ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا” “Sonra o kemiklere et giydiririz” Yani insanın bedenine giyindiği elbise gibi onların kemiklerini etle giydiririz. Ebû Hayyân şöyle der: “Hakiki

¹⁸² Ebû'l-Fidâ İsmail İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 3/1023-1026.

¹⁸³ Sâbûnî, *a.g.e.*, I, 308.

elbise bedeninin dışındaki elbisedir. Yüce Allah bu âyette bedeni oluşturan et yerine elbiseyi kullanmıştır. Bu da isti'âre sanatına güzel bir örnektir.”¹⁸⁴

Bu âyette benzeyen ile benzetme edatı söylenmemiştir. Edebiyatçılar bu söz sanatını “İstiare-i temsiliyye” diye tanımlarlar. İstiare-i temsiliye, bir hali başka bir hale benzetme sanatıdır. Söz konusu benzetme yapılırken kendisine benzetilen söylenir, benzetmenin başka öğeleri söylenmez. Fakat benzetmenin yapıldığına işaret eden belirtiler vardır. Âyetin başında bulunan hemze ise İstifham içindir.¹⁸⁵

Bakara Sûresinde sadece iki yerde, 61 ve 261. âyetlerinde el-Mecâzü'l- Akli sanatının varlığı bilinmektedir.

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبُطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

61. “Hani siz (verilen nimetlere karşılık), Ey Mûsâ! Bir tek yemekle yetinmeyiz, bizim için Rabbine dua et de, yerin bitirdiği şeylerden; sebzesinden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından da bize çıkarsın, dediniz. Mûsâ ise; Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz? O halde şehre inin. Zira istedikleriniz sizin için orada var, dedi. İşte (bu hadîseden sonra) üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar.

Bu musibetler (onların başına), Allah'ın âyetlerini inkâra devam etmeleri, haksız olarak Peygamberleri öldürmeleri sebebiyle geldi. Bunların hepsi, sadece isyanları ve taşkınlıkları sebebiyledir.”¹⁸⁶

“مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ” Bu âyette geçen, “Yerin bitirdiklerinden” cümlesinde mecâz sanatı bulunmaktadır. Çünkü hakîkatte bitkiyi toprak değil, Allah büyütür. Bu çeşit mecâza, mecâz-ı akli denilir. Mecâzın ilgisi sebeptir ki toprak bitkinin bitmesine sebep olduğu için bitirme fiili ona yüklenmiştir.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Sâbûnî, a.g.e., I, 308.

¹⁸⁵ Sâbûnî, a.g.e., I, 308.

¹⁸⁶ Bakara, 2/61.

¹⁸⁷ Sâbûnî, a.g.e., I, 111.

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

261. “Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah’ın lütfü geniştir, O her şeyi bilir.”¹⁸⁸

Bu âyette geçen, أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ “Yedi başak bitirdi” cümlesinde bitirme fiilinin daneye yüklenmesi mecâzi anlamdadır. Mecâzın bu çeşidine, “Mecâz-ı Akli” denmiştir. Çünkü hakîkatte sümbüllendiren Allah’tır.¹⁸⁹

3.2. Kinâye Sanatının Kullanıldığı Âyetler

Bakara Sûresi’nde birçok yerde Kinâye sanatı vardır. Buna birkaç örnek verelim.

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

10. “Onların kalbinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalığını çoğaltmıştır. Söylemekte olduğu yalanlar sebebiyle de onlar için elim bir azap vardır.”¹⁹⁰

“فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ” “Kalplerinde hastalık vardır” ibaresinde güzel bir kinâye sanatı kullanılmıştır. Çünkü marazın (hastalığın) hakîkatteki anlamı insanın cismi için kullanılır. Kalp hastalığıyla nifak kastedilerek kinâye yapılmıştır. Zira hastalık, beden, nifak ise kalbin musibetidir.¹⁹¹

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

23. “Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir su re getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah ‘tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı)da çağırın.”¹⁹²

¹⁸⁸ Bakara, 2/261.

¹⁸⁹ Sâbûnî, a.g.e., I, 111.

¹⁹⁰ Bakara, 2/10.

¹⁹¹ Sâbûnî, a.g.e., I, 62.

¹⁹² Bakara, 2/23.

24. “Bunu yapamazsanız-ki elbette yapamayacaksınız- o halde yakıtı, insan ve ateş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır.”¹⁹³

“فَاتَّقُوا النَّارَ” “Ateşten sakının” ibaresinde, kinâye sanatı kullanılarak îcaz yapılmıştır. Bu cümleden kasıt: “Kur’an’ın benzerini getirmekten aciz kaldıysanız, onun hak olduğunu tasdik ederek cehennem ateşinden sakınınız” anlamındadır.¹⁹⁴

Bu sure Elif, Lam, Mim gibi birbiriyle ilgisiz üç harfle başlamaktadır. Bu alakasız harflerin ardından “Doğru olduğunda şüphe olmayan bu kitap takva sahipleri için hidâyet kaynağıdır” âyetiyle Allah’ın kitabı işaret edilmektedir. Müfessirler bu harfleri farklı şekillerde yorumlamışlardır. Seyyid Kutub’un yorumuna göre: “Birbirinden bağımsız bu harflerin bir arada kullanılmasının maksadı şöyledir: Kur’an bu harflerin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Bu harfler Kur’an’a inanmayan Araplar tarafından da kullanılmaktaydı. Ancak Kur’an’ı Kerim, Arapların bu harfleri kullanarak ona benzer başka bir kitap oluşturamayacakları kadar mucizevî bir kitaptır. Burada Allah Araplardan şunu istedi: “Mademki “bunu Muhammed uyurdu” diyorsunuz, o halde onun bir benzerini de siz uydurun. Bunu yapamazsınız, haydi onun on Sûresinin benzerini yazın. Bunu da mı başaramadınız. O halde Allah’tan başka tüm yardımcılarınızı da çağırarak onun sadece tek bir Sûresinin bir benzerini getirin.” Bu meydan okumanın üzerine Araplar sustular.¹⁹⁵

Bu aciz bırakma gerçekliği, Allah’ın yarattığı bütün mahlûkat için geçerlidir. Bu durum Allah’ın benzersiz yaratma sanatını gösterir. İnsanoğlu Allah’ın yarattıklarını montelemek suretiyle ancak yeni bir aygıt meydana getirebilir. Ancak Allah varlığı oluşturan maddeyi de yaratan büyük kudret sahibidir. Allah yarattığı bu elementlerden tamamıyla farklı olan, hareket eden, kımıldayan canlıyı yaratır. Yarattığı canlı, insanlar için ulaşılamayan, akılların ermediği bir sırdır.

Kur’an’ı Kerim de Allah’ın bir yaratma sanatındaki sırrı taşımaktadır. Kelimeler ve harflerden insanlar sadece nesir ve nazım manasında yazılar meydana getirebilir. Fakat Allah o harf ve cümlelerden Kur’anı, Furkanı meydana getirmiştir. Bu harfler ve kelime terkiplerinden oluşan sanat-ı ilahiye ile kulların sanatı arasındaki farkı gösteren

¹⁹³ Bakara, 2/24.

¹⁹⁴ Sâbûnî, a.g.e., I, 87.

¹⁹⁵ Seyyid Kutub, *Fî zilâl’il Kur’an*, Hikmet Yayınları, Mütercimler: M Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, İstanbul, tsz. 1. s. 75 vd.

Kur'an, hayat ile mevtin mukayesesi ve diğerk bir yönden hayatın l bb  ile k şrının mukayesesine benzer.

Bakara S resi'nin 23.  yetinde konuya girerken insanoğluna şu mesaj verilmek isteniyor. "Eğerk kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz Kur'an'ın doğruluğundan şüpheli iseniz" şeklinde giriş yapılarak peygamberimizden "Allah'ın kulu" diye söz ediliyor. Peygamberimize Allah'ın kulu olma sıfatı yakıştırılmıştır. Peygamberimizin bu vasıfla ifade edilmesi çeşitli anlamlar taşımaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

 lk olarak peygamberimiz, Allah'ın abdi sıfatıyla vasıflandırılarak şereflendirilmekte ve Allah'a yakın olduğu ifade edilmektedir. Bu ifadede Allah'a abd olmanın en yüce makam olduğu anlatılmak istenmektedir.  kinci olarak Allah'ın bu âyette bütün insanların kulluğu benimsemelerini, kendisinden başka hiçbir ilah tanımamalarını kullarına söylemek istemektedir. Zira beşerin maneviyat mertebelerinde terakki edebileceği en yüksek makam sahibi ve vahye mazhar olan Hz. Peygamber için bu  yette "Allah'ın kulu" diye bahsedilmekte ve bu vasıfla müşerref kılınmaktadır.

Söz konusu olan Kur'an'ın kel mullah olduğundan şüphe duyanlara karşı tahadd si yani meydan okuması ve Kur'an'ın vahiy olmadığını iddia eden şüphecilerin kendi iddialarını isbat etmeye davet ve onların mukabelede bulunamamaları ise yine Kur'an'ın hak ve kel mullah olduğuna sarsılmaz bir hüccettir. Zira Allah kelâmı olan ve en beliğ olan Kur'an-ı Kerim, beşerin sarf ettiği cümlelerden mutlak bir surette temeyyüz etmiştir. Ve aynı zamanda Kur'an'ın zirvede olan ve insanları aciz bırakan belâgat indeki harikalık ve hiç bir kel ma benzememesi özelliği kıyamete kadar devam edecek ve Allah'ın şu âyette buyurduğu hak kat ebediyen hükmünü sürdürecektir:

Surenin 24.  yetinde Yüce Allah, insanlara Kur'an'ın bir benzerini yapamayacaklarını kesin olarak ifade ettikten sonra insanların buna rağmen Kur'an'a meydan okuyuşlarına karşı cehennemle tehdit etmiştir.

Bu korkunç tabloda taşların zikredilmiş olması, insanın zihninde daha başka imajlar da canlandırır; taşları yakıp k l eden Cehennem ateşi imajı ile Cehennemide bu tutuşmuş taşlar arasında eriyen insan yığınlarının imajını.¹⁹⁶

¹⁹⁶ Seyyid Kutub, *a.g.e.* 1. s. 97. vd.

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَعْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ وَإِذْ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرِبَهُمْ كُلُّوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصِلَهَا قَالَ أَسْتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

58. “(İsrailoğullarına:) Bu kasabaya girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yiyin, kapısından eğilerek girin, (girerken) “Hıttâ!” (Ya Rabbi bizi affet) deyin ki, sizin hatalarınızı bağışlayalım; zira biz, iyi davrananlara (karşılığını) fazlasıyla vereceğiz demiştik.”¹⁹⁷

Âyette bahsedilen kasabadan maksat Kudüs veya Eriha’dır. “Muhsin” ise, “ihsan” kelimesinden türetilmiş bir isimdir. İş ehillerine verilen bir isimdir. Kur’an-ı Kerim’in birçok yerinde Muhsinlerden övgü ile bahsedilmiştir. Meşhur Cibril hadîsinde ise ihsan, Allah’ı görüyormuş gibi ibadet etmek manasında kullanılmıştır.¹⁹⁸

59. “Fakat zalimler, kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler. Bunun üzerine biz, yapmakta oldukları kötülükler sebebiyle zalimlerin üzerine gökten acı bir azap indirdik.”¹⁹⁹

58. Âyette emredilen şeylere uymayan ve işledikleri kötülöklere devam eden Yahudileri Cenab-ı Allah veba hastalığı gibi bazı illetlere duçar etmiştir.

60. “Mûsâ (çölde) kavmi için su istemişti de biz ona: Değneğınle taşa vur! demiştik. Derhal (taştan) on iki kaynak fışkırdı. Her bölük, içeceği kaynağı bildi. (Onlara:) Allah’ın rızkından yiyin, için, sakın yeryüzünde bozgunculuk etmeyin, dedik.”²⁰⁰

¹⁹⁷ Bakara, 2/58.

¹⁹⁸ Nureddin Turgay, *Arap Dili Belâgati ve Kur’ân*, 2009, s. 200.

¹⁹⁹ Bakara, 2/59.

²⁰⁰ Bakara, 2/60.

61. “Hani siz (verilen nimetlere karşılık): Ey Mûsâ! Bir tek yemekle yetinemeyiz; bizim için Rabbine dua et de yerin bitirdiği şeylerden; sebzesinden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bize çıkarırsın, dediniz. Mûsâ ise: Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz? O halde şehre inin. Zira istedikleriniz sizin için orada var, dedi. İşte (bu hadîseden sonra) üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu. Allah’ın gazabına uğradılar. Bu musibetler (onların başına), Allah’ın âyetlerini inkârâ devam etmeleri, haksız olarak peygamberleri öldürmeleri sebebiyle geldi. Bunların hepsi, sadece isyanları ve taşkınlıkları sebebiyledir.”²⁰¹

“كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ” “Allah’ın rızkından yiyin ve için” ibaresinde, rızık, Allah tarafından gönderildiği manası vurgulanmaktadır. Nimeti, rızkı Allah gönderdiği için kullar için en büyük bir iltifat ve ikram manasını hissettirip, aynı zamanda ihsan edilen rızıkların meşakkatsiz nail olunan bir rızık olduğuna işaret etmektedir.

“وَلَا تَغْتَوُوا فِي الْأَرْضِ مَفْسِدِينَ” “Yeryüzünde fesat çıkarmayın” cümlesinde Arz kelimesini açık bir şekilde zikretmek, fesadın ne kadar çirkin olduğunu ifade ederek mübalağalı bir üslup kullanılmıştır. مَفْسِدِينَ Kelimesi, hal-i müekkidedir. Bu üslubun Fesâhatli bir manası vardır. O da şöyledir:

Çok önemli bir mevzuyu anlatan ve o mevzuda mutlaka dikkat edilmesi gereken bir noktadan bahseden veya gâyet hassas bir işte emri altındakileri yönlendiren kişi, muhataplarında hiç bir şekilde şüpheye fırsat vermeyecek bir üslupta emirler vermeye veya yapılmaması gereken işleri men etmeye dikkat eder. İşte buradaki vurgu, aynı şekilde hiç bir tereddüde mahal vermemekten kaynaklanan bir üsluptur. مَفْسِدِينَ ifadesi fesattan men etmeyi te’kid eder ve o yasaklanmış işe karşı gaflet göstermek veya unutmak gibi mazeretlere mahal vermeyecek bir tarzda ikaz eder.²⁰²

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ

²⁰¹ Bakara, 2/61.

²⁰² Sâbûnî, a.g.e., I, 110.

“Şüphesiz iman edenler; yani Yahudilerden, Hristiyanlardan ve sâbiilerden Allah’a ve âhiret gününe hakkıyla inanıp salih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur. Onlar üzüntü çekmeyeceklerdir.”²⁰³

İsrailoğulları’na buzağıya tapmaktan tövbe ettikleri zaman Yahudi ismi verilmiştir. Hz. Yakup’un büyük oğlu Yehuda’dan bahsedildiğini söyleyenler de vardır. Nasara ise, Hz. İsa’nın gönderildiği Nasıra kasabasından bahsedildiği ihtimalini söyleyenler olduğu gibi bir rivâyette Hz. İsa’nın Al-i İmran 52, Saff 14. Âyetlerinde bahsedilen “*menensari ilallah*” cümlesinden alındığı ifade edilmiştir. Sabiiler için farklı fikirler ortaya atılmıştır.²⁰⁴ Bu görüşlerden biri, Hz. İbrahim’in dini üzere yaşayan bir topluluğun kastedildiğidir. Bazı tefsirciler ise Sabiilik, Yahudiliğin ve Hristiyanlığın arasında tevhid inancına sahip bir din diye tarif etmişlerdir. Son dönemdeki bir kısım araştırmacılar ise Sabiiler hakkında, onların Babil’de bulunan ve “yarı Hristiyan” diye tabir edilen bir mezhebe mensup bir topluluk olduğunu ve onların Hz. Yahya’nın ümmetine benzediğini söylemişlerdir.²⁰⁵

63. “Sizden sağlam bir söz almış, Tur dağının altında, size verdiğimiz kuvvetle tutun, onda bulunanları daima hatırlayın, umulur ki, korunursunuz (demiştik de),”²⁰⁶

64. “Ondan sonra sözünüzden dönmüştünüz. Eğer sizin üzerinizde Allah’ın ihsanı ve rahmeti olmasaydı, muhakkak zarara uğrayanlardan olurdunuz.”²⁰⁷

65. “İçinizden cumartesi günü azgınlık edip de, bu yüzden kendilerine: Aşağılık maymunlar olun! Dediklerimizi elbette bilmektesiniz.”²⁰⁸

66. “Biz bunu (maymunlaşmış insanları), hadîseyi bizzat görenlere ve sonradan gelenlere bir ibret dersi, müttakiler için de bir öğüt vesilesi kıldık.”²⁰⁹

Allah-u Teâlâ İsrail oğullarından, kötü işlerinde ve günah işlemekte bilerek ve isteyerek ısrarla devam eden o bedbaht insanları ilk olarak maymun suretine

²⁰³ Bakara, 2/62.

²⁰⁴ Turgay, a.g.e., s. 185.

²⁰⁵ Muhammed el-Mubârek, *Fıkhü’l-Luga ve Haşâişu’l-‘Arabiyye*, Dâru’l-Fıkr, Beyrut 1981, s. 39.

²⁰⁶ Bakara, 2/63.

²⁰⁷ Bakara, 2/64.

²⁰⁸ Bakara, 2/65.

²⁰⁹ Bakara, 2/66.

döndürmüş, sonrasında ise helak etmiştir. Bu hadîsenin, insanlığın aslı maymundan geldiği iddiasıyla hiç bir alakası bulunmamaktadır.

“كُونُوا قِرْدَةً خَاسِئِينَ” “Aşağılık maymunlar olunuz” ibaresindeki emir sigası, hakiki anlamında kullanılmamış, horlama ve tahkir anlamında kullanılmıştır. Müfessirlerden bir kısmı ise bu emrin, teshir ve tekvin emri olduğunu söylemişlerdir. Yani bu emir, o insanların maddi olarak maymuna döndürülmeleri için, kudret-i ilâhiyenin onlar üzerindeki tecellisinden ibaret olduğunu belirtmişlerdir.²¹⁰

“لَمَّا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا” “Öncekilere ve sonrakilere” ibaresi, bahsedilen hâdiseden evvel ve daha sonra yaşayan milletlerden ve mahlûkattan kinâyedir. Aynı zamanda bu hâdisenin önceki milletlere yani o hâdiseye şahit olanlara ve sonraki milletlere bir ibret olduğunu ifade eder.

وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

101. “Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunanı tasdik edici bir elçi gelince ehl-i kitaptan bir gurup, sanki Allah’ın kitabını bilmiyormuş gibi onu arkalarına atıp terk ettiler.”²¹¹

“رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ” “Allah katından bir elçi” terkipli ibaresinde, ta’zim için yani Peygamberin büyüklüğünü göstermek için “Resul” kelimesini nekre olarak kullanmıştır. Ve yine Resulün Allah katından gönderildiğinin ilan edilmesi ise ta’zimin büyüklüğüne ayrıca dikkatleri çeker.

“وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ” ibaresi Arap dilinde bir darb-ı meseldir. Bu ibare bir şeyden tamamıyla yüz çevirmek, sırtını dönmek ve o şeye hiç bakmamak manasında kullanılmaktadır. Arap dilinde, bir kişinin bir şeye tamamıyla arkasını dönüp yüz çevirdiği manasına atfen “Onu arkaya attı” diye söylerler. Zira bir insan arkasına attığı şeylere bakmaz. Bu ibare, Yahudilerin Tevrat’tan tamamıyla yüz çevirmelerinden kinâyedir.²¹²

²¹⁰ Sâbûnî, a.g.e., I, 114.

²¹¹ Bakara, 2/101.

²¹² Sâbûnî, a.g.e., I, 181.

أَحَلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

187. “Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz. Allah sizin kendinize kötülük ettiğinizi bildi ve tevbenizi kabul edip sizi bağışladı. Artık (ramazan gecelerinde) onlara yaklaşın ve Allah’ın sizin için takdir ettiklerini isteyin. Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın. Mescitlerde ibadete çekilmiş olduğunuz zamanlarda kadınlarla birleşmeyin. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşımayın. İşte böylece Allah âyetlerini insanlara açıklar. Umulur ki korunurlar.”²¹³

Orucun farz kılındığı ilk dönemlerde imsak vaktinden hemen öncesinde sahur yapılmıyordu. Müslümanlar iftarını yapıp yatsı namazına kadar yiyip içerdi. Fakat daha sonra oruçta yasak olan şeyler o zaman da yasaktı. Buna rağmen bir kısım insanlar nefislerine mağlub olup hanımlarıyla beraber oldular. Bir kısmı ise orucun ağırlığı ve günün meşgalesi sebebiyle erken istirahate geçtikleri için sonraki günde açlığa ve susuzluğa dayanamayıp bayılmışlardır. Cenab-ı Hak bu âyeti indirerek müslümanlara merhametiyle muamele etmiştir. “Beyaz iplik ve siyah iplik” ifadelerinden maksadı, مِنْ الْفَجْرِ “tanyerinin ağarmasından” ibaresinin eklenmesiyle kapalı olan mana açıklık kazanmıştır. Bu ifadeden anlaşılan oruca başlanması icab eden vakit, güneşin doğduğu zaman değil; fecir vakti, yani tan yeri ağarmasıyla başlayan vakittir. İplikten maksat ise tanyerinin ağardığı zamanın başlangıcıdır. Sabahın ışığı artık yayılınca onun için “beyaz iplik” söylenemez. Sabah aydınlığının ilk zamanı (imsak), artık sahur yapılmaz, yenip içilmez. Zira bu vakit artık sabah namazının vakti girmiştir. الرَّفَثُ cinsi münasebetten kinâyedir. “Ulaşmak” manasını taşıdığı için إِلَى harf-i ceri ile geçişli yapılmıştır. Güzel kinâyelerdendir. “هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ” “Eşini sarıp örtünce.” “Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın” ve “Şimdi onlara yaklaşın”

²¹³ Bakara, 2/187.

anlamındaki âyetlerde de bu çeşit kinâyeler vardır. İbn Abbas(r.a): “Yüce Allah kerimdir, halimdir, kinâye yapan” buyurmuştur.²¹⁴

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

196. “Hacı ve umreyi Allah için tam yapın. Eğer (bunlardan) alıkonursanız kolayınıza gelen kurbanı gönderin. Kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Sizden her kim hasta olursa yahut başından bir rahatsızlığı varsa, oruç veya sadaka veya kurban olmak üzere fidiye gerekir. (Hac yolculuğu için) emin olduğunuz vakit kim hac günlerine kadar umre ile faydalanmak isterse, kolayına gelen bir kurban kesmek gerekir. Kurban kesmeyen kimse hac günlerinde üç, memleketine döndüğü zaman yedi olmak üzere oruç tutar ki, hepsi tam on gündür. Bu söylenenler, ailesi Mescid-i Haram civarında oturmayanlar içindir. Allah’tan korkun. Biliniz ki Allah’ın vereceği ceza ağırdır.”²¹⁵

“وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ”

“Kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin ” cümlesi, kurbanı ihzar yerinde kesmekten kinâyedir.

“فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ”

Bu cümle içerisinden bazı cümlelerin hazfi yoluyla îcâz yapılmıştır. Yani, kim hastalık sebebiyle tıraş olsa veya başta kendisini rahatsız eden ve bir durumdan dolayı tıraş olsa o kişinin fidiye vermesi gereklidir, cümleleri bu cümle içerisinde vardır.²¹⁶

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

²¹⁴ Sâbûnî, a.g.e., I, 226.

²¹⁵ Bakara, 2/196.

²¹⁶ Sâbûnî, a.g.e., I, 262.

222. “Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah’ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki, Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.”²¹⁷

“وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ” “Onlara yaklaşmayın.” Bu, “cima’dan” kinâyedir. Yani “onlarla cima’ etmeyin” kastedilmiştir.²¹⁸

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

234. “Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler. Bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, kendileri hakkında yaptıkları meşru işlerde size bir günah yoktur. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.”²¹⁹

“يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ” Bu âyette iddet süresi tamamlanmadan evlenmenin yasak olduğu konusunda mübalağa yapmak için “nikâh akdine azmetmeyiniz yani kalkışmayınız” denmiştir. Bir şeyi yapmaya azmetmek yasaklanınca o şeyi yapmanın yasaklanması daha evladır.

İddet süresince beklemenin maslahatı kadının rahminin temizliğinin sabitleşmesidir. Bu ise kadının hayız olmasıyla anlaşılan bir meseledir. Eğer bir kadın bu iddet süresi olan dört ay içerisinde üç-dört defa hayız olursa o kadın hamile değildir diye anlaşılır. Eşinin vefatından dolayı bir ayrılık varsa buna ilave olarak kadının yas tutma meselesi de vardır. Burada esas olan bu belirlenen dört ay süre bitmeden o kadının herhangi bir evlilik yapmamış olmasıdır. Yine iddet süresince evlilikle alakalı mevzuların açıkça konuşulmaması gerektiği de tavsiye niteliğinde belirtilmiştir. Kadının vefat veya talak yoluyla kocasından ayrı düşmesinden sonra o kadının iddet süresince evlenememesi kadınlar için bir maslahat olduğu gibi iki tarafın akrabaları için de bir maslahattır. Çünkü bu zaman içerisinde herkes bu duruma alışmaya başlıyor.

²¹⁷ Bakara, 2/222.

²¹⁸ Sâbûnî, a.g.e., I, 262.

²¹⁹ Bakara, 2/234.

Dolayısıyla insan psikolojisi açısından mutlaka uygulanması gereken bir meseledir. Özellikle eşinden ayrılan kadınların akrabalarının tepkileri bir nebze azaltılmış olur.²²⁰

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ
قَدْرُهُ وَعَلَى الْمُقْتَرِ قَدْرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ

236. “Nikâhtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız bunda size mehir zorunluluğu yoktur. Bu durumda onlara müt’a (hediye cinsinden bir şeyler) verin. Zengin olan durumuna göre, fakir de durumuna göre vermelidir. Münasip bir müt’a vermek iyiler için bir borçtur.”²²¹

Allah-u Teâlâ “لَمْ تَمْسُوهُنَّ” “onlara dokunmadığınız müddetçe” ifadesini kullanmakla insanlara gâyet beliğ bir tarzda inceliği, edebî ders vererek birbirlerine muhataplıkları esnasında bu hassasiyete dikkat etmeleri gerektiğini talim için mess (dokunma) ibaresini kinâye sanatıyla cinsi münasebet manasında kullanmıştır.²²²

3.3. Teşbih Sanatının Kullanıldığı Âyetler

Sâbûnî’nin de belirttiği gibi Bakara Sûresi’nin, 17., 74. ve 75. âyetlerinde Teşbih sanatı kullanılmıştır. Şimdi sırasıyla bu âyetlerin meal ve tefsirlerine bakalım.

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا
يُبْصِرُونَ صُمُّكُمْ عُمِّي فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ
أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ

17. “Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misali gibidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda, Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır; (artık hiçbir şeyi) görmezler.”

18. “Onlar sağırdırlar, dilsizdirler ve kördürler. Bu sebeple onlar geri dönmezler.”

19. “Yahut onların durumu, gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak halinde boşalan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir. Ölüm

²²⁰ Şevki Dayf, *el-Belâğa Tetavvur ve Târîh*, Dâru’l-Me’ârif, 9. Basım, Kahire, trs., s. 357-358.

²²¹ Bakara, 2/236.

²²² Sâbûnî, *a.g.e.*, I, 280.

*korkusu ile yıldırım sesinden parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Oysa Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.*²²³

Bu âyetlerde, münafıkların halleri çok daha açıkça anlaşılması için misal vererek insanların hislerine de hitap edip akıllarına kabul ettirmiştir. Münafıklar zahiren İslamı kabul edip imana girmişlerdir. Fakat sonra kalpleri ile küfre düşmüşlerdir. İşte bu halleri zulümatlı bir gecede yakılan bir ateşe benzetilmiştir. Onlar o ateşten faydalanmak istiyorlar fakat ateşleri hemen söndürülüyor. Yani o münafıkların hidâyet nurundan mahrum kalıp küfrün zulümatı altında kaldıklarını ifade etmek için güzel bir teşbih yapılmıştır.

Safvetüt-tefâsir’de bu âyeti kerimelerde teşbih olduğu şu şekilde izah edilmektedir:

“*مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا*” “Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misali gibidir” cümlesi ile “*أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ*” “Yahut onların durumu, gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak halinde boşalan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir” cümlelerinde Teşbih-i temsili olduğu belirtilmektedir.²²⁴ Allah-u Teâla ilk örnekte münafıkları gece vakti ateş yakan birine, onun dışarıdan iman etmiş gibi görünmesini nura, o hidâyet nurunun sönmesiyle zulmette kalmasını ise o ateşin sönmesine benzetmektedir.²²⁵

İkinci misalde ise, toprak yağmur suyu sayesinde hayat sahibi olduğu, toprağa benzetilen insan kalbi de ancak İslamiyet suyu ile hayata kavuşacağı anlatılmıştır. Bu misalde İslamiyet yağmura, kâfir ve münafıkların şüpheleri ve tereddütleri ise karanlığa, Kur’an’da bulunan ehl-i iman için müjdeler ve ehl-i küfür için tehdit ve ikazlar da gök gürültüsüne ve şimşeğe benzetilmektedir. “*صُمٌّ بُكْمٌ عُمًى فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ*” “Sağırklar, dilsizler, körler” Bu cümlede de benzetme edatı veya benzetme yönü kullanılmadığı için, teşbih-i belîğ kullanılmıştır. Yani onlar Kur’an’ın anlattıklarını duymada sağırklar gibi, Kur’an’ın işaret ettiklerini görmede körler gibi ve Kur’an’ın söylediklerini anlatmada dilsizler gibidir denmiştir.²²⁶ Yine Bakara Sûresinin 73. âyeti kerimesinde de Teşbih sanatı vardır. Ayrıca, “parmaklarını kulaklarına tıkarlar” cümlesinde de mecâz

²²³ Bakara, 2/17-19.

²²⁴ Sâbûnî, a.g.e., I, 36.

²²⁵ Sâbûnî, a.g.e., I, 64.

²²⁶ Sâbûnî, a.g.e., I, 187.

vardır. Çünkü parmakları tamamı ile kulağa sokmak mümkün değildir. Bundan gaye, parmakların ucu kast edilmektedir.²²⁷

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا
النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

174. “Allah’ın indirdiği kitaptan bir şeyi (ahir zaman Peygamberinin vasıflarını) gizleyip onu az bir paha ile değişenler yok mu, işte onların yiyip de karınlarına doldurdukları, ateşten başka bir şey değildir. Kıyamet günü Allah ne kendileriyle konuşur ve ne de onları temize çıkarır. Orada onlar için can yakıcı bir azap vardır.”²²⁸

Allah-u Teâla bu âyette Yahudi hahamlarının Hz. Muhammed (s.a.v)’in vasıflarını para karşılığında gizlediklerini, bu davranışlarının çok kötü bir davranış olduğunu ve onları çok şiddetli bir azapla cezalandıracağını söylemiştir.

“İnkâr edenlerin durumu” bu ibarede mürsel ve mücmel teşbihin bulunduğu görülmektedir. Edat söylendiği için mürsel, benzetme yönü kaldırıldığı için ise mücmeldir. Kâfirler, seslenenin sesini duyup söylediklerini anlamayan hayvanlara benzetilmiştir.²²⁹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ
أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ
طَعَامٍ مَسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

183. “Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.”

184. “Sayılı günlerde olmak üzere (oruç size farz kılındı). Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa (tutamadığı günler kadar) diğer günlerde kaza eder. (İhtiyarlık veya şifa umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da) oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakir doyumu kadar fidye gerekir. Bununla beraber kim gönüllü olarak

²²⁷ Sâbûnî, a.g.e., I. s. 65.

²²⁸ Bakara, 2/174.

²²⁹ Sâbûnî, a.g.e., I, 187.

hayır yaparsa, bu kendisi için daha iyidir. Eğer bilerseniz (güçlüğüne rağmen) oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”²³⁰

“كَمَا كُتِبَ” Bu cümledeki benzetme orucun farziyyeti yönünden yapılmış olup esasla ilgili değildir. Yani oruç sizden öncekilere de size de farz kılındı demektir. Bu teşbihe “Mürsel-mücmel” teşbih denir.

“فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ” ibaresinde bazı kelimeler hazfedilmek sûretiyle icâz yapılmıştır. Anlamı şöyledir: Hasta olan veya sefere çıkan kişi, orucunu bozması halinde, tutamadığı günlerin sayısı kadar kaza orucu tutması gerekir.²³¹

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

73-75. “Haydi, şimdi (öldürülen) adama (kesilen ineğin) bir parçasıyla vurun dedik. Böylece Allah ölüleri diriltir ve düşünesiniz diye size âyetlerini (peygamberine verdiği mucizelerini) gösterir. (Ne var ki) bunlardan sonra yine kalpleriniz katı/aştı. Artık kalpleriniz taş gibi yahut daha da katıdır. Çünkü taşlardan öylesi var ki, içinden ırmaklar kaynar. Öylesi de var ki çatılarda ondan su fışkırır. Taşlardan bir kısmı da, Allah korkusuyla yukardan aşağıya yuvarlanır. Allah yapmakta olduklarınızdan gafil değildir.”²³²

Bu âyetlerdeki sığır kesme hâdisesi, birçok görüşe göre İsrailoğulları içinde iki genç, amcasının mirasını elde etmek üzere onu katletmeleri hâdisesiyle alakalıdır. Bu hâdis Hz. Mûsâ’ya iletilir. Fakat Hz Mûsâ çok uğraşmasına rağmen bu katilleri ortaya çıkaramaz ve Allah’a iltica eder. Cenab-ı Hak Hz. Mûsâ’nın bir sığır kesmesini, kesilen hayvanın bir parçasıyla maktule vurmasını, ölmüş olan o kişinin hayat bulup kendisini öldüren kişinin kim olduğunu söyleyeceğini buyurur. Ve nitekim hâdis aynen böyle gerçekleşir. Bu âyetlerdeki zahir mana bu hâdiseden bahseder. Bununla beraber önceki dönemlerde mısır halkının ineğe tapması, aynı şekilde Yahudilerin de bir süre buzağıya

²³⁰ Bakara 2/183-184.

²³¹ Sâbûnî, a.g.e., I, 226.

²³² Bakara, 2/73,74.

tapınmış olması, sığır kesmek meselesinde müteaddit hikmetler var olduğuna işaret eder.²³³

“اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا” *Bir parçasıyla ona vurun*” buyrulup arkasından da, Allah’ın ölüleri diriltmesinden فَقُلْنَا bahsedilince, müfessirlerin çoğu bunu “kesilen ineğin bir parçası ile ölüye vurulmak sureti ile onu diriltmesi” manasında tefsir etmişlerdir. Şu halde, bu hâdisenin mucize olduğu şüphesizdir. Elbette Cenab-ı Hak ölmüş olan o kişiyi hiç bir sebebe ihtiyaç olmaksızın kudretiyle diriltebilir. Fakat o insanların dikkatini celb etmesi maksadıyla öyle bir merasim düzenlenmiş ve daha sonra bu mucizeyi gerçekleştirmiştir. “Safvetü’t-tefâsir”de, bu âyeti kerimelerde teşbih sanatının olduğu, şu şekilde izah edilmektedir:²³⁴

فَهِیَ كَالْحَجَّارَةِ “Onlar taş gibidir” cümlesinde, teşbih sanatı vardır. Bu teşbih çeşidine, teşbih’i Mürsel ve Mücmel denilir. Çünkü teşbih edatı kullanılmamış, vech-i şebih ise hafzedilmiştir. Bundan dolayı teşbih’i Mürsel olur.

Ayrıca “Safvetü’t-tefâsir”de kaydedildiğine göre, bu âyetlerde belâgat ilmi açısından îcâz ve isti’âre sanatları da bulunmaktadır.²³⁵

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

146. “Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (o kitaptaki peygamberi), öz oğullarını tanıdıkları gibi tanır. Buna rağmen onlardan bir gurup bile bile gerçeği gizler.”²³⁶

Hz. Peygamberin sıfatları, müjdesi ve işaretleri hem Tevrat’ın âyetlerinde hem de İncil’in âyetlerinde olduğu için Yahudilerin ve Hristiyanların o Peygamberin geleceğini bekledikleri ve o vasıflara sahip bir peygamber araştırdıkları biliniyor. Bütün nesiller bir peygamberin geleceği müjdesini ve işaretlerini kendisinden sonra gelenlere aktardı ve o peygambere iman etmeleri hususunda telkinde bulundu. Bu semavi kitapların müjdesi üzerine hem Yahudiler hem de Hristiyanlar bir peygamber zuhur etmesini ve kendi içlerinden olmasını arzu edip beklemişlerdir. Fakat Hz. Peygamber peygamberliğini ilan edince onların kitaplarında Hz. Peygamberin sıfatlarını açıkça gördükleri ve bildikleri halde kendi içlerinden olmadığı için menfi milliyetçilik ve

²³³ Kur’ân-ı Kerim Meâli, TDV. Yayınları, Ankara, 2005, s.10.

²³⁴ Sâbûnî, a.g.e., I, 121.

²³⁵ Sâbûnî, a.g.e., I, 121 s.

²³⁶ Bakara, 2/146.

kıskançlık hisleriyle hareket ettiler ve Hz. Peygambere iman etmediler. Fakat hakîkatte Onun, Allah'ın gönderdiği hak peygamber olduğunu çok iyi biliyorlardı.²³⁷

كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ “Kendi oğullarını bildikleri gibi” Bu cümlede mürsel mufassal teşbih kullanılmıştır. Yani: “Ehl-i kitap, kendi soylarından gelen çocuklarını nasıl tanıyorlarsa, Hz. Muhammed'i (a.s.)'da açık bir şekilde öyle tanır” demektir.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

219. “Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür. Yine sana iyilik yolunda ne harçayacaklarını sorarlar. “ihtiyaç fazlasını” de. Allah size âyetleri böyle açıklar ki düşünesiniz.”²³⁸

Bu âyette şarabın haram olduğu hükmü vardır. Fakat insanların şarabı kullandıkları bazı faydalı işler de vardır. Şarabın verdiği zarar ise ondan elde edilen faydadan daha fazladır. Bu yüzden haram olduğu âyette belirtilmiştir. Kumar ise, insanların nazarında ilk bakışta bir kazanç olduğu zannedilse de kazanamayan kişi veya kişiler çok fazla zarara uğramış olur. İşte bu sebeple kumara bulaşmanın haram olduğu ifade edilmiştir.²³⁹

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

220. “Dünya ve âhiret hakkında (lehinize olan davranışları düşünün ve ona göre hareket edin). Sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: Onları iyi yetiştirmek (yüz üstü bırakmaktan) daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız, (unutmayın ki) onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, işleri bozanla düzeltene bilir. Eğer Allah dileseydi, sizi de zahmet ve meşakkate sokardı. Çünkü Allah güçlüdür, hakîmdir.”²⁴⁰

Bu âyetin başıyla, hemen öncesinde gelen âyetteki son ibare, yani “ki düşünesiniz” ibaresinin birbiriyle mana yönünden münasebeti vardır. Yani dünyaya ve

²³⁷ Hulusi Kılıç, “Belâgat”, DİA, İstanbul, 1992, V., 380.

²³⁸ Bakara, 2/219.

²³⁹ Ali Bulut, *Belâgat Me'ânî, Beyân, Bedî'*, İFAV, 1. baskı, İstanbul 2013, s. 45.

²⁴⁰ Bakara, 2/220.

âhirete ait amellerinizi iyice düşündükten sonra nasıl icab ediyorsa o şekilde amel ederseniz, hareketlerinizi ona göre şekillendirirseniz, saadet-i dareyne mazhar olursunuz manası anlaşılmaktadır.²⁴¹

Yine bu âyet yetim kişilere, yani kimsesiz yardıma muhtaç olan insanlara yardım edilmesini, onlara karşı davranışlarımızda gâyet dikkatli olunmasını emretmektedir. Yetime velâyet eden kişilerin ise onu yetiştiremeyip zararlı bir şahıs haline gelmesine mi sebep olduğu; yoksa onun salahına mı vesile olduğunu bilen Allah'tır. Yetim sahipsiz, kimsesiz, güçsüz olduğu için güzel muamelede bulunmayanlara, bu âyette bir tehdit ve îkaz olduğu idrâk edilmelidir.²⁴²

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ وَلَآئِمَةً مُؤْمِنَةً خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا
الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ
يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

221. “İman etmedikçe putperest kadınlarla evlenmeyin. Beğenseniz bile, putperest bir kadından, imanlı bir cariye kesinlikle daha iyidir. İman etmedikçe putperest erkekleri de (kızlarınızla) evlendirmeyin. Beğenseniz bile, putperest bir kişiden inanmış bir köle kesinlikle daha iyidir. Onlar (müşrikler) cehenneme çağırır. Allah ise, izni (ve yardımı) ile cennete ve mağfirete çağırır. Allah, düşünüp anlasınlar diye âyetlerini insanlara açıklar.”²⁴³

İslâmiyet, insanların imanının ve takvasının dereceleri nisbetinde kıymet verir. Cenab-ı Hakk'ın nazarında bir şahsın toplum içindeki makamı, konumu, mal varlığı, güzelliği ne olursa olsun, eğer iman sahibi bir insan ise imanı olmayan bir insandan daha kıymetlidir. İşte evlilikte de bu mesele tercih edilme sebebi olarak esas alınması emredilmiştir. Ve iman sahibi olan bir kişinin, bir gayr-ı müslim ile veya putperest bir müşrik ile nikâhlanmasının mutlak bir surette haram olduğu belirtilmiştir.²⁴⁴

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذَى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ فَإِذَا
تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

²⁴¹ M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Gökkuş, 12. baskı, İstanbul 2014, s.17.

²⁴² Bulut, a.g.e., s. 40.

²⁴³ Bakara, 2/221.

²⁴⁴ Ali el-Cârim, a.g.e., s. 31.

222. “Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah’ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki, Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.”²⁴⁵

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مَلَاقُوهُ وَبَشِّرِ
الْمُؤْمِنِينَ

223. “Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın. Kendiniz için önceden (uygun davranışlarla) hazırlık yapın. Allah’tan korkun, biliniz ki siz O’na kavuşacaksınız. (Ya Muhammed!) müminleri müjdele.”²⁴⁶

Kişinin kendi eşine yaklaşmasının sınırlanmış bir yönü yoktur. Yasaklanan kısım sapık olan yaklaşımdır. Eşlerin teması öncesinde hazırlıklarından maksat ise maddeten, yani cinsel olarak; aynı zamanda manen, yani besmeleyle ve dua ile hazırlanmak manasında anlaşılmaktadır. Sâbûnî 219-22. âyetlerindeki edebî sanatları şöyle izah etmektedir.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ إِصْلَاحٌ

1. Sana yetimleri soruyorlar ifadesi ile insanların yetimlere karşı nasıl davranmaları gerektiğini sormaları kastedilmiştir. Bu mana takdiri olarak ifade edildiğinden dolayı îcâz yapılmıştır.

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمَنَّ وَلَأَمَةٌ

2. Bu cümlede ise önce icmalen bahsedilen bir şeyin daha sonra tafsilen izahı söz konusudur. Belâgat ilminde bu anlatıma “itnab” lı anlatım denir.

وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ

3. Cümlede “muslih” ile “müfsid” kavramlarında “tıbâk” sanatının bulunduğu görülmektedir. Bu sanat edebî bir güzelliştir.

²⁴⁵ Bakara, 2/222.

²⁴⁶ Bakara, 2/223.

4. Yine bu cümledeki الْجَنَّةَ “cennet” ve النَّارِ “nar” kelimeleri arasında tıbak sanatı olduğu görülmektedir.

قُلْ هُوَ أَدَّى

5. Burada teşbih-i belîğ bulunmaktadır. Çünkü benzetme edatı ve benzetme yönü gizlenmiştir. Burada mübalağalı bir mana ifade edilmesi maksadıyla hazf vardır. Bu teşbih Arap dilinde “Ali aslandır” tarzındaki teşbihe benzer bir kullanımdır.

وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ

6. Onlara yaklaşmayın. Buradaki yaklaşmak fiili, cimadan kinâye olup “onlarla cima etmeyin” demektir.

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ

7. Bu cümlede muzâfın hazfedildiği ifade edilmiştir. Takdîrî şeklindedir. Yine bu cümlede teşbih sanatı da vardır. Kadının tarla ile teşbihi, meninin tohum ile ve çocuğun bitkiye benzetilmesi söz konusudur. Şu takdirde حَرْثٌ hars, “ekin ekilen yer” anlamında kullanılmıştır. Mübalağalı bir manayı zihinlere hissettirmesi maksadıyla bu tarzda kullanıldığı anlaşıyor.²⁴⁷

Teşbih sanatı çeşitlerinden biri olan teşbihüd-dimni, Bakara Sûresinin 165, 245 ve 261’inci âyetlerinde görüldüğü belirlenmiştir.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى
الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ

165. “İnsanlardan bazıları Allah’tan başkasını Allah’a denk tanrılar edinir de, onları Allah’ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah’a olan sevgileri ise, (onlarikinden) çok daha fazladır. Keşke zalimler azabı gördükleri zaman, (anlayacakları gibi) bütün kuvvetin Allah’a ait olduğunu ve Allah’ın azabının çok şiddetli olduğunu önceden anlayabilselerdi.”²⁴⁸

²⁴⁷ Sâbûnî, a.g.e., I, 202.

²⁴⁸ Bakara, 2/165.

Bu âyette, **يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ** “Allah sevgisi gibi” terkinde, Mürsel-Mücmel Teşbih olduğu görölmektedir. Çünkü buradaki ibarede teşbih edatı kaldırılmamış ve benzetme yönü kaldırılmıştır.²⁴⁹

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

243-245. “Binlerce oldukları halde, ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkıp gidenleri görmedin mi? Allah onlara “Ölün!” dedi (öldüler). Sonra onları diriltti. Şüphesiz Allah insanlara karşı lütuftkârdır. Lakin insanların çoğu şükretmez. Allah yolunda savaşın ve bilin ki Allah, her şeyi işitir ve bilir. Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah’a güzel bir borç (isteyenlere fâizsiz ödünç) verecek yok mu? Darlık veren de bolluk veren de Allah’tır. Sadece O’na döndürüleceksiniz.”²⁵⁰

Muhammed Ali es-Sâbûnî, burada Ebû Hayyân (ö. 754/1353)’dan alıntı yapmış ve onun, bu âyetteki edebî yön hakkındaki görüşlerini özet olarak nakletmiştir.²⁵¹

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ

Bu âyette, birçok edebî sanat vardır. “Binlerce oldukları halde, ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkıp gidenleri görmedin mi?” cümlesindeki soru, hayret ifade etmek için getirilmiştir.

فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ

“Allah onlara “Ölün!” dedi (öldüler). Sonra onları diriltti” cümlesinde, hazif vardır. Ayrıca buradaki “Ölün!” kelimesi, cümle takdirindedir ve bu lafız ile manası arasında tıbak sanatı vardır.

إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

²⁴⁹ Sâbûnî, a.g.e., I, 281.

²⁵⁰ Bakara, 2/243-245.

²⁵¹ Sâbûnî, a.g.e., I, 295.

“Şüphesiz Allah insanlara karşı lütüfkârdır. Lakin insanların çoğu şükretmez” terkiplerinde tekrar vardır.²⁵²

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا

“Allah ‘a güzel bir borç (isteyenlere fâizsiz ödünç) verecek yok mu?” Cümlesinde teşbih edatı kullanılmaksızın teşbih sanatı yapıldığı görülmektedir. Çünkü Allah’ın rızasını kazanmak için yapılan harcamalar, infaklar ve bu infakın Allah’ın kabulüne mazhar olması gerçek bir borçmuş gibi benzetme yapılmış ve o “borç” olarak isimlendirilmiştir.²⁵³ Ebû Hayyân (ö. 754/1353)’ın tefsirinde de bu konu açıklanmaktadır. Nitekim Muhammed Ali es-Sâbûnî, ondan nakletmiştir.²⁵⁴

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَنَابِلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

261. “Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah’ın lütfu geniştir, O her şeyi bilir.”²⁵⁵

“Bir dane gibi ...” كَمَثَلِ حَبَّةٍ

Cenab-ı Hak, sırf Allah’ın rızasını kazanmak için verilmiş bir sadaka için, toprağa ekilen ve Mevla’nın ihsan ve ikramı ile yedi yüz dane olarak sümbüllenen tohum benzetmesi yapmıştır. Bu âyetle, teşbih edatı zikredilip benzetme yönü hafız edildiği için, bir teşbih’i dimni sanatı vardır.²⁵⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ وَتَنْبِيئًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلَّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

²⁵² Sâbûnî, a.g.e., I, 295.

²⁵³ Sâbûnî, a.g.e., I, 215.

²⁵⁴ Muhammed b. Yusuf ebû Hayyân, *el-Bahru ‘l-Muhîṭ fî ‘t- Tefsîr*, Daru’l-Fikr, Beyrut 2005, II, 558 vd.

²⁵⁵ Bakara, 2/165.

²⁵⁶ Sâbûnî, a.g.e., I, 216.

264. “Ey iman edenler! Allah’a ve âhiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allah, kâfirleri doğru yola iletmez.”²⁵⁷

Âyette hayırlı işlerin yapılması tavsiye edilmiş, fakat hayrı işlerken kimsenin kalbini kırmamak, fakirlere ihsanda bulunurken onları küçük düşürecek tavırlardan uzak durmak, onlara eziyette bulunmamak, yaptığı hayrı ve iyiliği başa kakmamak aynı zamanda riyadan sakınarak hayrını yapmak emrediliyor. Aksini yaptığı takdirde yaptığı iyiliğin ve ihsanın sevaba mazhar olmayıp, mukabilinde günahın ve azabın geleceği belirtilmiştir.²⁵⁸

265. “Allah’ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarf edenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer ki, üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir. Bol yağmur yağmasa bile bir çisinti düşer (de yine ürün verir). Allah, yaptıklarınızı görmektedir.”²⁵⁹

Muhammed Ali es-Sâbûnî, bu âyetin tefsirinde edebî sanatları izah ederken, yine Ebû Hayyân’ a yer vermiştir. Ebû Hayyân, bu konuda şöyle demiştir: “Bu temsil, kat kat verme olayını bir tasvirdir. Sanki kişinin gözleri önünde şekilleniyormuş gibi anlatılmaktadır.”²⁶⁰

Seyyid Kutub, “Kur’an’da Edebi Tasvir” isimli eserinde, Tasvirin, Kur’an’ın harika üslubunun çok yüksek bir ifade vasıtası olduğunu ifade etmektedir. Kur’an, anlattığı bir hâdiseden, gözler önündeki bir manzaradan, aklın kabul ettiği bir manadan, ruhî bir haletten bahsederken; aynı şekilde insan karakterinden ve beşerin tabiatından bahsederken insan zihnini ve hayalini de harekete getirecek bir tarzda ve üslupta ifadede bulunur. Adeta zihinde bir resim çizip sonra o resmi canlandırır. Zihindeki manalar harekete gelip müşahhas bir şekle dönüşmüş, sanki bir film izlemek gibi meseleye net bir anlam kazandırmış, o rûhânî hâlet ise, bir tiyatro sahnesi gibi olmuş, tarif ettiği insan karakteri hayatdâr bir vaziyet almış ve nazara verdiği beşerin tabiatı cismâniyet

²⁵⁷ Bakara, 2/264.

²⁵⁸ Kılıç, a.g.e., s. 355.

²⁵⁹ Bakara, 2/265.

²⁶⁰ ebû Hayyân, a.g.e., II, 653.

kazanmıştır. Anlattığı ne kadar kıssa, hâdis ve manzara varsa adeta dinleyeni o anlattığı şeylerin içine sokar, orada yaşatır. Bütün bunlara bir mükâleme de eklenince gözler önüne serdiği, harekete getirdiği hayalin ve hissin unsurlarını bütünüyle tamamlamış oluyor. Anlatılan mevzu başlayınca muhataba yeni bir pencere açar ve o hâdisenin vaki olacağı mekâna götürür. O pencereden o hâdiseyi seyrettirir. Muhatap ise sanki âyetleri okumuyor ve sanki anlatılanın bir darb-ı mesel değilmiş gibi kendini o olayın içine girmiş gibi hisseder. Ve bu durumun tesiri altında kalan muhatapların, ruhlarında inkişaf eden hissiyatı açıkça hissedilir bir suret alır. Artık anlatılan hikâyeler ve kıssalar, kıssadan ziyade sanki hayatın kendisi olmuştur. İşte Kur'an anlaşılması müşkil olan meseleleri akla kabul ettirmek ve hem de his ve duyguları da tatmin etmek için tasvir ve temsil yoluyla gider. Bu sayede akıl ve kalp kabule yanaşır, ruh ve hisler tatmin olur. İşte "Tasvir, Kur'an üslubunda üstün vasıta" diye ifade etmemiz bu sebebe binâendir. Buna sadece üslubu süslemek veya sıradan bir söz nazarıyla bakılmamalıdır. Bilakis Kur'an'ın değişmez bir metodu, muhatapların anlayışı dikkate alınarak kullanılan bir sistemi ve belâgat in öz tarifi olan mukteza-yı hale göre söz söyleme sanatıdır.²⁶¹ Yine buna misal olarak şu gelecek âyetteki darb-ı mesel mahiyetindeki cümlede, inkârcıları ve Allah'ın âyetlerine karşı kibirlenenleri, Allah'ın kesinlikle kabul etmeyeceğini ve onları hiç bir surette cennetine almayacağını, cennetin ve kabulün muhâliyetini ifade etmek istemiştir.

*"Bizim âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler (yok mu) onlar için gök kapıları açılmayacak, onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir. Biz günahkârları böyle cezalandırırız."*²⁶²

Bu âyeti okuyan veya dinleyen bir insan öyle bir vaziyet alıyor ki, hayaline gökteki kapıların açıldığı şekli geliyor ve o insan hayalen bir devenin, iğnenin deliğine getirildiğini düşünüp öyle tasavvur ediyor. İnsanın duygularını bu iki tasvirin tesiri altına alıyor. İşte hayalin eline verdiği bu manzara sayesinde muhal olan cennete girmeleri meselesi, muhatabın ruhuna tam manasıyla yerleşmiş oluyor. Ve bu manadaki şeyler sadece zihni tatmin etmiyor, bununla beraber diğer hisler sayesinde muhatabın ruhuna da nüfuz etmiş oluyor.

²⁶¹ Seyyid Kutub, *Kur'an da Edebî Tasvir*, Hilal Yayınları, Çeviren Süleyman Ateş, Ankara, tsz. s. 52 vd.

²⁶² A'raf, 7/40.

Teşbih sanatı çeşitlerinden biri olan teşbihi maktûb, Bakara Sûresinin 171, 257 ve 275’inci âyeti kerimelerde yer aldığı belirlenmiştir.

وَمَثَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمُّ بُكُمْ عُمًى فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

171. “(Hidâyet çağrısına kulak vermeyen) kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağır, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler.”²⁶³

Yukarıdaki âyet, kâfirlerin kendi geçmişlerine saplanıp kalmalarını, sonradan gönderilen ve hak olan fikirleri dinlememeleri kötülenmiştir. İnsan için yapması gerekenin aklını kullanarak hareket etmesi olduğunu ifade etmiştir. Zemahşerî (ö. 538/1143)’ye göre âyetin meali şöyledir. “Kâfirleri doğru yola çağırان davetçinin (Peygamberin) durumu, bağırıp çağırmanın başka bir şey işitmeyenlere seslenen çobanın durumu gibidir.” Bu Âyeti Kerimede, benzetme edatı ve benzetme yönü kullanılmamıştır. Dolayısıyla belîğ teşbih bulunmaktadır. Hazfedilen kelimeler cümleye eklenirse şöyle bir mana anlaşılır: o kâfirler, hak söze kulak verme konusunda sağır gibidirler, Kur’an’ın hidâyetinden istifade konusunda ise kördürler ve dilsizdirler.²⁶⁴

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

275. “Fâiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların, “Alım satım tıpkı fâiz gibidir” demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah, alım satımı helal, fâizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbin den bir öğüt gelir de fâizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisindir ve artık onun işi Allah’a kalmıştır. Kim tekrar fâize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar.”²⁶⁵

“Alışveriş de fâiz gibidir” ibaresinde “teşbih-i maktûb” sanatının olduğu görülmektedir. Çünkü burada müşebbeh, müşebbehun bih yerine geçmiştir. Buna örnek olarak şiirin şu mısrasını verebiliriz. “Sanki güneşin ziyası Caferin yüzüdür.” Aslında

²⁶³ Bakara, 2/171.

²⁶⁴ Sâbûnî, a.g.e., I, 212.

²⁶⁵ Bakara, 2/275.

teşbihin kaidesine göre “fâiz alışveriş gibidir” denilmesi lazımdı. Fakat fâizin helal olduğunu iddia edenler öyle bir inanmışlar ki, bu mukayesede alışverişi fâize benzetmişlerdir.²⁶⁶

صُمْ بِكُمْ عُمِّي فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ

18. “Onlar, sağırdılar, dilsizdirler, kördürler. Artık (hakka) dönmezler.”²⁶⁷

Âyette yer alan “صُمْ بِكُمْ, عُمِّي” kelimelerinin hiçbirinde teşbih edatı ve benzetme yönü kullanılmamıştır. Bu yüzden burada belîğ teşbih vardır.

أَجَلْ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَانِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَقَا عَنْكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

187. “Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı, onlar size elbisedirler, siz de onlara elbisesiniz. Allah, nefsinize güvenemeyeceğinizi biliyordu, bu sebeple tevbenizi kabul edip sizi affetti; artık onlara yaklaşabilirsiniz. Allah’ın sizin için takdir ettiğini dileyin. Tan yerinde, beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırt edilinceye kadar, yiyecek için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın. Mescitlerde itikâfa çekildiğinizde kadınlarınıza yaklaşmayın. Allah insanlara yasaklardan sakınsınlar diye âyetlerini böylece apaçık bildirir).”²⁶⁸

“Onlar, size elbisedirler, siz de onlara elbisesiniz.” “هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ”

Bu âyette iki teşbih bulunmaktadır. Yani eşler birbirini günahlardan muhafaza etmesi sebebiyle libasa benzetilmişlerdir.²⁶⁹

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ

²⁶⁶ Sâbûnî, a.g.e., I, 197.

²⁶⁷ Bakara, 2/18.

²⁶⁸ Bakara, 2/187.

²⁶⁹ Beyzâvî, Envâru't-Tenzîl, I, 468.

26. “Allah, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez. İman edenler onun, Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, “Allah, örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?” derler. (Allah) onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fasıkları saptırır.”²⁷⁰

Beyzâvî âyeti tefsir ederken Kur'an'ın temsil yolunu kullanmasıyla alakalı olarak ve hüsn-ü temsilin şartları ile alakalı olarak şöyle bir açıklamada bulunur: “Geçen âyetlerde çeşitli temsiller yer alınca bunların ardından hüsnî (güzel) temsil, hakları ve şartları açıklandı. O da temsilin, temsil getirilen şeye büyüklük ve küçüklükte, adilik ve şerefte uygun olmasıdır, yoksa temsil getirene uygun olması değildir. Çünkü temsil, ancak temsil getirilenin manâsını açmak, üzerindeki perdeyi kaldırmak ve onu görülen ve hissedilen bir şey (somut) gibi göstermek için getirilir. Ta ki vehim akla yardım etsin ve onun üzerinde akılla uzlaşsın. Çünkü akıl yalın manâyı ancak vehimle tartışarak idrak eder. Zira onun tabiatında görülen şeye meyletme ve taklidi sevmeye vardır. Bundan dolayıdır ki Yüce Allah'ın gönderdiği kitaplarda temsiller yaygındır. Güzel konuşan kimselerin sözlerinde ve hekimlerin işaretlerinde de sıkça yer alırlar. Değersiz değersizle, büyük de büyükle temsil edilir. Temsili getiren ne kadar büyük olsa da böyle yapılır. Nitekim İncil'de kalpteki kin eleğin üstünde kalan kepeğe, katı kalpler taş ve ahmak kimselerle konuşmak da arının deliğine çomak sokmaya benzetilmiştir. Arapçada da şöyle temsiller vardır: Keneden daha duyarlı, kelebekten daha hare-ketli; sivrisineğin iliğinden daha az bulunur. (İşte temsil böyle yapılır.) Yoksa cahil kâfirlerin, Yüce Allah'ın münafikların halini ateş yakanların ve yağmura yakalananın durumuna, putlara tapmayı gevşeklik ve zayıflıkta örümceğin evine benzetip, münafikları sinekten daha basit ve daha değersiz kılması üzerine: Allah misal getirmeyecek ve sinekle örümcekten bahsetmeyecek kadar büyüktür, dedikleri gibi değil.”²⁷¹

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

²⁷⁰ Bakara, 2/26.

²⁷¹ Beyzâvî, a.g.e., I, 254.

“Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”²⁷²

Bu âyette Allah için infak edilen malların sevabı, yüzlerce başağı sümbül veren tohuma benzetilerek temsili teşbih yapılmıştır.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ
فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“O, yeri sizin için döşek, göğü de bina yapan, gökten su indirip onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkarandır. Öyleyse siz de bile bile Allah’a ortaklar koşmayın.”²⁷³

Bu âyeti yorumlarken Beyzâvî şu şekilde benzetmeler yapmıştır: “Belki de Allah Teâlâ bu âyet-i celîlede, zâhirin delâletiyle ve sözün de o konuda olmasıyla insanın yaratılışına, ona bol bol verdiği muhteva ve sıfatlara temsil yoluyla işaret etmek istemiştir. Mesela bedeni yere, nefsi göğe, akli suya benzetmiştir. Ona taşacak şekilde verdiği bilimsel faziletleri ve meydana gelen nazariyeleri duyular için akli kullanmaya benzetmiştir. Ruhsal ve bedensel kuvvetlerin sarmaş dolaş olmasını da irade sahibi yaratıcının kudretiyle aktif semavi ve pasif yerel güçlerin birleşmesinden doğan meyveye benzetmiştir. Çünkü her âyetin bir dışı ve bir içi vardır, her ucun da bir çıkacak ve batacak yeri vardır.”²⁷⁴

3.4. İsti’âre Sanatının Kullanıldığı Âyetler

Bakara Sûresinde beş yerde, İsti’âretü’t Temsilî, sanatı kullanılmıştır.

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا
الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى
الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ إِيْمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَّءُوفٌ رَحِيمٌ

143. “İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Resulün de size şahit olması için sizi mutedil bir millet kıldık. Senin yöneldiğin yeri (Kâbe’yi) biz ancak peygambere uyanı, ökçeleri üzerinden ayırt etmeniz için kible yaptık. Bu, Allah’ın hidâyet verdiği

²⁷² Bakara, 2/261.

²⁷³ Bakara, 2/22.

²⁷⁴ Beyzâvî, a.g.e., I, 228.

kimselerden başkasına elbette ağır gelir. Allah sizin imanınızı asla zayi edecek değildir. Zira Allah insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir.”²⁷⁵

“مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ” “ökçeleri üzerinden” cümlesi ile Yüce Allah peygamberlere uymaktan vazgeçen, dinden dönen insanları işaret ettiği için bu âyette isti’âre-i temsiliye sanatı vardır. Burada peygamberin yolundan geri dönme davranışı, topukları üzerinden geri dönen insanlara benzetilmiştir. İmam Fahreddin er-Râzi (ö. 604/1209) de bu şekilde açıklamıştır.²⁷⁶

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

168. “Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helal ve temiz olanlarından yiyin, şeytanın peşine düşmeyin; zira şeytan sizin açık bir düşmanınızdır.”²⁷⁷

Bu âyette “şeytanın peşine düşme” ifadesi ile Allah’ın emirlerine uymamız ve yasaklarından kaçınmamız söylenmiştir. Bu âyette “Şeytanın peşine düşmek haramını işlemeyiniz” yerine “Şeytanın peşine düşmeyin” ifadesi kullanılarak harama bulaşmamamız emredilmiştir. Bu nedenle bu âyette isti’âre sanatı vardır.²⁷⁸

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

245. “Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah’a güzel bir borç (isteyene fâizsiz ödünç) verecek yok mu? Darlık veren de bolluk veren de Allah’tır. Sadece O’na döndürüleceksiniz.”²⁷⁹

Bu âyette Allah için iyilik yapmak Allah’a verilen bir borca benzetilmiştir. Ancak iyilik kavramı bu âyette belirtilmemiştir. Allah’ın kendisine verilen borcu kat kat fazlasıyla ödemesi, kendisi için yapılan iyiliğin karşılığını kat kat arttırarak kullarına vermesidir. Burada Allah için yapılan iyilik borç paraya benzetildiği ve iyilik âyette belirtilmediği için isti’âre sanatı kullanılmıştır.²⁸⁰

²⁷⁵ Bakara, 2/143.

²⁷⁶ Sâbûnî, a.g.e., I, 164.

²⁷⁷ Bakara, 2/168.

²⁷⁸ Sâbûnî, a.g.e., I, 212.

²⁷⁹ Bakara, 2/245.

²⁸⁰ İsmail Durmuş, İskender Pala, “İstiâre”, T.D.V., İslam Ansiklopedisi, İst., 1988-2007, 23/ 315-318.

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ
الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

256. “Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah ‘a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”²⁸¹

Tâğût, Allah’ın dışında kulluk edilen bütün şeylere verilen bir isimdir. Nefsin yapısında kötülüğü istemek ve şeytanın hilelerine aldanmak vardır. Bundan dolayı nefsin isteklerine tabi olmayan insanlar kolaylıkla günaha girmez. Esasında dinimizin kurallarına tabi olmamıza engel teşkil eden, nefs-i emmârenin empoze ettiği fena isteklerdir. Bu isteklere müsbet bir şekilde yön vererek fenalıklardan sakınmak mümkündür. Dinimiz insanlarda yaratılıştan gelen dini hisleri harekete getirmek ve akıl nimetini istikamette kullanmak yönünde çağrı yapmaktadır. Kur’an’ın izahatıyla hak ile batıl, iyi ile kötü birbirinden ayrılmıştır. Kur’an’ın insanlığın yolunu aydınlatmasından sonra, kişinin özgür iradesiyle İslamiyet dairesine girmesi artık kendi sorumluluğu dâhilindedir.²⁸²

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ
مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

257. “Allah, iman edenlerin dostudur. Onları zulümâttan nâra çıkarır. İnkâr edenlere gelince, onların dostları da tâğûttur. Onları aydınlıktan çıkarıp karanlığa götürürler. İşte bunlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedi kalacaklardır.”²⁸³

Bu âyette isti’âre-i tasrîhiyye olduğu görülmektedir. Zira inkârcıların küfre düşmeleri zulûmata, iman da nura benzetilmek suretiyle bir teşbih yapılmıştır. Telhîsu’l-beyân isimli eseri yazan şerif Râzi buradaki edebî sanat için teşbih sanatının en güzellerinden olduğunu söylemektedir. Zirâ inkârcılık ve küfre düşmek, o yolda ilerleyenlerin istikamet yolunu kaybedip içine girdiği karanlıklara benzer. İmânın özelliği de doğru yolu kaybedip bulamayanlara o yolu aydınlatan ve mütehayyir kalanları ise müstakim, kısa ve en emniyetli yola sevk eden bir nura benzetilmiştir.

²⁸¹ Bakara, 2/256.

²⁸² Durmuş ve Pala, a.g.m., s. 316.

²⁸³ Bakara, 2/257.

İman nuruna sahip olmanın sonucu Allah rızası dairesinde sevap kazanmak ve cennete girmek olduğu için İman nuranıdır. Küfür ve inkâr yolunun sonucunda cehennem ve azabın bulunması gösteriyor ki, mahiyet-i küfür karanlıklı ve zulümatlıdır.²⁸⁴

Yine bu âyette iman eden ile iman etmeyenler karşılaştırılmış, Allah’a ve imanın diğer esaslarına inananları Allah’ın ilahi nura kavuşturduğu, şeytana tabi olup inkâr edenleri de şeytanın zulümata sürüklediği ifade edilmiştir. Bundan dolayı ise inkâr ehlinin cehennemlik olacakları ifade edilmiştir.

“فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى” Burada isti’âre-i temsiliyye vardır. Çünkü İslâmiyete temessük eden kişi kopmaz bir zincire yapışmış olan kimseye benzetilmiştir. “Kopmayan” ifadesinde ise “tersin” sanatı vardır.

“مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ” Buradaki kelimelerde isti’âre-i tasrihiyye bulunmaktadır. Zira küfür karanlığa, iman nura benzetilmektedir.²⁸⁵

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا
كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

264- “Ey iman edenler! Allah’a ve âhiret gününe inanmadığı halde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah kafirler topluluğunu hidâyete erdirmez.”²⁸⁶

Âyette hayırlı işlerin yapılması tavsiye edilmiş, fakat hayrı işlerken kimsenin kalbini kırmamak, fakirlere ihsanda bulunurken onları küçük düşürecek tavırlardan uzak durmak, onlara eziyette bulunmamak, yaptığı hayrı ve iyiliği başa kakmamak aynı zamanda riyadan sakınarak hayrını yapmak emrediliyor. Aksini yaptığı takdirde yaptığı

²⁸⁴ Sâbûnî, a.g.e., I, 269.

²⁸⁵ Sâbûnî, a.g.e., I, 302.

²⁸⁶ Bakara, 2/264.

iyiliğin ve ihsanın sevaba mazhar olmayıp, mukabilinde günahın ve azabın geleceği belirtilmiştir.²⁸⁷

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ
فَاتَتْ أَكْلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلَّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Allah’ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarf edenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer ki, üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir. Bol yağmur yağmasa bile bir çisinti düşer (de yine ürün verir). Allah, yaptıklarınızı görmektedir.”²⁸⁸

Bu cümlelerde temsili teşbih diye isimlendirilen bir teşbihin olduğu görülmektedir. Zira benzetme yönü birden fazladır.

“كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ” “Yüksek yerdeki bir bahçe gibi” ibaresinde temsili teşbih sanatı bulunmaktadır. Burada müşebbeh ve teşbih edatı kullanılmamıştır. Belağat âlimleri böyle bir benzetmeye “İstiare-i temsiliyye,” demişlerdir. Bir durum, diğer bir durum ile benzetilirse buna temsili isti’âre denir.²⁸⁹ Bu çeşit benzetmelerde kendisine benzetilen kullanılır. Fakat diğer unsurlar kullanılmaz. Tabi böyle cümlelerde benzetmenin olduğuna dair işaretler vardır.²⁹⁰

3.5. Teşhis Sanatının Kullanıldığı Âyetler

İnsan dışındaki canlı ve cansız varlıklara, düşünme, konuşma, kızma, üzülmeye, sevinme, akıl... gibi insani özellikler kullanılarak söz söyleme sanatıdır²⁹¹. Teşhis sanatı ile Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de kelamının kuvvetini ifade etmiştir. Bedüzzaman’a göre sözün, kuvveti ve estetiği “mütekellim”, “muhatap”, “maksad” ve “makam” olmak üzere dört unsura bağlıdır. Yani sözün güzelliği ve kuvveti edebiyatçıların söyledikleri gibi yalnız “makam” değildir. Yani bir sözün kuvveti, güzelliği o sözü kimin söylediğine, kime söylediğine, niçin söylediğine ve hangi makamda söylediğine bağlıdır. Sözlerde bu unsurlara dikkat edilmesinin, sözlerin belâgatının anlaşılması için

²⁸⁷ Eren ve Uzunoğlu, *a.g.e.*, s. 11.

²⁸⁸ Bakara, 2/265.

²⁸⁹ Sâbûnî, *a.g.e.*, I, 321.

²⁹⁰ Sâbûnî, *a.g.e.*, I, 46.

²⁹¹ Kurt, Ömer, *Bedüzzaman Saîd Nursî’de Kur’ân Belâgatına Dâir Kavramlar*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2015, s. 47.

zorunlu olduğunu “*belâgat nokta-i nazarından lâzımdır, belki elzemdir*” ifadesiyle aktarılmıştır.²⁹²

Sözün belâgat derecesi, kuvveti ve estetiği, sözü söyleyene göre değişmektedir. Eğer bir söz bir şeyin yasaklanması veya yapılmasını emrediyor ise, bu söz, sözü söyleyen kişiye göre irade ve kudret olgusunu içinde taşır ve söz etkili olarak kuvvetliliği artar. Örneğin;

يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَ كِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلَعِي

“*Ey arz! Suyunu emerek yut. Ey sema! Yağmurunu kes.*”²⁹³

Burada Yüce yaratanın yere ve göğe verdiği emrin barındırdığı yüksek ve kuvvetli irade ve güç ile bulutlar çekilir ve yer suyu yutar.

Bakara Sûresi’nde teşhis sanatının kullanıldığı belirlenmiştir. Bu âyetlerin mealı ve tefsirleri şöyledir:

وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ. وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلِبِئْسَ الْمِهَادُ

204-206. “*İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider. Bir de kalbindekine Allah’ı şahit tutar. Hâlbuki o, düşmanlıkta en amansız olandır. O, ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez. Ona “Allah’tan kork” denildiği zaman, gururu onu daha da günaha sürükler. Artık böylesinin hakkından cehennem gelir. O ne kötü yataktır!*”²⁹⁴

Süddî, bu âyetin Zühreoğullarının ortağı olan Ahnes. B. Şerik es-Sakafî hakkında indirildiğini söylemiştir. Süddî, bu şahsın Peygamberimizin yanına gelerek Müslüman olduğunu ifade ettiğini, peygamberimizin de bu duruma sevindiğini belirtmiştir. Sakafî, peygamberimize “Ben Müslüman olmak istediğim için geldim, Allah da benim sadık olduğumu biliyor” demiştir. Âyette geçen “Bir de kalbindekine

²⁹² Nursî, *Muhakemat*, 111.

²⁹³ Hûd, 11/44.

²⁹⁴ Bakara, 2/206.

Allah'ı şahit tutar" ifadesi Sakkaî'nin sözünü göstermektedir. Bu şahıs peygamberimizin yanından ayrıldıktan sonra yoluna çıkan Müslümanların ekinlerini yakıp, eşeklerini boğarak telef etmiştir. Bu olay üzerine Yüce Allah: "O, ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeye çalışır" âyetini indirmiştir.²⁹⁵

Bu âyette Yüce Allah "cehennem de onun hakkından gelir" âyeti kerimesiyle cehenneme canlılık özelliği vermiştir. Mücadele etmek, baş gelmek sözcüğü genellikle canlılar için kullanılan bir özelliktir. Cehennem için kullanılması cehenneme canlılık özelliği kazandırmıştır. Bu nedenden dolayı bu âyette teşhis sanatı kullanılmıştır.

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ
وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا
تَعْمَلُونَ

74. "Bu mucizeden sonra kalpleriniz yine katılaştı. Onlar taş gibi hatta daha da katı oldu. Çünkü öyle taşlar vardır ki onlardan nehirler fışkırır. Öyleleri de vardır ki yarılır, aralarından su çıkar. Taşlar vardır ki, Allah'ın korkusundan yuvarlanırlar. Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir."²⁹⁶

Bakara Sûresi'nde bahsedilen mucizenin gerçekleşmesi ve katilin bulunmasıyla barışın ve sessizliğin sağlanmasından sonra İsrailoğullarının tekrardan kalplerinin katılaştığı bildirilmektedir. İsrailoğullarının kırk yıllık süreç içerisinde çok kez olumsuz tutum ve davranışlar sergiledikleri, Hz. Mûsâ'ya karşı gelerek ona zorluk çıkardıkları ve bu sebepten ötürü çeşitli şekillerde cezalandırıldıkları hem Kur'an-ı Kerim'de hem de Kitab-ı Mukaddes'te anlatılmış ve açıklanmıştır. "Ve Rab Mûsâ'ya dedi: Ne vakte kadar bu kavim beni hor görece!"²⁹⁷; "Ve Mûsâ ve Hârûn kavmi kayanın önünde topladılar. Ve (Mûsâ) onlara dedi: Ey âsiler! Şimdi dinleyin..."²⁹⁸ Yüce Allah kalp kelimesini gerçek anlamını yanı sıra insanın düşünerek doğruyu bulması, varlığın sebebini bulabilme, iyi, kötü, doğru ve yanlış kavramları arasındaki ayrımı yapabilme gibi akli eylemleri de ifade edici anlamda kullanmıştır. İsrailoğulları, Yüce Allah'ın

²⁹⁵ Süddî el-Kebîr, *Tefsîru's-Süddî el-Kebîr*, cem ve thk., Muhammed Atâ Yusuf, 1. Baskı, Mansûra, Dârü'l-Vefâ, 1993, s. 146; İbn Cerîr, Cilt 3, s. 572; Vâhidî, s. 49; Suyûtî, Lubâb, s. 40.

²⁹⁶ Bakara, 2/74.

²⁹⁷ Sayılar, 14/11

²⁹⁸ Sayılar, 20/10; Çıkış, 32/1-17; Levililer, 26/40-45; Sayılar, 11/1-15, 14/1-12; 20/1-13.

kendilerine gösterdiği tüm mucizelere rağmen yine isyankar ve sapkın davranışlarına devam ettiklerini, taşların bile Allah'ın emirleriyle hareket ederken onların bereketsiz ve hayırsız bir hayat sürdüklerini anlatmaktadır.²⁹⁹

Korkmak eylemi canlılar için geçerli olan bir durumdur. Yücel Allah bu âyet-i kerimede “taşlar Allah'ın korkusundan yuvarlanırlar” ifadesiyle korkma eylemini taşlar için kullanarak canlılık özelliği katmıştır. Bu nedenden dolayı Bakara Sûresi'nin 74. âyetinde teşhis sanatı kullanılmıştır.

“وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ”

55. “Yâ Mûsâ! Biz, Allah'ı açıkça görmedikçe asla sana inanmayız.” demiştiniz. Bunun üzerine sizi yıldırım yakaladı. Ve siz de (bunu) görüyordunuz”³⁰⁰

Hiz. Mûsâ Tur Dağı'na kırk gün kırk gece için giderken, Hiz. Mûsâ'ya İsrailoğullarının kabile reislerini de beraber getirmesi emredilmiştir. Yüce Allah, Hiz. Mûsâ'ya insanların imana erişebilmelerini sağlayacak emirlerin bulunduğu taş levhalar vermiştir. Hiz. Mûsâ da bu taş levhaları İsrailoğullarının reislerine sunmuştur. Kur'an-ı Kerim bu olayla ilgili reislerin “Sadece senin sözünle Allah'ın seninle konuştuğuna nasıl inanırsınız?” söylediğini bildirir. Allah, reislerin hadlerini aşan bu sözlerine çok öfkelenir ve onları cezalandırır. Kitab-ı Mukaddes ile bu olayı şöyle aktarmaktadır: “Ve Mûsâ ile Harun, Nabad ve Abihu ve İsrail'in ihtiyarlarından 70 kişi çıktılar ve İsrail'in Allah'ını gördüler ve O'nun ayakları altında gök, yakuttan tuğla döşeme gibi aydınlandıkça asıl göğe benzer bir şey vardı ve İsrailoğullarının asilzadelerine dokunmadı ve Allah'ı gördüler ve yiyip içtiler.”³⁰¹ İnsanoğlunun Yüce Allah'ı görmesi söz konusu değildir. İsrailoğulları gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şeyi isteyerek Yüce Allah'ın gazabına maruz kalmışlardır. İsrailoğullarını saran korkunç bir sesin etkisiyle hepsi bayılarak yere serilmişlerdir. Bedenlerini hareket ettiremeyecek, düşünmeyecek hale gelmişlerdir fakat ölmemişlerdir. Hiz. Mûsâ'nın Allah'a yalvarmasıyla hepsi uyanarak normale dönmüşlerdir.³⁰²

²⁹⁹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 254.

³⁰⁰ Bakara, 2/55.

³⁰¹ Çıkış 24: 9-11

³⁰² Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*, Birinci Cilt, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 70.

Yakalamak, tutmak genellikle canlıların bir başka canlı bir varlığı ya da nesneyi tutması anlamında kullanılır. Yüce Allah bu âyeti kerimede “yıldırım sizi yakaladı” ifadesiyle yıldırıma canlılık özelliği yüklemiştir. Bu sebepten ötürü bu âyet-i kerimede teşhis sanatı kullanılmıştır.

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ “
”عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ“

80. “*Ve (emaniyeye tâbî olanlar): “Ateş bize, sayılı günlerden başka asla dokunmayacak (günahlarımız kadar yanıp cennete gireceğiz).” dediler. De ki: “Allah’ın katından bir ahd mi edindiniz?” O takdirde (Eğer böyle bir ahd almışsanız) Allah, ahdinden asla dönmez. Yoksa Allah’a karşı bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz?”*”³⁰³

İslâmî tefsirlerdeki bazı rivâyetlere göre Yahudilerin cehennemde kalacaklarını söyledikleri “sayılı birkaç gün” inancı hakkında birbirinden farklı bilgilerin yer aldığı görülmüştür. Rivâyete göre Resûlullah, “Cehennem ehli kimdir?” diye Yahudilere sorunca, onlar da “Biziz, fakat bizden sonra yerimize siz gireceksiniz” dedikleri söylenmektedir. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz “Yalan söylüyorsunuz! Çok iyi biliyorsunuz ki biz sizin yerinizi almayacağız” demiş ve Bakara Sûresi’nin 80. Âyeti nazil olmuştur. Bu konuyla ilgili bir başka rivâyette de Yahudilerin “sayılı birkaç gün” inançlarının, Hz. Mûsâ’nın Sînâ Dağı’nda kırk gün kalmasıyla buzağıya taptıkları süre olan kırk gün cehennemle cezalandırılacağı düşüncesinden ibaret olduğu belirtilmiştir. Yine bir başka rivâyet de Yahudilerin dünyanın yedi bin yıl ömrünün olduğuna inandıkları ve her bin yıl için bir gün cehennem azabıyla cezalandırılacaklarını, bu nedenden dolayı toplamda yedi gün cehennem cezasıyla cezalandırılacaklarına inandıkları belirtilmektedir. Yahudilerin bu sözlerinin hiçbir dini dayanağı olmayıp, kendilerinin oluşturup inandıkları safsatalardan ibaret olduğu apaçık bellidir. Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de herkesin ahiretteki cezasının kendi günahlarıyla orantılı olacağı, şirk koşanların ve sapkınların ebedî olarak cehennemde kalacakları, Allah’ın

³⁰³ Bakara, 2/80.

emir ve yasaklarına uyan, sâlih ameller işleyen kişilerin de ebedî olarak cennette kalacaklarını söylemiştir.³⁰⁴

Dokunma duyusu canlılara ait bir duygudur. Yüce Allah bu âyeti kerimede “Ateş bize sayılı günlerden başka asla dokunmayacak” ifadesiyle ateşe canlılık özelliği yüklemiştir. Bu sebepten ötürü bu âyette teşhis sanatı bulunmaktadır.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

164. “Muhakkak ki göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yarar sağlayarak denizde akıp giden o gemilerde, O’nun (Allah’ın) gökten su indirip böylece onunla, ölümünden sonra yeryüzünü diriltmesinde, orada bütün hayvanlardan yaymasında, rüzgârların (değişik yönlerden) esmesinde ve yerle gök arasında mûsâhhar (emre amade) kılınmış bulutlarda, akıl eden kavim için mutlaka âyetler (deliller) vardır.”³⁰⁵

Allah’ın varlığını, eşi ve benzeri bulunmayan, tek ilah olduğunu, rahman ve rahim olduğunu, kendisinden başka ilah bulunmadığını, rahmân ve rahîm olduğunu bildiren âyetlerden sonra kendi kudretini ve kuvvetini gösteren yerin ve göklerin yaratılışı, gece ve gündüzün değişmesi, gemilerin denizlerde yüzmesi, yağın yağmurla toprağın hayat bulması, milyonlarca canlı çeşidinin yeryüzünde yaşamını sürdürmesi, rüzgârların farklı yönlerde esmesi ve bulutların hareket etmesi gibi sekiz adet kozmolojik delil sunmuştur. Yüce Allah’ın bu âyette verdiği delillerin, insanların ömür sürecinde sürekli etkileşim halinde bulunduğu tabiat olaylarından seçilmesi dikkat çekmektedir. Böylece insanlar, nefes aldıkları her saniye Allah’ın varlığını, birliğini, sonsuz kudretini gösteren kanıtlarla yaşamaktadır. Tabiat olayları başlı başına bir mucizedir, ancak insanoğlu bu mucizeyle sürekli iç içe olduğu için bunun farkında değildir. Fahreddin er-Râzî bu âyeti, sadece Yüce Allah’ın varlığını kanıtlayan fiziki bilgilerin olmadığını, bunların yanı sıra akli göstergelerin de olduğunu ve bunlardan faydalanılması gerektiğini gösterdiği şeklinde yorumlamıştır.³⁰⁶ Tabiat olayları ve

³⁰⁴ Karaman vd., a.g.e., s. 121.

³⁰⁵ Bakara, 2/164.

³⁰⁶ Fahreddin er-Râzî, Nihâyetü’l-îcâz fî dirâyeti’l-îcâz, Kahire 1317, s. 34.

doğada bulunan varlıkların gözlenmesi, bilimsel gerçekleri görmemizi sağlayarak Yüce Allah'ın yaratma sanatını ve sonsuz kudretini görmemizi ve hidâyete ermemizi sağlayabilir. Tabiatı inceleyerek onu yorumlayacak bilgiye sahip olmayan kişiler, tabiattaki yaratma sanatını ve Yüce Allah'ın sonsuz kudretini göremezler. Bu da Kur'an-ı Kerim'in insanları bilerek ve inceleyerek imana davet ettiğini gösterir.³⁰⁷

Tabiatı inceleyecek ilmî yetişmişliğe sahip olmayan bir kimsenin oradaki kanunları ve âyetleri görmesi, yakalaması da mümkün değildir. Bu da gösteriyor ki Kur'an bizi bilgi ve bilim dünyasından geçirerek imana ve hidâyete götürmektedir.

Bu âyette geçen “dirilmek” eylemi canlılığı gösteren bir semboldür. Yüce Allah yeryüzünü diriltmek ifadesiyle yeryüzüne canlılık özelliği kazandırmıştır. Böylece bu âyeti kerimde teşhis sanatı yapıldığı görülmektedir.

3.6. Tezat Sanatının Kullanıldığı Âyetler

Zıtlık anlamın daha iyi belirtilebilmesi amacıyla, edebiyatta ve diğer sanat dallarında oldukça fazla başvurulan bir sanat dalıdır. Olaylar, olgular ve kavramlar, zıtlıkları içerisinde daha belirgin ve anlaşılır bir özellik kazanır. Resim sanatında bir olguyu veya nesneyi zıt çerçeve veya tonlar kullanarak vermek, o olayın daha ilgi çekici hale gelmesini sağlar. İki kavram arasındaki tezatlık, güzel çirkin ilişkisinde olabileceği gibi açık ton koyu ton ilişkisinde de olabilmektedir. Kelimelerin ifade ettikleri anlam, içerik ya da içerik olarak zıt olan kelime veya sözlerin aralarında ilişki kurularak söylenmesi, tıbak ya da tezat sanatı olarak adlandırılır.³⁰⁸ Bakara Sûresinde birçok yerde tezat sanatı kullanılmıştır. Şimdi bunları görelim.

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ
بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ

31-33. “Allah Adem’e bütün isimleri, öğretti. Sonra onları önce meleklerle arz edip: “Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin”, dedi.” Melekler: “Ya Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz alim ve hakim olan ancak sensin”, dediler.

³⁰⁷ Karaman v.d., a.g.e., s. 226.

³⁰⁸ Menderes, Coşkun, *Edebî San'atlar*, Dergâh Yay., 3. baskı, İstanbul 2012, s. 147

*“(Bunun üzerine) “Ey Adem! Eşyanın isimlerini meleklere anlat”, dedi. Adem onların isimlerini onlara anlatınca: “Ben size, muhakkak semavat ve arzda görülmeyenleri (oralardaki sırları) bilirim. Bundan da öte, gizli ve açık yapmakta olduklarınızı da bilirim, dememiş miydim?” dedi.”*³⁰⁹

Yüce Allah, bu âyet-i kerimede insanoğlunun yaratılışından bahsederek, meleklerle karşılaştırmıştır. Allah, Hz. Adem’i sadece kendisinin bildiği, meleklerin bilmediği sebeplerden dolayı yarattığını haber verince, bu üstü kapalı açıklama meleklerin inanması için yeterli olmuştur. Yüce Allah, bilgi ve imanın taklid yoluyla kazanılmasını yetersiz görmüş, insanoğlunu bir sınava tabi tutmuştur. Bu amaçla Hz. Âdem’e dünyada bulunan tüm varlıkların isimlerini, özelliklerini, dil oluşturma ve öğrenme becerisini öğretti ve tüm bunları meleklerine göstermiştir. Yüce Allah, meleklerle, Hz. Âdem’e bilgi ve becerilerin kendilerinde olmadığını görmeleri için onlara varlıkların isimlerini bilip söylemelerini emretmiştir. Melekler bu emir sonucunda Hz. Âdem’e verilen bilgi ve becerilerin kendilerinde mevcut olmadığını fark ettiler ve Yüce Allah’ın ilim ve hikmetini, ayne’l-yakîn olarak tasdik ettiler.³¹⁰

Tezat sanatı birbirine zıt anlam içeren kelimelerin kullanılmasıdır. Semavat kelimesi gökyüzü anlamına gelirken arz kelimesi yeryüzü anlamına gelmektedir. Yüce Allah bu âyeti kerimelerde semavat ve arz kavramlarını bir arada kullanmıştır. Bu sebepten ötürü tezat sanatı bulunmaktadır. Yine gizli ve açık kelimeleri de birbirlerine zıt anlamda oldukları için tezat sanatı yapılmıştır.

“أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ”

77. “Onlar bilmezler mi ki, gizlediklerini de açıkça yaptıklarını da Allah bilmektedir.”³¹¹

Peygamber Efendimizin döneminde yaşayan Yahudilerin ikiyüzlü tavırlarının ifade edildiği âyetlerde bozuk karakteristik özelliklere sahip böyle bir topluluktan, samimi bir şekilde inanarak Müslüman olan birinin çıkamayacağı ifade edilmektedir. Tefsirlerde söylenenlere göre bazı Yahudiler, Müslümanların olduğu ortamlarda kendilerinin de Müslüman olduklarını söyleyip Hz. Muhammed’in peygamberliğine

³⁰⁹ Bakara, 2/31-33.

³¹⁰ Ateş, a.g.e., s. 51.

³¹¹ Bakara, 2/77.

inandıklarını, atalarının geçmiş dönemlerde yaptıkları yüzünden cezalandırıldıklarını, onları olumlu anılmamasına ilişkin Tevrat'ta açıklamaların bulunduğu konusunda Müslümanlara bilgiler aktarmışlardır. Bu tür bireyler din adamları ve diğer Yahudiler tarafından eleştirilmiş, bu yaptıklarından dolayı ahirette ve dünyada kendilerinin sorumlu olabilecekleri söylenmiştir. Oysaki Yüce Allah, gizli olan her şeyi en iyi bilendir. Bu konuyla ilgili Kur'an-ı Kerim'deki sûrelerde Müslümanlara önemli bilgiler bildirilmiştir.³¹²

“Gizlediklerini ve açığa vurduklarını” ifadesinde, gizli ve açık kelimeleri birlikte kullanılmıştır. Bu iki kelime anlamca birbirine zıt olduğu için bu âyeti kerimde tezat sanatı yapılmıştır.

”وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ“

154. “Allah yolunda öldürülenlere “ölüler” demeyin. Bilakis onlar diridirler, lakin siz anlayamazsınız.”³¹³

Şehit olmak, yani Allah yolunda ölmek, diğer sebeplerden dolayı ölmekten farklılık arz eder. Bu sebepten ötürü şehitlerin ölüp yok olduklarını düşünmenin yanlış olduğunu, onların diril olduklarını ancak insanların bunu fark edemediklerini, onların canlı olduklarını hissetmediklerini ifade etmektedir. Taberî'nin bu âyetle ilgili yorumu şöyledir: “Çünkü ölü, hayatı bitmiş, duyuları yok olmuş insandır; bu sebeple de hiçbir şekilde hiçbir şeyden lezzet alamaz, hiçbir nimeti algılayamaz. Hâlbuki sizden veya diğer kullarımdan biri benim yolumda katledilmişse böyleleri benim nezdimde diridirler; onlar, bol nimetler, geniş rızıklar içinde mutlu bir hayat yaşamaktadırlar...”³¹⁴ Bu âyetle ilgili Fahreddin er-Râzî'nin yorumu da şu şekildedir: “Sabır gösterip namaz kılarak dinimi yaşatma konusunda benden yardım isteyin. Bu hususta düşmanlarıma karşı mallarınızla, bedenlerinizle savaşmanız gerekir de bunu yaparken canlarınız telef olursa zannetmeyin ki kendinizi zayi ettiniz! Aksine iyi bilin ki ölenleriniz benim nezdimde diridirler.”³¹⁵ Bir takım mu'tezile bilginleri bu âyette geçen ölüm kelimesini doğru yoldan ayrılma, sapkınlık olarak, diriliği de hak yolda olma anlamlarına geldiğini

³¹² Ebû'l Al'a Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri)*, İnsan Yayınları, Cilt 7, İstanbul, 2017, s. 395.

³¹³ Bakara, 2/154.

³¹⁴ Ebû Cafer Muhammed Bin Cerir et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, Hisar Yayınevi, 9. Cilt, İstanbul, 2013, s. 973.

³¹⁵ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, s. 145.

belirterek, şehitlerin sapkınlık gösteren, doğru yoldan ayrılan kişiler olmadığını, bu kişilerin hak yolda öldüklerini ifade ettiğini söylemişlerdir. Bazı kaynaklarda da şehitler için sıradanlık ifade eden “ölü” sıfatının kullanılmamasını, saygı göstererek anılması şeklinde tefsir edilmiştir. Ancak Fahredin er-Râzi ve diğer büyük müfessirler âyetteki “diridirler” ifadesini “ruhun ölümsüzlüğü” olarak tefsir etmişlerdir. Çünkü ölüm olayı ruhun bedenden ayrılmasıdır ve ruh ölümsüzdür. Ölümden sonra insanların ruhları ödüllendirilir ya da cezalandırılır. Şehitler Allah yolunda öldürüldüklerinden dolayı cennet nimetleriyle ödüllendirilirler.³¹⁶

Bu âyette ölü ve diri kavramları birbirlerine zıt kavramlardır. Bu âyeti kerimede iki zıt anlamlı kavram bir arada kullanıldığı için tezat sanatı kullanılmıştır.

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ
وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ
وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ
وَالضَّرَاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

177. “İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah’a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah’ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekat verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakîler ancak onlardır!”³¹⁷

Bu âyette, iyiliğin İslâmiyet ve Allah’a layıkıyla ibadet esnasında şekilsel olarak yüzün doğu ve batı yönlerinde çevirmekten ibaret olmadığı dile getirilmekte; içeriğinde din, iman ve ahlakın olmadığı hareketlerin ibadet anlamı taşımadığı, dolayısıyla şekilselliğin dini açıdan bir önemi olmadığı dile getirilerek, kible yönündeki tartışmalar sonlandırılmakta ve içeriğine uygun olmayan hareketlerin ibadet olarak sayılmadığı vurgulanmıştır.³¹⁸

Bu âyet-i kerimede Doğu ve Batı kavramları birbirlerine zıt kavramlardır. Bu iki kavram âyeti kerimede bir arada kullanıldığı için tezat sanatı yapılmıştır.

³¹⁶ Ateş, a.g.e., s. 231.

³¹⁷ Bakara, 2/177.

³¹⁸ Ateş, a.g.e., s. 318.

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا
”هُمْ يَخْزَنُونَ“

274. “Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık hayra sarf edenler var ya, onların mükâfatları Allah katındadır. Onlara korku yoktur, üzüntü de çekmezler.”³¹⁹

Mallarını Allah rızasını gözeterek gece veya gündüz, gizli veya açık bir şekilde hayır yolunda harcayanlar için Yüce Allah’ın nezdinde ödülleri vardır; bu kişiler için ne korku ne de üzüntü olmayacaktır.³²⁰

Gece ve gündüz kelimeleri birbirleriyle karşıt anlam taşımaktadır. Bu kelimelerin âyette birlikte kullanılması tezat sanatına güzel bir örnek oluşturmaktadır. Yine gizli ve açık kavramları da karşıt anlam içerdiği ve aynı cümlede birlikte kullanılmasından dolayı tezat sanatına örnek olarak gösterilmektedir.

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا
الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ
”إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ“

275. “Fâiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların “Alım-satım tıpkı fâiz gibidir” demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah, alım-satımı helal, fâizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de fâizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisinin ve artık onun işi Allah’a kalmıştır. Kim tekrar fâize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar.”³²¹

Yüce Allah fâiz (riba) yiyen kişilerin şeytan çarpan kişilerin kalkacağı şekilde kalkacaklarını bildirmiştir. Yüce Allah onlar “alışveriş de fâiz gibidir” dedikleri için onları bu ceza ile cezalandıracaktır. Allah alışverişin helal fâizin ise haram olduğunu bildirmiştir. Bu emirden sonra kim fâizcilikten vazgeçerse, onun geçmişte işlediği suçlar kendisine, onun hakkındaki hüküm de Allah’a kalır. Ancak fâizciliğe devam eden kişiler cehennem ateşiyle cezalandırılırlar ve ebediyete kadar orada kalırlar.³²²

³¹⁹ Bakara, 2/274.

³²⁰ Karaman v.d., a.g.e., s. 408.

³²¹ Bakara, 2/275.

³²² Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili Tefsiri*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, 2009, s.257.

Bu âyet-i kerimede alım ve satım kavramları anlam olarak birbirlerine zıt ifadelerdir. Bu âyet-i kerimede iki zıt ifadenin bir arada kullanılması söz konusu olduğundan dolayı tezat sanatına güzel bir örnek oluşturmuştur.

“يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيهِ الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ”

276. “Allah fâizi tüketir (Fâiz karışan malın bereketini giderir), sadakaları ise bereketlendirir. Allah küfürde ve günahta ısrar eden hiç kimseyi sevmez.”³²³

İnsanların fâizin mallarını arttırdığını sadakanın ise azalttığını düşünmektedir. Bu âyette de Yüce Allah, bu anlayışın yanlış olduğunu, sadaka ile malları arttırdığını, fâiz ile de malları azalttığını ifade etmiştir. Sadakanın malı arttırması ile ifade edilmek istenen şey malların bereketlenmesi, malının hayrını görmesi, sevaplarının artması, Yüce Allah’ın kendisine verdiği malın amacına uygun bir şekilde kullanılmasıdır. Fâizin malı azaltmasındaki kasıt ise malın bereketinin kalmaması, sahibinin bu maldan hayır görmemesi, günahlarının artması, manevi olarak çöküşünü ifade etmektir. Yani buradaki malın eksilip azalması daha çok bireylerle alakalı bir durumdur. Sadaka sayesinde ihtiyaç sahibi insanların bu mallardan fayda sağlaması, alt gelir seviyesindeki insanların da refah seviyesine ulaşması, gelirin yayılması ile arzın dolayısıyla da talebin artması ile üretimin sağlanması gibi toplu olarak bir kalkınma söz konusu olacaktır. Fâiz ise zengin ile fakir arasındaki uçurumun giderek büyümesi, insanların artan borç yükü altında ezilmesi, arzın azalması ve dolayısıyla da talebin azalması ile üretimin düşmesi, zengin ile fakir arasındaki farkın artması sonucu hırsızlık, gasp gibi sosyal sorunların baş göstermesi, kaos ve kargaşa yaşanması ve bunun sonucunda fâiz ile elde edilen mallardan fayda sağlanmaması gibi olumsuzluklara yol açmaktadır.³²⁴

Tüketmek ve bereketlendirmek ifadeleri karşıt anlam içeren kelimelerdir. Yüce Allah bu âyeti kerimede karşıt anlamlı sözcükleri bir arada kullanmıştır. Bu durumdan dolayı âyette tezat sanatının varlığı görülmektedir.

³²³ Bakara, 2/276.

³²⁴ Karaman vd., a.g.e., s. 317.

SONUÇ

Belâgat üzerine yapılan çalışmalar, IX. (XV.) yüzyıl ortalarından başlayıp yüzyıl öncesine kadar devam eden süreçte, üzerinde mutabakat olmayan detay ıstılahların bolca bulunduğu ve fitrî anlayış alanının nispeten daraltıldığı bir yapı arz etmektedir. Hatta bazı ilgili kuralların anlaşılması o kuralların varlık sebebi olan belâğî cümlelerin anlaşılmasından daha zor olabilmektedir. Arap dünyasında belagatı kural ve tasnifat itibarıyla sadeleştirme, uygulamalar alanında ise zenginleştirme cereyânının ana ekseninde söz konusu durum etkindir. Kur'an belâgatı alanındaki çalışmaları günümüzde daha verimli kılmak için belâgatı anlam odaklı ve birleştirici bir yapıya kavuşturmak gerekir. Bu ise İslam belâgat geleneğindeki verilerin anlam ve içerik merkezinde sistemleştirilmesiyle mümkündür.

Belâgat ilmi, Arap dilinin özelliklerini anlamak ve ince sırlarına vakıf olmak bakımından, değer arz edip, başvurulması gereken en önemli ve köklü ilimlerden biridir. Bu ilim, yerinde, zamanında en uygun ve doğru ifadeyle konuşma, meramını durumun gerektirdiği şekilde kolay ve anlaşılır bir tarzda ifade etmenin yanında muhataba tesir edecek tarzda söz söyleme sanatıdır.

Belâgat ilminin en önemli konusu olan edebî sanatlar, sözün güzellik kazanması açısından vazgeçilmez unsurlardır. Duygu ve düşünceleri yerine ve zamanına uygun, en güzel şekilde ifade edebilmenin ve edebî eserleri daha iyi anlayabilmenin şartı edebî sanatları iyi bilmektir.

Birbiriyle iç içe olan edebî sanatların mecâz, düşünce, heyecan, bilgi, anlam, söz, harf ve yazı gibi birçok açıdan sınıflandırılması mümkündür. Fakat edebiyatçılar edebî sanatları genel hatlarıyla meâni, beyan ve bedî ilimleri içerisinde tasnif etmişlerdir.

Hem Arapların dile ve edebiyata büyük önem vermeleri, hem de Arapçanın edebî sanatlar vasıtasıyla söze parlaklık kazandırmaya, sözü daha etkili kullanmaya, duygu ve düşüncelerini daha güzel anlatmaya elverişli bir dil olması sebebiyle gerek Arapların günlük konuşmalarında gerekse Arap edebiyatına ait eserlerde bu sanatlar çok önemli bir yere sahiptir.

Kur'an-ı Kerim'de birçok âyette söz sanatlarının en iyi örneklerini görmek mümkündür. Kur'an-ı Kerim'in en uzun sûresi olma özelliğine sahip olan Bakara

Sûresinde de söz sanatlarının hemen hepsinin kullanıldığı araştırma sonucunda görülmüştür. Bakara Sûresi'nde en fazla görülen söz sanatının teşbih ve mecâz sanatları olduğunu söylemek yanlış olmaz. Toplamda 286 âyetten oluşan Bakara Sûresinin bazı âyetlerinde birkaç söz sanatının birlikte kullanıldığı da görülmüştür.

Kur'an-ı Kerim'in içerisindeki edebî sanatlar, önceki müfessirlerin ilgi odağı olduğu gibi Kur'an'ı anlayıp yorumlamak isteyen çağdaş müfessirlerin de ilgisini çekmektedir. Kur'an, Arap diline de çok şey kazandırmıştır. Arap dilinin Fesâhat ve Belağatının gelişip şekillenmesinde de Kur'an'ın rolü büyüktür. Fesâhat ve Beleğat sanatlarının tümüne ait en güzel örnekler, Kur'an'da mevcuttur. Günümüzde de Kur'an, bütün edebî sanatlar ve Beleğat ilimleri için ana kaynak olmaya devam etmektedir. Özellikle son asırlarda yazılan bazı tefsirlerde, Kur'an'daki belağata geniş yer verilmektedir.

Kur'an-ı Kerim, Adap dili ve edebiyatında en önemli kaynaklardan biri sayılır. Hz. Peygamber'in hadîslerinde de edebî sanatlar çokça kullanılmıştır. Gerek Kur'an'da gerekse hadîs-i şeriflerde edebî sanatlar çok kullanıldığı için onları doğru anlayabilmek için belâgat ilminin ve inceliklerinin çok iyi idrak edilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLAZİZ** Atik, *İlmü 'l-Bedî* (nşr., Dârü'n-nehdati'l-'arabiyye), Beyrut, 1985.
- ABDÜLAZİZ** Atik, *İlmü 'l-Beyân* (nşr., Dârü'n-nehdati'l-'arabiyye), Beyrut, 1985.
- ABDÜLAZİZ** Atik, *İlmü 'l-Meânî* (nşr., Dârü'n-nehdati'l-'arabiyye), Beyrut, 1985.
- AKDEMİR**, Hikmet, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir, Nil Yayınları, 1999.
- AKSAN**, Doğan, *Her Yönüyle Dil, "Ana Çizgileriyle Dil"*, TDK Yayınları, Ankara 1995.
- ALTUNTAŞ**, Halil, **ŞAHİN**, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, (18. Baskı), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.
- ASUTAY**, M. Mücahit "el-Hasâis Ekseninde İbn Cinnî'de Ses-Anlam İlişkisine Bir Bakış", *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı: 16/53, Erzurum 2012.
- ATEŞ**, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsîri*, Birinci Cilt, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.
- ATEŞ**, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991.
- BALABAN**, Mustafa Rahmi, **MORALI**, Beşir Ağa, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Yay., İstanbul 1992.
- BEYZÂVÎ**, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, I-V, (thk, eş-Şeyh 'Abdülkadir 'İrfan el-'Aşşâ' Hassûne), Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1996.
- BİLGEGİL**, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, I Belâgat, Enderun Kitapevi, Ankara, 1980.
- BOLELLİ**, Nusreddin, *Belâgat Kur'an Edebiyatı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1993.
- BULUT**, Ali, *Belâgat (Meânî-Beyân-Bedî')*, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013.
- BULUT**, Ali, *Belâgat Me'ânî, Beyân, Bedî'*, İFAV, 1. baskı, İstanbul 2013.
- COŞKUN**, Menderes, *Edebi Sanatlar*, Dergâh Yay., 3. baskı, İstanbul 2012.

- ÇAĞMAR**, Edip, *Aliştırmalarla Belâgat*, Ravza Yay., İstanbul 2013.
- ÇELEBİ**, Rabia, **HACİMÜFTÜOĞLU**, Nasrullah, *Teshîlü'l-Belağa*, Montaj Yay., İzmir 1996.
- ÇUHADAR**, Mustafa, “Fesâhat”, T.D.V. *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995.
- DAYF**, Şevki, *el-Belâğa Tetavvur ve Târîh, Dâru'l-Me'ârif*, 9. Basım, Kahire, trs.
- DÖNMEZ**, İbrahim Kâfi, “Beyân” T.D.V., *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988-2007.
- DURMUŞ**, İsmail “Kinâye” T.D.V., *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988-2007.
- DURMUŞ**, İsmail, “Meânî” T.D.V., *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988-2007.
- DURMUŞ**, İsmail, **PALA**, İskender, “İstiâre”, T.D.V., *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988-2007.
- EL-BERKUKÎ**, Abdurrahman, *Dâru'l-Fikri'l-'Arabi*, Kahire, 1932
- EL-CÂRİM** Ali ve **EMİN**, Mustafa, *Delîlü'l-belâgat i'l-vâzıha*, Mısır, 1959.
- EL-HÂŞİMÎ**, Ahmed, *Cevâhirü'l-Belâğa fi'l meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984.
- EL-KAZVÎNÎ**, Celâleddin Muhammed b. Abdurrahman, *et-Telhîs fî Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru'l-Fikri'l-Arâbî, Şerh: Abdurrahman el-Berkûkî, Dâru'l-Fikri'l-Arâbî, Beyrut, ty.
- EL-KAZVİNÎ**, Hatib, *el-İzâh fî Ulûmi'l-Belâğa*, (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye), Beyrut, 1985.
- EL-KAZVİNÎ**, Hatib, *Telhîsü'l-Miftah (Telhis ve Tercümesi)*, (haz. Nevzat H. Yanık, Mustafa Kılıçlı, Sadi Çögenli), İstanbul, 1985.
- EL-KEBÎR**, Süddî, *Tefsîru's-Süddî el-Kebîr*, cem ve thk. Muhammed Atâ Yusuf, 1. Baskı, Mansûra, Dârü'l-Vefâ, 1993.
- EL-KÛCEVÎ**, Şeyhzâde Muhammed b. Muslihiddin Mustafa, *Hâşiyetü Muhyiddin Şeyhzade 'alâ Tefsîri'l-Kâzî'l-Beyzâvî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- EL-MERÂĞÎ**, Ahmed Mustafa, *Ûlûmü'l-Belâğa*, Beyrut, 1984.
- EL-MUBÂREK**, Muhammed, *Fıkhu'l-Luga ve Haşâişu'l-'Arabiyye*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1981.

- EREN**, Cüneyt, **UZUNOĞLU**, Vecih, *Hülasatü'l-Belâğa*, Cantaş Yay., İstanbul 2012.
- EREN**, Şâdi, *Kur'an'da Teşbih ve Temsiller*, İstanbul, 2002.
- ER-RÂZÎ**, el-Fahr Muhammed Diyâuddîn Umar, *Mefâtîhu'l-Gaybi-XXXII*, 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- ER-RÂZÎ**, el-Fahr Muhammed Diyâuddîn Umar, *Nihâyetu'l-Îcâz fî Rivâyeti'l-Îcâz*, thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, 1. Baskı, Dâru Sadır, Beyrût 2004.
- ES-SÂMERRÂÎ**, Fâdıl Sâlih, *Belâgatu'l-Kelime fî't-Tabîri'l-Kur'anî*, Şeriketu'l-Âtik, Mektebetu'n-Nahda, Bağdad 2006.
- ES-SERAHSÎ**, Ahmed b. Ebî Sehl, *Usûlu's-Serahsî*, (thk. Ebû'l-Vefâ el-Efğânî), Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1993.
- ET-TABERÎ**, Ebû Cafer Muhammed Bin Cerir, *Taberi Tefsiri*, Hisar Yayınevi, 9. Cilt, İstanbul, 2013.
- FİRÛZÂBÂDÎ**, Mecdüddin Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsü'l-Muhit* (nşr., Mektebetü tahkikü't-türâs fî müesseseti er-Risâle), Beyrut, 1987.
- HABENNEKE**, Abdurrahmân Hasan el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-Arabiyye Ususuhâ ve Ulûmuhâ ve Funûnuhâ I-II*, 1. Baskı, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1996.
- HACİMÜFTÜOĞLU**, Nasrullah, “Bedî”, T.D.V., *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992.
- HACİMÜFTÜOĞLU**, Nasrullah, *Î'caz ve Belâgat Deyimleri*, Ekev Yay., Erzurum, 2001.
- HALİDÎ**, Salâh Abdülfettah, *el-Beyân fî Î'cazi'l-Kur'an*, Amman: Dâru Ammar, 1992.
- İBN EBÎ'L-İsba'**, *Bedîu'l-Kur'an*, thk. Hafnî Şeref, 1. Baskı, Mektebetu'n-Nahda, Kahire 1957.
- İBN MANZUR**, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükrim b. Ali b. Ahmed, *Lisânü'l-'arab*, I-XV, Beyrut.
- İBNİ KESİR**, Ebû'l-Fida İsmail, *Hadîslerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Çev.: Prof. Dr. Bekir Karlıga, Prof. Dr. Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, 1976.

İBN-İ REŞÂİK, Ebû Ali, Hasan, el-Ezdî, el-Kayrevânî, *el-Umde fî Mehâsini 'ş-Şi'ri ve Âdâbihi*, Tahkîk, Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Kâhire, Matbaatü'l-Hicâzî, 1934.

İBNU'L-ESÎR Ebû'l-Feth Ziyâuddin Nasrullah b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Meselu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve 'ş-Şâir*, nşr. Ahmed el Hûfî-Bedevî Tabâne, Kahire.

KAÇAR, Halil İbrahim, *Edebi Yönden Hazif Üslûbu*, İstanbul, 2003.

KARAMAN, Hayreddin, **DÖNMEZ**, İbrahim Kafi, **ÇAĞRICI**, Mustafa, **GÜMÜŞ**, Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2017.

KARATAŞ, Tûran, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, (2. Baskı), Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.

KARUKO, Semira, *El-Cahîz ve Belagât*, Eskileşim Yay., İstanbul 2014.

KAZVÎNÎ, el-Hatîb Celâluddin Muhammed b. 'Adirrahmân, *Telhîsu'l-Miftâh*, Şarih, Abdurrahman el-Berkuki, Dâru'l-Fikri'l-'Arabi, 1932.

KILIÇ, Hulusi, “*Belâgat*”, DİA, İstanbul, 1992.

KOCAKAPLAN, Îsâ, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.

KURT, Ömer, *Bediüzzaman Said Nursi'de Kur'an Belagatına Dair Kavramlar*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2015.

KUTUB, Seyyid, *Fizilal-il-Kur'an*, Çevirenler M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, Hikmet Yayınları, İstanbul, tsz.

KÜÇÜKKALAY, Hüseyin, *Kur'an Dili Arapça*, Manevi Değerleri Koruma ve İlim Yayma Cemiyeti, Konya 1969.

KÜLEKÇİ, Numan, *Açıklamalar ve Örneklerle Ebedi Sanatlar*, Dördüncü Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

MAHLUF, Abdür-rauf, *el-Bakillânî ve Kitâbuhu l'cazi'l-Kur'an: Dirase, Tahliliyye, Nakdiyye*, Beyrut: Dârü'l-Mektebeti'l-Hayat, 1973.

MENDERES, Coşkun, *Edebi Sanatlar*, Dergâh Yay., 3. Baskı, İstanbul 2012.

- MEVDUDÎ**, Ebû'l Al'a, *Tefhimu'l Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri)*, İnsan Yayınları, Cilt 7, İstanbul, 2017.
- MEYDÂNÎ**, 'Abdurrahmân Hasan Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye, Üsûsühâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnu'hâ*, Beyrut, 1996.
- MUALLÎM**, Nâci, *Islahât-ı Edebiyye*, Hazırlayanlar: Alemdar Yalçın, M. Ali Hayber, Akabe Yayınları, Ankara, 1984.
- SABUNÎ**, Muhammed Ali, *Safvetü 't-Tefasir Tercümesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.
- SABUNÎ**, Muhammed Ali, *Safvetü 't-Tefasir Tercümesi*, Tercüme ve Tahrir Doç. Dr. Sadreddin Gümüş, Dr. Nedim Yılmaz, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul, 1995.
- SABUNÎ**, Muhammed Ali, *Safvetü 't-Tefasir*, Mekke-i Mükerrreme, tsz.
- SARAÇ**, Mehmet Ali Yektâ, *Klâsik Edebiyat Bilgisi/Belâğat*, Risâle Yayınları, İstanbul, 2000.
- SEKKÂKÎ**, Ebû Ya'kûb b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-'Ulûm*, Matbaa-tu Dâri'r-Risale, Bağdad, 1982.
- SUYÛTÎ**, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'an, I-II*, nşr. Mustafa Dîb el- Buğâ, Beyrut, 1996.
- TEFTAZÂNÎ**, *el-Muhtasaru'l-Meânî*, nşr., Hacı Ahmet Hulusi, Dersaadet, ts.
- TURGAY**, Nurettin, *Arap Dili Belagatı ve Kur'an*, Neşriyat Dağıtım, Ankara, 2009.
- YAZIR**, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, 2009.
- ZEMAHŞERÎ**, Ebû'l Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf' an hakâiki'ttenzîl*, I-IV, Beyrut.
- ZEMAHŞERÎ**, Ebû'l Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer, *Esrârü'l-belâğa*, (Dâru Sâdır), Beyrut, 1965.

EKLER

Ek-1: Tez Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Harun YILMAZ
Öğrenci Numarası	131212111
Enstitü Anabilim Dalı	Sosyal Bilimler
Programı	Tefsir
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI
Tez Başlığı (Türkçe)	Edebi Sanatlar Açısından Bakara Suresi Örneği

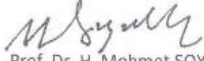
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

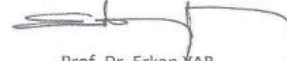
Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 95 sayfalık kısmına ilişkin, 01.06.2017 tarihinde şahsım/tez danışmanın tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 26'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Erkan YAR
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

F.Ü.LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ve ilgili makale şartını¹ sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

¹ Makale şartı doktora öğrencilerini kapsamaktadır.

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Elazığ ilinde doğdu. 1992’de Elazığ Atatürk İlkokulu’ndan mezun oldu. Ortaokulu ve lise öğrenimini Elazığ İmam Hatip Lisesi’nde tamamladı.2004 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bölümünden mezun oldu. Şu an Keban Çok Programlı Anadolu İmam Hatip Lisesi kısmında meslek dersi öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

